

Mária Kozová (ed.)

Pamiatky

**svetového dedičstva UNESCO
v živote obcí, miest a regiónov**

**Pamiatky svetového dedičstva UNESCO
v živote obcí, miest a regiónov**

**Monuments of the World Heritage UNESCO
in the Life of Municipalities, Cities and Regions**

Zborník „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“
bol vydaný s finančnou podporou Slovenskej komisie pre UNESCO, ktorá pôsobí
pri Ministerstve zahraničných vecí a európskych záležitostí SR a je odborným poradným
orgánom vlády Slovenskej republiky v záležitostiach týkajúcich sa Organizácie spojených
národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (UNESCO)

Zborník je výstupom projektu INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02:
(ITMS2014+:304031D001): „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí,
miest a regiónov“

Publikácia vyšla s podporou Katolíckej univerzity v Ružomberku,
Pedagogickej fakulty

INTERREG V-A
SLOVENSKÁ REPUBLIKA
ČESKÁ REPUBLIKA

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA
SPOLOČNE BEZ HRANÍC

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov

**Monuments of the World Heritage UNESCO
in the Life of Municipalities, Cities and Regions**

**Zborník z konferencie: 25. výročie zápisu lokality Vlkolínec
do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO
24.-25. októbra 2018**

Ružomberok 2020

© prof. RNDr. Mária Kozová, CSc.
© VERBUM – vydavateľstvo KU

Zostavovateľka

prof. RNDr. Mária Kozová, CSc., *Katedra geografie*, Pedagogická fakulta,
Katolícka univerzita v Ružomberku

Recenzenti

doc. Dr. Ing. Alena Salašová, Ústav plánování krajiny, *Zahradnická fakulta*,
Mendelova univerzita v Brně;

prof. Ing. Eduard Bublinec CSc., *Katedra biológie a ekológie*,
Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku.

Technická spolupráca:

Mgr. Milan Pudiš, PhD.
Ing. Miloslav Korba

Foto na obálke

doc. RNDr. Jaromír Kolečka, CSc.

Obálka

Mgr. Milan Pudiš, PhD.

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.

Vydalo

VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 5512/1A, 034 01 Ružomberok

Rok vydania: 2020

Rozsah strán: 152

ISBN 978-80-561-0749-2

Obsah

Úvod.....	9
Príhovor podpredsedu Žilinského samosprávneho kraja na konferencii Katolíckej Univerzity v Ružomberku venovanej 25. výročiu zápisu Vlkolínca do svetového kultúrneho dedičstva UNESCO	
Peter Dobeš	15

Spravovanie lokalít svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO a území biosférických rezervácií pre udržateľný rozvoj

K aktuálnym výzvam a úlohám v oblasti zachovania lokalít svetového kultúrneho dedičstva a jeho manažmentu	
Lubica Pinčíková.....	20
Biosférické rezervácie na Slovensku, spôsob ich spravovania a požadované opatrenia na zabezpečenie ich funkčnosti	
Vladimíra Fabríciusová.....	24
Biosférická rezervácia Dolní Morava, oblast tvůrčí aplikace myšlenek Programu Člověk a biosféra v praxi - příklad nejen pro Českou republiku	
Jan Vybíral	27

25. výročie zápisu lokality Vlkolínec do zoznamu svetového dedičstva UNESCO

Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínec v Zozname svetového dedičstva UNESCO	
Miloš Dudáš	32
Zhodnotenie potenciálu historických fotografií, máp a leteckých snímok pre štúdium zmien kultúrnej krajiny na príklade lokality UNESCO – Vlkolínec (Slovensko)	
Martin Boltižiar, František Petrovič.....	51
Z histórie dobrovoľných aktivít na záchranu ľudovej architektúry a jej krajinného zázemia s osobitným dôrazom na Vlkolínec	
Mikuláš Huba, Peter Kresánek.....	67
Obnova senníkov v lokalite UNESCO Vlkolínec	
Boris Hochel.....	77

Aktuálny stav spravovania územia lokality UNESCO Vlkolínec a pripravované opatrenia revitalizačných plánov pre ochranné pásmo	
Mária Kozová, Eva Pauditšová, Jozef Bašary	84
Obnova pestovania ovocných stromov ako formy tradičného hospodárenia v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolínec	
Eva Pauditšová, Magdaléna Hammerová, Ingrid Krajňáková	101
Predpoklady rozvoja udržateľného cestovného ruchu v lokalite UNESCO Vlkolínec	
Ivana Tomčíková, Iveta Rakytová	112
 Príklady dobrej praxe zo spravovania biosférických rezervácií využiteľné pre lokality prírodného a kultúrneho dedičstva UNESCO	
Skúsenosti z 15-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Dolní Morava a predstavenie príkladov dobrej praxe	
Jan Vybíral, Petr Čupa	126
Skúsenosti z 25-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Poľana a predstavenie príkladov dobrej praxe	
Vladimíra Fabriciusová, Lucia Miňová	136

Contents

Introduction	9
Foreword of the Vice-Chairman of the Žilina Self-Governing Region at the Conference of the Catholic University in Ružomberok on the 25th anniversary of the inscribing Vlkolínec into the World Cultural Heritage of UNESCO	
Peter Dobeš	15

Governance of UNESCO's World Cultural and Natural Heritage Sites and Biosphere Reserves for Sustainable Development_Toc3552926

Current Challenges and Tasks in the Area of Conservation of World Heritage Sites and Its Management	
Lubica Pinčíková.....	20
Biosphere Reserves in Slovakia, the way of their governance and the measures required to ensure their functionality	
Vladimíra Fabríciusová.....	24
Dolní Morava Biosphere Reserve, a field of creative application of the ideas of the Man and Biosphere Program in practice - an example not only for the Czech Republic	
Jan Vybíral	27

25th Anniversary of the Inscription of the Vlkolínec Site in the UNESCO World Heritage List

Monument Reserve of Folk Architecture of Vlkolínec in the UNESCO World Heritage List	
Miloš Dudáš	32
Evaluation of potential of historical photographs, maps and aerial photographs for a study of cultural landscape changes on example of the UNESCO locality – Vlkolínec (Slovakia)	
Martin Boltížiar, František Petrovič.....	51
From the History of Voluntary Activities to Protect Folk Architecture and its Landscape Hinterland with a Special Emphasis on Vlkolínec	
Mikuláš Huba, Peter Kresánek.....	67
Restoration of hay storage barns in UNESCO site Vlkolínec	
Boris Hochel.....	77

Current state of governance of Vlkolinec UNESCO site and prepared measures of revitalising plans for the buffer zone	
Mária Kozová, Eva Pauditšová, Jozef Bašary	84
Restoration of fruit tree growing as form of traditional management in the protection zone of UNESCO site Vlkolinec	
Eva Pauditšová, Magdaléna Hammerová, Ingrid Krajňáková	101
Preconditions for development of sustainable tourism in the UNESCO site Vlkolinec	
Ivana Tomčíková, Iveta Rakytová	112
 Examples of Good Practice in Governing Biosphere Reserves Useful for the Sites of Natural and Cultural Heritage UNESCO	
Experience from the 15-year management of the Lower Morava Biosphere Reserve and the presentation of examples of good practice	
Jan Vybíral, Petr Čupa	126
Experience from the 25-year governance of the Polana Biosphere Reserve and presenting examples of good practice	
Vladimíra Fabriciusová, Lucia Miňová	136

Úvod

Introduction

V dňoch 24. a 25. októbra 2018 Katolícka univerzita v Ružomberku a mesto Ružomberok v spolupráci s Masarykovou univerzitou v Brne, Biosférickou rezerváciou Dolní Morava, o.p.s, Univerzitou Konštantína Filozofa v Nitre a Občianskym združením Vlkolíneč zorganizovali pod záštitou MUDr. Igora Čombora, PhD., primátora mesta Ružomberok a doc. Ing. Jaroslava Demka, CSc., rektora Katolíckej univerzity v Ružomberku, konferenciu: **25. výročie zápisu lokality Vlkolíneč do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO** (obr. 1).

Obr. č. 1 Príhovor doc. Ing. Jaroslava Demka, CSc., rektora KU v Ružomberku (Foto: Anton Kulan)

Konferencia sa realizovala v rámci projektu cezhraničnej spolupráce INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“ (obdobie riešenia: september 2017-jún 2019), ktorého cieľom je zvýšiť kvalitatívnu úroveň cezhraničnej spolupráce formou výmeny skúseností a príkladov dobrej praxe pri správe kultúrneho a prírodného dedičstva nadregionálneho významu, a to prírodného parku Mikulčický Luh a lokality svetového dedičstva UNESCO Vlkolíneč. Sprievodnými podujatiami konferencie boli workshop, výstava (obr. 2) a návšteva novootvoreného Domu UNESCO vo Vlkolínci (obr. 3). Na konferencii a workshope sa zúčastnilo viac ako 45 odborníkov zo štátnej správy a jej odborných organizácií, miestnej a regionálnej samosprávy, slovenských a českých univerzít, podnikateľského sektora a tretieho sektora.

Obr. č. 2 Otvorenie výstavy posterov v priestoroch Univerzitnej knižnice KU v Ružomberku
(Foto: Anton Kulan)

Obr. č. 3 Účastníci konferencie a workshopu v novootvorenom Dome UNESCO vo Vlkolínci (Foto: Libor Lněnička)

Konferenciu otvorili príhovory hostí a príspevky v rámci panelovej diskusie, v ktorej sa pozornosť zamerala na otázky a výzvy súvisiace so zachovaním svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO a využitím značky UNESCO pre rozvoj udržateľného cestovného ruchu. Pozvanie do panelovej diskusie prijali PhDr. Linda Kapustová Helbichová, ArtD. zo Slovenskej komisie

pre UNESCO, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR; Ing. arch. Ľubica Pinčíková z Pamiatkového úradu SR; RNDr. Peter Dobeš, podpredseda Žilinského samosprávneho kraja; Ing. Vladimíra Fabriciusová, PhD, predsedníčka Slovenského výboru pre program "Človek a biosféra" (MAB), členka Slovenskej komisie pre UNESCO, riaditeľka Správy CHKO a Biosférickej rezervácie Poľana; a Ing. Jan Vybíral, riaditeľ Biosférickej rezervácie Dolní Morava, o.p.s. a člen Českého národného komitétu Programu MAB pri Akadémii vied ČR. V rámci panelovej diskusie bola predstavená úloha Slovenskej komisie pre UNESCO ako unikátneho orgánu, v ktorom sú zastúpení hlavní aktéri zabezpečujúci spravovanie lokalít svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO, ktorý je garantom vzájomnej spolupráce medzi manažérmi jednotlivých pamiatok svetového aj národného významu. Bol vyzdvihnutý veľký význam svetového kultúrneho a prírodného dedičstva, ktoré je súborom komplexných historických príbehov, a ktoré je zároveň aj inšpiráciou a príležitosťou pre miestne komunity. Je pamäťou spojenou s komunitou, ktorá vytvára jej identitu a upevňuje vzťah medzi minulosťou a prítomnosťou. Značka UNESCO je veľkou výzvou pre rozvoj udržateľného cestovného ruchu v týchto lokalitách. Veľmi dobrým príkladom pre inkluzívny model a vzájomnú spoluprácu s miestnou komunitou môžu byť biosférické rezervácie, v ktorých sa podarilo dosiahnuť harmóniu medzi požiadavkami a príležitosťami pre ľudí a zabezpečením ochrany prírody a krajiny. V panelovej diskusii sa odkryli aj problémy súvisiace so zachovaním svetového dedičstva v lokalitách UNESCO. Často stoja proti sebe ochrana kultúrneho a prírodného dedičstva *versus* kvalita života a spokojnosť miestnych obyvateľov, vrátane zabezpečenia ochrany súkromia miestnych obyvateľov pred turistami.

Obr. č. 4 História lokality Vlkolíneec priblížil riaditeľ Krajského pamiatkového úradu v Žiline doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc. (Foto: Anton Kulan)

Diskutovanou témou je aj to, komu má kultúrne a prírodné dedičstvo slúžiť, a či by nemalo dôjsť k posunu od ochrany pamiatok len pre budúce generácie k adaptácii a prispôbeniu pamiatok pre nové funkcie a ich využívanie aj pre súčasnosť. V prvej časti zborníka môžete nájsť odpovede a odporúčania na viaceré z vyššie uvedených diskutovaných tém.

Prednášky na konferencii sa venovali historickému vývoju lokality (obr. 4) a krajinných štruktúr Vlkolínca, aktuálnemu stavu spravovania územia Vlkolínca a návrhom pripravovaných revitalizačných plánov pre ochranné pásmo a tiež pre staré sady a záhrady. Uviedli sa aj príklady práce dobrovoľníkov, ktorí sa podieľajú na záchrane vlkolínskych objektov a na obnove senníkov. Medzi dobrovoľníkov patria aj členovia Sekcie pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia pri Slovenskom zväze ochrancov prírody a krajiny. Ich záslužnú prácu ocenil čestným uznaním podpredseda Žilinského samosprávneho kraja pán RNDr. Peter Dobeš (obr. 5). Všetky hlavné témy prednášok, ktoré odzneli na konferencii aj s bohatými obrazovými prílohami môžete nájsť v druhej časti zborníka.

Obr. č. 5 Peter Kresánek preberá ocenenie z rúk podpredsedu ŽSK RNDr. Petra Dobeša (Foto: Ivana Tomčíková)

Konferenciu a workshop obohatili príspevky pozvaných hostí z Českej republiky a Slovenskej republiky, ktorí spravujú územia biosférických rezervácií (BR), a to BR Dolní Morava, o.p.s a BR Poľana (obr. 6). Sú zaradené v tretej časti zborníka a uvádzajú pozitívne príklady z 15-ročného spravovania územia BR Dolní Morava, o.p.s. a príklady dobrej praxe z 25-ročného spravovania územia Chránenej krajinskej oblasti a BR Poľana. V príspevkoch je vyzdvihnutý aj prínos spravovania týchto biosférických rezervácií pre miestne samosprávy. Z ich skúseností vyplýva, že spravovanie území biosférických rezervácií v podmienkach strednej Európy musí byť založené predovšetkým na rešpekte ku krajinným profesiám, na úcte k dedičstvu

našich predkov, hrdosti miestnych obyvateľov na svoj región a na schopnosti prijať spoločnú zodpovednosť za stav životného prostredia.

Obr. č. 6 Naši hostia z biosférických rezervácií – zľava: Ing. Jan Vybíral, riaditeľ a Ing. Petr Čupa, zástupca riaditeľa BR Dolní Morava v rozhovore s Ing. Vladimírou Fabríciusovou, riaditeľkou Správy CHKO a BR Poľana (Foto: Anton Kulan)

Výstupy z konferencie a workshopu potvrdili, že sa riešiteľom projektu „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“ podarilo vybudovať fungujúce partnerstvo s regionálnymi a miestnymi partnermi. Spolupráca mesta Ružomberok a Katolíckej univerzity v Ružomberku a ďalších slovenských a českých partnerov projektu s Občianskym združením Vlkolínec, Krajským pamiatkovým úradom Žilina, Mestskými lesmi spol. s r.o. Ružomberok, Správou Národného parku Veľká Fatra, Poľnohospodárskym družstvom Ludrová, organizáciami miestnych záhradkárov v Ružomberku a vo Vlkolínci a s ďalšími subjektmi dáva vysokú garanciu, že sa dosiahnuté výsledky projektu postupne premietnu do nových plánovacích dokumentov pre mestskú časť Ružomberok – Vlkolínec a prispieť k zlepšeniu kvality života miestnych obyvateľov a k skvalitneniu služieb pre návštevníkov tejto výnimočnej lokality UNESCO.

Veríme, že príspevky v zborníku priblížia čitateľom hlavné témy konferencie a workshopu a aktuálny pohľad a praktické námety na možnosti udržateľného rozvoja lokality UNESCO Vlkolínec, vrátane revitalizácie jeho ochranného pásma. Aj keď návrat okolitej krajiny k „pôvodnému“ stavu krajinnnej štruktúry (napr. ku stavu v 50. rokoch minulého storočia) už nie je možný, mesto Ružomberok má ambíciu zachovať aspoň vo vybraných častiach ochranného pásma Vlkolínce krajinné štruktúry typické pre tradičné formy hospodárenia v podhorskej krajine. Autori príspevkov prinášajú celý rad konkrétnych návrhov ako možno vzácne územie pamiatkovej rezervácie a tiež aj historických krajinných štruktúr,

ktoré ju obkolesujú, obnoviť a zachovať pre budúce generácie. Ochranné pásmo lokality Vlkolíneec má veľký a nevyužitý potenciál pre návštevníkov lokality, pre rozšírenie agro- a ekoturistických aktivít a mohlo by sa stať "živým laboratóriom" pre žiakov základných a stredných škôl v regióne Liptova a pre študentov Katolíckej univerzity v Ružomberku a miestom pravidelných, prakticky orientovaných workshopov, letných škôl a zážitkových vzdelávacích aktivít pre návštevníkov.

prof. RNDr. Mária Kozová, CSc.

**Príhovor podpredsedu Žilinského samosprávneho kraja
na konferencii Katolíckej Univerzity v Ružomberku venovanej
25. výročiu zápisu Vlkolínce
do svetového kultúrneho dedičstva UNESCO**

**Foreword of the Vice-Chairman of the Žilina Self-Governing Region
at the Conference of the Catholic University in Ružomberok
on the 25th anniversary of the inscribing Vlkolínec into the
World Cultural Heritage of UNESCO**

Peter Dobeš

Vážené predsedníctvo, dámy a páni, ctení hostia!

Vitajte v Žilinskom kraji, vitajte v regióne Liptov. Mám tu česť zastupovať Žilinský samosprávny kraj na dnešnej konferencii v mene pani predsedníčky Eriky Jurinovej, ktorá Vás srdečne pozdravuje.

Čo znamená zápis pamiatky do kultúrneho dedičstva UNESCO, čo to prináša do regiónu, aký to má vplyv z hľadiska turizmu, cestovného ruchu ale i života obyvateľov, ktorý tam majú trvalý pobyt, aké sú s tým obmedzenia v praktickom živote ako i v rozvoji lokality?

Ako predseda predstavenstva Krajskej organizácie cestovného ruchu Žilinský turistický kraj, ktorá má pod sebou 6 oblastných organizácii cestovného ruchu: Liptov, Orava, Kysuce, Turiec-Kremnicko, Malá Fatra, Rajecká dolina, a ktorá vznikla na základe zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu sa stretávam často s otázkou, aký prínos majú pamiatky, ktoré sú zapísané v zozname UNESCO. Otázka tiež je, do akej miery musíme zo strany štátu, orgánov samosprávy miestnej a regionálnej ako aj štátnej správy cez Pamiatkový úrad SR, starať sa a rešpektovať podmienky tohto rozhodnutia, ktoré sa tiež nerodí ľahko a nie je jednoduché. Dostať do zápisu pamiatku je otázka trpezlivosti, tradície, presvedčovania, argumentácie ako aj predloženia hodnoverných dokumentov, zápisov, fotografií či iných relevantných dôkazov. Treba ju dostať ju národného zoznamu, aby sa postupne pamiatka, skanzen, či živý skanzen o takýto titul mohol uchádzať, a nasleduje posúdenie, či bude raz zapísaná. A keď sa to stane, zistíme, že nám to prináša zrazu aj určité ba až značné obmedzenia. Nie v tom, že sa z toho netešíme, ale reálny život prináša, že treba riešiť obmedzenia, naučiť sa s nimi žiť, osvojiť si ich, rešpektovať udržateľný život. Nie je tomu ináč ani vo Vlkolínci. Je to živý skanzen, kde ešte celoročne bývajú ľudia, nie je ich veľa, ale býva tam človek so svojimi starosťami, radosťami a potrebami. Dôležité je, ako nájsť rovnováhu medzi ochranou pamiatky, jej využívaním s rešpektovaním vlastníctva ku tej ktorej pamiatke, ktorá jednotlivo ale i ako celok tvorí práve predmet ochrany. Dôležitá je koncepcia a celková stratégia či vízia ako obstať pri dodržiavaní obmedzení, ktoré

zo zápisu pamiatky do zoznamu svetového dedičstva UNESCO vyplývajú. Pri tom máme na mysli i návštevníka a to predovšetkým v tom, či sa má kde občerstviť, posediť, prípadne sa ubytovať, kúpiť si vkusný suvení, za ktorý sa nebudeme hanbiť. Ďalej je to vzdelávanie zodpovedného personálu, sprievodcov, či účasti na veľtrhoch, praktické zručnosti a ich ukážky pre návštevníka: tkanie, gastronómia, miestne produkty s ochutnávkou, mokré i suché varianty oddychovej zóny pre turistu, bufet či reštaurácia... Je to aj výzva pre samosprávu, ako je definovaný rozvoj živého skanzenu z hľadiska územného plánu a starostlivosti o objekty. Ako sa dohodnúť, keď sú domy ľudovej architektúry predmetom ochrany, koľko prispeje na rekonštrukciu štát, či miestna samospráva? Naučiť sa žiť vlastníkom, že má obmedzenia v rekonštrukcii domu v použití materiálu, s využitím pôvodných prvkov dreva, maľby a pod. Cieľom z hľadiska turizmu je, aby sme sa postarali o dostatok kvalitných ubytovacích a stravovacích služieb. V areáli alebo blízkom okolí. Aby tu návštevník nielen prišiel, ale sa tu i vrátil a povedal o tom čo videl ďalším s odporúčaním: toto je miesto, ktoré treba vidieť, ktoré treba navštíviť.

Dovoľte, vážení prítomní, niekoľko informácií o kultúrnych pamiatkach zapísaných v svetovom kultúrnom dedičstve UNESCO v Žilinskom kraji. Žilinský kraj okrem prírodného bohatstva láka návštevníkov aj na históriu a kultúrne dedičstvo. Štyri výnimočné poklady, ktoré sa v našom kraji nachádzajú, majú svoje pevné a nenahraditeľné miesto medzi elitou pamiatok zapísaných v Zozname svetového dedičstva UNESCO.

Na rôznych veľtrhoch, výstavách, podujatiach, marketingových prezentáciách, workshopoch o cestovnom ruchu doma i v zahraničí prezentujeme a „predávame“ našu históriu a kultúru potencionálnym návštevníkom.

Nezabudnuteľné a fascinujúce zážitky čakajú návštevníkov, ak sa vydajú po stopách dávnej minulosti do niektorého z krásnych historických miest, alebo sa nechajú unášať okúzľujúcou hudbou tradičného dreveného hudobného nástroja fujara, či nebeskou **Terchovskou muzikou**. Je pozoruhodné objaviť útulnú dedinku **Vlkolínce** a vydať sa po stopách jedinečných **drevených kostolíkov v Tvrdošine**, alebo **Leštínach**.

Vlkolínce je pôvabná dedinka ležiaca uprostred nádhery prírody Liptova. Návštevníci si v nej môžu plnými dúškami vychutnávať jedinečnú atmosféru plnú pozoruhodných tradícií a neopakovateľnej histórie. Predstavuje najzachovalejšiu pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry na Slovensku. Vďaka unikátnym pôvodným dreveným stavbám bol Vlkolínce v roku 1993 zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Rázovitá podhorská obec, chránená skalnými bralami vrchu Sidorovo, sa nachádza na úpätí hrebeňov Národného parku Veľká Fatra, približne tri kilometre od mesta Ružomberok. Legendy hovoria, že názov Vlkolínca je odvodený od výskytu vlkov v tejto oblasti. Iné zdroje zase spomínajú, že dedinka bola pomenovaná podľa vlčích jam, ktoré sa tu vyskytovali. Boli to vyhlbené maskované jamy s kolom na dne, v minulosti využívané predovšetkým na chytanie divjej zvery, alebo slúžili aj ako súčasť obrany pred nepovolanými návštevníkmi.

Malá vrchárska dedinka akoby vzdorovala času a všetkým zmenám, čoho dôkazom je ojedinelý súbor vyše 40-tich idylických drevených stavieb – okúzľujúcich zrubových domčekov na kamenných podmurovkách s hlinou omazanými stenami a šindľovými strechami. K pozoruhodným dominantám Vlkolínce patrí drevená dvojpodlažná zvonica z roku 1770 stojaca na kamennom podstavci, cenná zrubová studňa z roku 1860 a barokovo klasicistický rímskokatolícky Kostol Navštívenia Panny Márie.

V súčasnosti žije v tejto výnimočnej obci približne dvadsať obyvateľov, ktorí ctia a oživujú tradície svojich predkov. Počas roka sa tu koná niekoľko zaujímavých kultúrnych a spoločenských podujatí, ktoré približujú návštevníkom tradičný spôsob života, ľudovú tvorbu, folklór a zvyky tunajších ľudí.

Drevené kostolíky. Mnohé drevené kostolíky sú dodnes využívané na náboženské obrady. Boli postavené iba z dreva, bez použitia jediného kovového klinca. Pozoruhodný interiér aj vnútorná výzdoba chrámov sú taktiež drevené, čo podčiarkuje výnimočnosť týchto vzácných stavieb. Pýchou oravského mesta **Tvrdošín** a jeho najstaršou zachovalou pamiatkou je bezpochyby gotický drevený **Kostol Všetkých svätých** so vzácnym barokovým oltárom a nádhernými klenbovými maľbami.

Rázovitý Oravský región ukrýva jedinečný poklad v podobe **dreveného artikulačného kostola v Leštínach**. Jeho interiér je bohato zdobený, pričom v ňom dominujú nástenné kvetinové maľby, bohato zdobená kazateľnica a vzácný barokový oltár s krásnou drevorezbou.

Terchovská muzika a jej zapísanie do reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO v roku 2013 v Baku je ocenením tradičnej slovenskej kultúry.

Zároveň je to pocta všetkým generáciám ľudí z Terchovej a okolia, ktorí zachovali poklady predkov pre súčasný svet. Presný vznik Terchovskej muziky ako ľudového prejavu nie je známy, pretože sa prirodzene dedí ústnym podaním z generácie na generáciu.

Viaceri znalci pripúšťajú, že zrejme nikde na svete nepôsobí na takom malom teritóriu toľko muzikantov ako práve v Terchovej. Vďaka nezvyčajnej muzikálnosti a originálnej hudobnej predstavivosti sa stala Terchovská muzika unikátnym umeleckým fenoménom, ktorý preslávil Terchovú nielen na Slovensku, ale prakticky vo všetkých európskych krajinách, v Severnej aj Južnej Amerike, Austrálii, ba dokonca aj na africkom a ázijskom kontinente.

Milí účastníci konferencie, srdečne Vás pozývam na návštevu týchto pamiatok a počutie Terchovskej muziky na mnohých podujatiach, ktoré sa v oblasti kultúry každoročne pripravujú. Prijmite pohostinnosť ľudí tohto kraja a buďte srdečne vítaní.

Dobeš, P.:

Prihovor podpredsedu Žilinského samosprávneho kraja na konferencii Katolickej Univerzity v Ružomberku venovanej 25. výročiu zápisu Vlkolínca do svetového kultúrneho dedičstva UNESCO

Adresa autora:

RNDr. Peter Dobeš

podpredseda Žilinského samosprávneho kraja

Komenského 48, 011 09 Žilina

+421 905 214 934

peter.dobes@vuczilina.sk

**Spravovanie lokalít svetového kultúrneho
a prírodného dedičstva UNESCO a území
biosférických rezervácií pre udržateľný rozvoj**

*Governance of UNESCO's World Cultural and Natural
Heritage Sites and Biosphere Reserves
for Sustainable Development*

K aktuálnym výzvam a úlohám v oblasti zachovania lokalít svetového kultúrneho dedičstva a jeho manažmentu

Current Challenges and Tasks in the Area of Conservation of World Heritage Sites and Its Management

Ľubica Pinčíková

Výzvy a úlohy v oblasti zachovania lokalít svetového kultúrneho dedičstva (ďalej len „SKD“) vychádzajú ako z posúdenia ich aktuálneho stavu, tak aj z analýzy všetkých faktorov, ktoré naň pôsobia a aj vyhodnotenia dôležitosti a postupnosti riešení. Jedným z nástrojov, ktoré pomáhajú pri zabezpečení adekvátneho stavu zachovania SKD, je systém jeho monitoringu. Slovenská republika každých 6 rokov zasiela Centru svetového dedičstva v Paríži tzv. periodické správy o stave zachovania lokalít svetového dedičstva a o implementácii Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva členským štátom (ďalej len „Dohovor“). Cieľom pravidelného monitoringu je sledovanie zachovania jedinečnej svetovej hodnoty lokalít SKD prostredníctvom indikátorov monitoringu, vyhodnotenie zmien počas sledovania, identifikácia prípadných problémov a potenciálnych ohrození, ale hlavne vytváranie nástrojov na ich predchádzanie a riešenie. Zachovanie jedinečnej svetovej hodnoty lokality, podľa vybraných kritérií, sa musí spájať so zabezpečením integrity a autenticity, so zodpovedajúcou ochranou územia a s adekvátnym riadiacim systémom, ktorý toto všetko zastrešuje. Posúdenie stavu zachovania tejto hodnoty a všetkých faktorov, ktoré ju môžu ovplyvniť, je základom správ. Čo je jedinečná svetová hodnota? Je predmetom zápisu do Zoznamu svetového dedičstva, je tým čo máme chrániť pre ďalšie generácie¹.

Periodické správy zasielala Slovenská republika spolu s ostatnými 49 štátmi Európy poslednýkrát v roku 2014. Monitorovaných bolo 432 lokalít v Európe, z toho 382 kultúrnych, 41 prírodných a 9 zmiešaných. Ich výsledky sú do istej miery prekvapujúce². Väčšina spracovateľov periodických správ zistila alarmujúci nedostatok povedomia obyvateľov o hodnotách svetového dedičstva a toto bolo vyhodnotené ako najväčší nedostatok. Tí ľudia v Európe, ktorí žijú priamo v lokalitách svetového dedičstva, alebo v ich okolí, nepoznajú ich hodnoty, nepoznajú dôvody ich zápisu medzi svetové dedičstvo a nevedia prečo je to miesto

¹ Vychádzajúc z Dohovoru, jedinečná svetová hodnota je kultúrna alebo prírodná hodnota pamiatky, skupiny budov, resp. lokality, ktorá je taká mimoriadna a tak presahuje národné hranice, že je dôležitá pre súčasné a budúce generácie celého ľudstva. Permanentná ochrana tejto lokality, tohto dedičstva, má najvyššiu dôležitosť u medzinárodnej komunity ako celku.

² Tzv. Helsinský akčný plán bol prijatý Výborom svetového dedičstva na jeho 39. zasadnutí, <https://whc.unesco.org/en/eur-na/> - Helsinki Action Plan Monitoring Survey

chránené! Ďalším problémom, indikovaným v 59 % správ, bolo nedostatočné zabezpečenie systému manažmentu lokalít; hoci toto bolo vo všeobecnosti hodnotené ako zlepšujúce sa. K negatívnym faktorom, ovplyvňujúcim stav zachovania lokalít boli, podľa výsledkov periodických správ, zahrnuté aj: nová výstavba a doprava, tzv. rozvojové tlaky (26%); vplyv turizmu (21%), hoci tento bol hodnotený aj negatívne ale aj pozitívne a ilegálne aktivity (18%). Medzi ďalšími častými negatívnymi faktormi boli aj dopad klimatickej zmeny a nedostatočná medzirezortná spolupráca pri zabezpečení lokality.

Slovensko je v rámci Európy radené medzi krajiny subregiónu strednej, východnej a juhovýchodnej Európy, kde bolo spracovaných 187 správ zo 17 štátov. Tu k hlavným identifikovaným ohrozeniam patria: nedostatočný manažment systém/manažment plán (59% z predložených správ), nová výstavba (26%), vplyv turizmu/návštevníkov/rekreácie (21%), ilegálne aktivity (18%), nedostatočná právna ochrana (15%), riadiace aktivity (13%), veľká dopravná infraštruktúra (12%), ubytovania pre turistov a s tým spojené aktivity (12%) a znečistenie povrchových vôd (12%)³.

Na Slovensku bola situácia hodnotená obdobne ako v ostatných krajinách subregiónu. Jedinečné svetové hodnoty všetkých lokalít svetového kultúrneho dedičstva boli zachované, ale existujú viaceré ohrozenia, ktoré je potrebné riešiť. Ohrozenia lokalít SKD sa postupne darí odstraňovať, stále však existuje viacero oblastí, v ktorých sa prejavuje negatívny vplyv na územie lokalít. Mnohé indikované problémy a nedostatky sú dlhodobého charakteru a boli uvedené aj v periodických správach. Stav zachovania lokalít SKD možno hodnotiť len ako uspokojivý, hoci zlepšujúci sa.

V snahe nájsť riešenia dlhodobých problémov bola pripravená, a na konci minulého roka Vládou SR schválená, Stratégia ochrany pamiatkového fondu na roky 2017 - 2022⁴. Cieľom tejto stratégie je vytvoriť také podmienky a nástroje na ochranu pamiatkového fondu, ktoré budú zárukou zachovania jeho pamiatkových hodnôt a prispieť k zlepšeniu jeho stavebno-technického stavu a zabezpečia, aby bol trvale súčasťou vedomia občanov, vhodne využívaný, dostatočne chránený pre ďalšie generácie, a to aj v medzinárodnom kontexte⁵. Osobitná pozornosť je v tomto dokumente venovaná lokalitám SKD. Návrhy konkrétnych opatrení zo stratégie sú súčasťou Akčného plánu k stratégii na roky 2017 - 2020.

Nasledovných päť opatrení akčného plánu bolo venovaných osobitne lokalitám SKD (strategická oblasť 2)⁶:

³ WHC-15/39.COM/10A, Paris, 29 May 2015, WORLD HERITAGE COMMITTEE, Thirty-ninth session, Bonn, Germany, 28 June – 8 July 2015, 10A: Final Report on the Results of the Second Cycle of the Periodic Reporting Exercise for the Europe Region and Action Plan, str. 20.

⁴ <http://www.culture.gov.sk/ministerstvo/dokumenty/strategicke-materialy-ministerstva-129.html>

⁵ Stratégia, str. 11

⁶ Stratégia ochrany pamiatkového fondu na roky 2017 – 2022, Akčný plán na roky 2018-2020, MK SR, marec 2018, str. 7 a 8.

1. Prostredníctvom práce Medzirezortnej komisie na koordináciu úloh ochrany lokalít svetového kultúrneho dedičstva Ministerstvo kultúry SR bude aj naďalej zabezpečovať centrálnu koordináciu riadenia a monitoringu lokalít SKD.

2. Je potrebné legislatívne upraviť postavenie manažmentových plánov, ako účinných a záväzných nástrojov riadenia lokalít svetového dedičstva. Podporovať aktualizáciu manažmentových plánov a zabezpečiť ich napĺňanie ich priemetom do územnoplánovacej dokumentácie obcí a zón.

3. Zabezpečiť odstránenie problémov a nedostatkov v lokalitách svetového dedičstva indikovaných v periodických správach o stave zachovania lokalít, ktoré Slovenská republika predložila do Centra svetového dedičstva v polroku 2014.

4. Pokračovať v systéme monitoringu lokalít svetového kultúrneho dedičstva a zapojiť ďalšie inštitúcie štátnej správy, samosprávy a štátnu ochranu prírody.

5. Koordinovať a sústreďovať finančné zdroje smerujúce k zhodnoteniu lokalít svetového kultúrneho dedičstva nielen z hľadiska obnovy a ochrany kultúrnych pamiatok, ale aj zachovania okolitej kultúrnej krajiny, zlepšenia dopravnej, turistickej a cyklistickej dostupnosti. Podporovať ich propagáciu za účelom využitia pre cestovný ruch.

Je samozrejme, že lokalít svetového dedičstva sa dotýkajú aj ďalšie opatrenia stanovené v akčnom pláne. Je to napríklad oblasť venovaná pamiatkovému fondu a pamiatkovým hodnotám, propagácii a prezentácii, vytváraniu všeobecného povedomia o pamiatkovom fonde obyvateľov Slovenska. Z finančných nástrojov a zdrojov si zasluhuje osobitnú pozornosť ako dotačný program štátu na obnovu pamiatkového fondu, tak i vytvorenie „finančnej rezervy ministerky kultúry na havarijné stavy“, vyžadujúce si operatívny zásah. V strategickej oblasti venovanej rozvoju tradičných stavebných remesiel je taktiež viacero opatrení dotýkajúcich sa rozvoja školstva.

Zodpovednosť za plnenie úloh definovaných v akčnom pláne nesie Ministerstvo kultúry SR. Pre plnenie úloh je však nevyhnutné poskytnutie súčinnosti aj na medzirezortnej úrovni od všetkých dotknutých partnerov, a to najmä: Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ústredia práce sociálnych vecí a rodiny, Ministerstva financií SR, Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstva vnútra SR, Štátneho podniku Lesy SR, Štátnej ochrany prírody SR; a okrem nich aj samospráv, cirkví, výskumných ústavov SAV, univerzít a vysokých škôl, vyšších územných celkov, občianskych združení (Združenie miest a obcí Slovenska, Združenie historických miest a obcí Slovenska, ICOMOS Slovensko, Združenie zachráňme hrady,...), vlastníkov kultúrnych pamiatok a občianskej spoločnosti. Riešenia problémov sú zvyčajne širokospektrálne a dotýkajú sa viacerých oblastí života lokalít, preto je nutné spolupracovať na všetkých úrovniach. Mnohé z úloh sú však iba prvým krokom nevyhnutným pre zavedenie dlhodobých systémových opatrení v oblasti zachovania, záchrany, obnovy a prezentácie hodnôt pamiatkového fondu, vrátane SKD.

Dodatok na záver

Každý sa ma pýta kde je hranica, miera udržateľného rozvoja Vlkolínce? Ako chrániť hodnoty lokality SKD a súčasne umožniť plnohodnotný súčasný život v dome z konca 19. storočia? Kde posúvať mieru únosnosti zmien spojených so súčasným životným štýlom? Musím povedať, že na prvý pohľad drobné, ale postupné a dlhotrvajúce zmeny vedú k nenávratnej strate autenticity, k strate hodnôt krehkého „dreveného“ svetového dedičstva. Hodnoty sa postupne takto strácajú až napokon úplne zaniknú. Preto len zmenou nášho životného štýlu s rešpektovaním a chránením jedinečnej svetovej hodnoty možno toto dedičstvo uchovať pre ďalšie generácie, bez kompromisov.

Je nevyhnutné realizovať všetky opatrenia vyplývajúce z periodických správ, reflektujúce aktuálne potreby lokality. Ide hlavne o postupné zlepšenie systému a plánu riadenia, vrátane plánu turizmu, služieb pre návštevníkov, reflektovať - v súlade s hodnotami lokality - zmeny tradičného životného štýlu, realizovať vzdelávacie aktivity zamerané na tradičné zručnosti a spôsob života, remeslá a remeselné zručnosti, postupne odstrániť ohrozenie straty charakteristických línií terasovitého usporiadania terénu v dôsledku zanikajúceho pôvodného spôsobu hospodárenia a nedostatok remeselníkov ovládajúcich tradičné postupy údržby a obnovy objektov drevenej architektúry a ich okolia.

Nastavenie opatrení na zabezpečenie adekvátneho stavu zachovania lokality svetového kultúrneho dedičstva v súlade s jej jedinečnou svetovou hodnotou je jedinou možnou formou ochrany. Tieto sa však dotýkajú nielen orgánov zabezpečujúcich ochranu pamiatkového fondu, ale nás všetkých, pretože bez sústredeného spoločného úsilia je to nemožné. Pri krehkom a ľahko ohroziteľnom svetovom dedičstve Vlkolínce je to obzvlášť potrebné. Ochrana drevenej architektúry je tu spojená aj s ochranou prírodného okolia. Kultivovaná a hodnoty rešpektujúca úprava kultúrnej krajiny okolia je nevyhnutná, preto vysoko oceňujem všetky aktivity Ružomberka i miestnych obyvateľov s tým spojené.

Adresa autorky:

Ing. arch. Ľubica Pinčíková

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky

vedúca Odboru národných kultúrnych pamiatok a pamiatkových území

Cesta na Červený most č.6

814 06 Bratislava

+421 2 20 464 340, +421 915 222 207

lubica.pincikova@pamiatky.gov.sk

Biosférické rezervácie na Slovensku, spôsob ich spravovania a požadované opatrenia na zabezpečenie ich funkčnosti

Biosphere Reserves in Slovakia, the way of their governance and the measures required to ensure their functionality

Vladimíra Fabríciusová

Slovenský výbor pre Program UNESCO Človek a biosféra (Man and the Biosphere, MAB) koordinuje aktivity v biosférických rezerváciách UNESCO v Slovenskej republike (Tatry, Poľana, Slovenský kras, Východné Karpaty, pričom Tatry a Východné Karpaty sú súčasťou cezhraničných biosférických rezervácií) s cieľom ich udržateľného rozvoja.

V súčasnosti má výbor 18 členov z výskumných a vzdelávacích inštitúcií, Koordinačných rád príslušných biosférických rezervácií, zo Štátnej ochrany prírody SR a z obhospodarovateľov pozemkov.

UNESCO aktualizuje a inovuje program Človek a biosféra a očakáva, že strategické dokumenty a akčné plány (napr. Madridský, Linský) budú krajiny implementovať. Periodické hodnotenia slovenských biosférických rezervácií poukázali na vážne nedostatky v manažovaní niektorých z nich. Z tohto dôvodu je nutné prijať opatrenia, ktoré zabezpečia funkčnosť naplňania Programu Človek a biosféra.

Vyhlásenie programu Človek a biosféra a jeho ciele

V roku 1970 bol na generálnej konferencii Organizácie spojených národov vyhlásený celosvetový Program Človek a biosféra (Man and the Biosphere – označovaný skratkou MaB). Je považovaný za jeden zo základných medzivládnych projektov UNESCO, v rámci ktorého vznikla koordinovaná sieť lokalít reprezentujúcich hlavné ekosystémy našej planéty, kde je možné uchrániť genetické zdroje, zachovať harmóniu života človeka s prírodou a realizovať výskum. Jeho cieľom bolo a je podporiť rozumné a udržateľné využívanie prírodných zdrojov a zlepšiť vzťahy medzi človekom a prírodou. V praxi sa program MaB realizuje prostredníctvom sústavy Biosférické rezervácie (BR). „Svetovú sieť biosférických rezervácií v súčasnosti tvorí 686 území v 122 krajinách sveta. Z celkového počtu je 20 biosférických rezervácií cezhraničných. Biosférické rezervácie sú medzinárodne uznávané ako modelové územia a slúžia pre praktickú aplikáciu interdisciplinárnych poznatkov, k pochopeniu vzťahov medzi človekom a prírodou a ku koordinovaniu zmien, vrátane prevencie konfliktov a ochrany biodiverzity. Biosférické rezervácie, podobne ako lokality alebo objekty svetového kultúrneho dedičstva, sú medzinárodne významné územia, ktoré vyhlasuje UNESCO. Sú to pôvabné územia s vlastnou úlohou a poslaním prospešným ako pre prírodu, tak pre človeka. Slúžia ako príklad udržateľného života, prijateľnej rovnováhy a vzájomného vzťahu

človeka s prírodným prostredím. Zohrávajú významnú úlohu nielen pre miestne obyvateľstvo ale pre celú spoločnosť. Biosférické rezervácie majú slúžiť k riešeniu otázky ako zladit' ochranu biodiverzity a prírodných zdrojov s ich udržateľným socio-ekonomickým rozvojom. Odporúčeným modelom je komplexná spolupráca hospodárskych subjektov, samospráv, miestneho obyvateľstva, štátnej správy, vedcov zo spoločenských a prírodných odborov a tiež aj ochranných skupín. Výsledkom má byť funkčný systém intenzívne využívanej krajiny s minimálnym dopadom negatívnych dôsledkov ľudskej činnosti na ekosystémy.

Biosférické rezervácie a ich hlavné funkcie

Územia biosférických rezervácií predstavujú reprezentatívne ukážky prírodných i kultúrnych krajín, v ktorých dôležitú úlohu hrá človek a jeho aktivity. Všetky biosférické rezervácie musia spĺňať tri základné rovnocenné navzájom sa dopĺňajúce funkcie:

- 1) *ochrannú* zameranú na prírodnú a kultúrnu rôznorodosť,
- 2) *rozvojovú* zameranú na podporu udržateľného rozvoja a demografického rozvoja,
- 3) *logistickú* zameranú na podporu projektov, environmentálnej výchovy, vedy a výskumu a monitoringu.

Pre vyhlásené biosférické rezervácie boli v krajinách prijaté rôzne legislatívne opatrenia. Každá z biosférických rezervácií na základe rámcových stanov by mala pozostávať z troch zón:

- a) *jadrovej* - ide o najviac chránenú a z hľadiska prírodných hodnôt najcennejšiu časť územia, pričom sa v nej uprednostňuje zachovanie biologickej diverzity a monitorovanie málo narušených ekosystémov. Zóna tiež prispieva k udržiavaniu ekosystémových služieb - zachytávanie uhlíka, stabilizácia pôdy alebo zásobovanie pitnou vodou. Súbežne s ochranou možno v rámci tejto zóny rozvíjať aj určité ľudské činnosti, ako sú environmentálne vzdelávanie, výskum, ochrana životného prostredia a rehabilitácia, ako aj rekreačné a eko-turistické činnosti;
- b) *nárazníkovej* - obklopuje jadrovú zónu a môže v nej prebiehať činnosti, ktoré sú kompatibilné s prostredím. Táto zóna tiež znižuje pôsobenie ľudských aktivít na jadrovú zónu a je nevyhnutná pre zachovanie biologickej a kultúrnej rozmanitosti. Podporuje tiež biologické spojenie, ktoré funguje ako prirodzený koridor medzi jadrovou zónou a prechodovou zónou.
- c) *prechodovej zóny* - je základom pre manažovanie a udržateľný rozvoj prírodných zdrojov. Na tomto mieste sa môže uskutočniť oveľa širšia škála hospodárskych činností, ktoré prinášajú prospech sociálno-ekonomickému rozvoju miestneho obyvateľstva. Tieto činnosti však musia rešpektovať konkrétne ciele každej biosférickej rezervácie.

Biosférické rezervácie na Slovensku

Hodnoty, ktorými disponujú naše BR už boli v prípadoch mnohých európskych krajín nenávratne zničené resp. zmenené ľudským pričinením. Súčasne

roveň BR na Slovensku vŹak paradoxne nemôžeme považovať za dostaton z viacerých dôvodov. Povedomie obyvateľov vo vzťahu k BR v dotknutých územiach je nízke a tm pádom ani nedochádza k napľnaniu inej ako formálnej podstaty a filozofie BR. Regióny, v ktorých sa BR nachádzajú, sú v mnohých prípadoch manaŹované konfliktným spôsobom různých záujmových skupín, kde dochádza k vzdľovaniu od konceptu BR. Nedokonen zonácia, sporn legislatíva, demografck pokles, strata záujmu o obhospodarovanie poľnohospodárskej krajiny, absencia prírode blízkých spôsobov hospodárenia v lesnej krajine sú prekŹky, ktoré neguj potenciál krajiny vo vzťahu k moŹnm benefítom, úrovni Źivota, kvalite prostredia a zachovaniu hodnôt. UŹ samotn vnímanie pojmu „rezervácia“ evokuje predstavu izolácie, obmedzen, alebo zákazov. Takto vnímanie je myln. Biosfrick rezervácia má byť chpan ako „biosfrick rezerva“, ktorá prspieva k stabilite a zvyšovaniu potravinovej a hospodárskej sebestačnosti regionu a celej krajiny. Veľkým negatívom je tieŹ to, Źe Vlada SR koncept BR nepodporuje, čo sa automaticky prejavuje na Źtdiu rozvoja.

Medzinrodne významným zemiam, medzi ktoré patria biosfricke rezervácie i lokality svetového dedctva UNESCO, je potrebn venovať vysok pozornosť, zabezpečiť podporu a nájsť vhodn manaŹment pre ich zachovanie.

Biosfrick rezervácia Poľana ako pozitívny príklad

Pozitvnm príkladom manaŹovania a spolupráce je Biosfrick rezervácia Poľana, ktorá v r. 2017 získala Cenu Michela Batisa za najlepší manaŹment BR na svete. Úsilie, snaha, pochopenie, vzjomn úcta, zainteresovanosť vŹetkch, ktorí v BR Poľana pôsobia, postupne prinŹa úspechy v podobe kvalitného manaŹovania územia.

V mene Slovenského výboru MAB a v mene BR Poľana Źelm k 25. vrociu zápisu lokality Vlkolínec do Zoznamu svetového dedctva UNESCO vŹetko dobr a nech sa podarí nájsť vhodn manaŹment, ktor tto vnimon svetov lokalitu zachová pre dľŹie generácie.

Adresa autorky:

Ing. Vladimíra Fabřiciusov, PhD.

riadiatelka Správy CHKO-BR Poľana

J. M. Hurbana 20, 960 01 Zvolen

+421 903 298 301

vladimira.fabriciusova@sopsr.sk

**Biosférická rezervace Dolní Morava, oblast tvůrčí aplikace myšlenek
Programu Člověk a biosféra v praxi - příklad nejen
pro Českou republiku**

**Dolní Morava Biosphere Reserve, a field of creative application
of the ideas of the Man and Biosphere Program in practice - an example
not only for the Czech Republic**

Jan Vybíral

Biosférická rezervace Dolní Morava, v jihovýchodní části Moravy, na hranicích se Slovenskem a Rakouskem, byla vyhlášena v roce 2003. Reprezentuje území, které svou různorodostí a bohatostí rostlin a živočichů, množstvím kulturních památek a svébytného folklóru, jinde v České republice není. Na ploše 350 km² najdeme pestrou mozaiku přírody: Pavlovské vrchy s krasovými jevy, stepní trávníky, lesostepi, teplomilné doubravy, na dolních tocích řek Kyjovky, Dyje a Moravy také rozsáhlé komplexy mokřadů, lužních lesů a nivních luk. Součástí BR jsou i kulturní komponované krajiny Lednicko-valtický areál, zařazený do Seznamu světového dědictví UNESCO, část komponované krajiny Mikulovsko – Falkensteinsko, nebo staroslovanská hradiště Mikulčice a Pohansko. Odpovědnost za naplňování myšlenek Sevillské strategie a UNESCO převzala Biosférická rezervace Dolní Morava, obecně prospěšná společnost, jejíž právní subjektivita se datuje od 31. 8. 2004.

Biosférická rezervace Dolní Morava, o. p. s., (OPS), byla od samého počátku projektem, který měl za cíl ukázat, že problematika managementu kulturní krajiny ve střední Evropě je velmi složitou, interdisciplinární, často komplikovanou záležitostí, která stojí především na odpovědnosti jednotlivých krajinných profesí, disponujících velkým souborem dobře vzdělaných odborníků nejen přímo v prvovýrobě, ale hlavně v navazujícím odborném a univerzitním školství, ve vědeckých a výzkumných institucích. Smyslem všech aktivit OPS bylo a je ukázat, že i když je ochrana přírody a kulturního dědictví UNESCO jedním z hlavních cílů BR, nemůže být cílem jediným. *Ochrana přírodních a kulturních hodnot by měla být samozřejmou součástí každodenního života celé společnosti.* Hlavním přesvědčovacím nástrojem ve vyspělé společnosti by pak měla být partnerská spolupráce, celospolečenská komunikace, pozitivní motivace celých oborů, institucí, podnikatelských subjektů i jedinců, založená na dobrých příkladech, na seriózních odborných argumentech a na společném pocitu odpovědnosti za stav životního prostředí, jehož samozřejmou součástí je udržitelně chráněná a využívaná kulturní krajina a v ní respektované a s úctou udržované všechny kulturní hodnoty, nejen movité památky. OPS se snaží, aby BR Dolní Morava byla prostorem, v němž budou výše zmíněné atributy zřejmé a respektované v souvislostech lokálních, regionálních, oborových i globálních.

Patnáctileté zkušenosti OPS jsou bohaté a v mnoha ohledech i pozitivní. Ověřili jsme si, doslova „na vlastní kůži“, že není dobré, když se komplexní problematika managementu kulturní krajiny přísně člení na oborové specializace, vzájemně málo komunikující mezi sebou. To přináší občas nic neřešící souboj o to, který zákon je silnější, které hodnoty v krajině jsou (nej)důležitější a kteří specialisté ve státní správě mají být (nej)více respektováni. Často pak věci, dle selského rozumu původně jasné, sklouzávají do zbytečně vyhrocených debat na téma, který výklad toho kterého zákona je správnější, tudíž silnější, a původní podstata a smysl zákonných ustanovení se vytrácí. Potom se i smysl a pověst některých profesí v očích obyvatel posouvají do pejorativní roviny a termíny, jako jsou například „památkář“, nebo „ochránář“, (na druhé straně třeba „myslivec“, „zemědělec“), jsou vnímány až nelibě.

Biosférická rezervace Dolní Morava, o. p. s., (BR DM, OPS) se snaží působit nejen v roli prostředníka a mediátora v mezioborových diskusích, ale především názornými příklady vzorových úspěšných vlastních projektů ukázat, že je možné řešit i obtížné problémy jak přímo v krajině, tak i v potřebách místních obyvatel či mnoha turistických návštěvníků oblasti BR DM. Pokud chceme, aby kulturní krajina byla dobře spravovaná a vzkvétala, musí být proces občanské sounáležitosti a vzájemného pochopení založen na spolupráci krajinných profesí, státní správy, samosprávy a vůli místních obyvatel přijmout společnou odpovědnost za současný stav a budoucnost krajiny. Společným cílem by měla být rozumně využívaná, přesto líbezná a na přírodu i kulturní pamětihodnosti bohatá, dobře spravovaná kulturní krajina jižní Moravy.

V oblasti BR Dolní Morava je všeobecně žádoucí, aby byl zvyšující se zájem návštěvníků o krajinu, která poskytuje mnoho zajímavých možností, (např. pro rekreaci, duševní i tělesnou regeneraci a poznání všeho druhu), řízeným procesem. Je v zájmu rozvoje jednotlivých obcí a celého regionu, aby nové rekreační možnosti vytvářel postupnými kroky a k tomu budoval odpovídající promyšlenou infrastrukturu a logistiku. Krajinným profesím však nesmí být v podstatné míře znemožňováno jejich poslání v hospodářské a další činnosti. Instituce, jako jsou například ochrana přírody nebo památková péče, by v tomto procesu měly sehrávat významnou roli jako poskytovatelé důležitých odborných informací a nositelé pozitivních motivací pro nastavení pravidel užívání krajiny nejen pro hospodáře, ale i pro ostatní zájmové skupiny. Ochrana přírody, nebo památková péče, nemohou však být samostatnými cíli, ale musí se stát samozřejmou a přirozenou součástí všech aktivit člověka v krajině. V tomto ohledu představují postupně zpřesňované a doplňované rámcové dokumenty programu Člověk a biosféra (MaB) - Sevillecká strategie, Madridský akční plán a Linský protokol - alternativu a naději, (opřenou o analyzované celosvětové zkušenosti), že většinu problémů lze řešit dohodou a nalezením kompromisu, či dokonce dosáhnout harmonie mezi zájmy lidí a stavem životního prostředí kdekoli na světě, tedy i na jižní Moravě.

O konkrétních krajinných projektech, zaměřených na obnovu a péči o krajinu, o akčních plánech společnosti, včetně kompletních výročních zpráv za

uplynulé roky, se dozvíte víc na webových stránkách Biosférické rezervace Dolní Morava (viz: www.dolnimorava.org).

Adresa autora:

Ing. Jan Vybíral

Biosférická rezervace Dolní Morava, o.p.s.

Zámecké náměstí 69, 691 44 Lednice

+420724523300

jan.vybiral@dolnimorava.org

**25. výročie zápisu lokality Vlkolínec
do zoznamu svetového dedičstva UNESCO**

***25th Anniversary of the Inscription of the Vlkolinec
Site in the UNESCO World Heritage List***

Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolíne v Zozname svetového dedičstva UNESCO

Monument Reserve of Folk Architecture of Vlkolíne in the UNESCO World Heritage List

Miloš Dudáš

Resume

Vlkolíne, lost in the forests of Velka Fatra Mountain, represents a remarkably preserved rural settlement, where many intact wooden dwelling houses and outbuildings are still located and well preserved. It has been found at the turn of the 15th and 16th centuries and its inhabitants lived there through agriculture, cattle farming and forestry. Its traditional vernacular architecture and natural surroundings with narrow stripes of fields, vast meadows and pastures create the rare and unrepeatable but fragile genius loci. This was one of the reasons why, as one of the first Slovak sites, it was inscribed to the UNESCO World Heritage List in 1993. Vlkolíne was evaluated by international team of experts as the best preserved settlement of its special type within the whole Carpathian region.

The inscription to the list of world monuments has brought to Vlkolíne a lot of positives but also many negative tendencies and risks. Among those negatives particularly belong dramatic increase in the number of tourists and loss of privacy for home residents, the gradual change of ownership and the fact that new owners have no personal relationship to the site, step by step change of permanent housing into temporary one, the chaotic car parking on the place, architecturally and materially unsuitable souvenir sales points and stands and generally low level of services, problematic and often aesthetically degrading present colour treatment of houses and sometimes disrespect to legal monument rules and approaches in the process of the restoration work. The specific problem of Vlkolíne is the vulnerability of its landscape due to the irreversible change of way of life.

Being part of the world cultural heritage is not just a matter of prestige, honour and important national pride but in particular the commitment of the country as well as the responsibility of its people towards future generations and to all humanity.

Resumé

Vlkolíne, stratený v lesoch Malej Fatry, predstavuje pozoruhodne zachované vidiecke sídlo, kde sa v intaktnej podobe zachovalo množstvo zrubových obytných domov a hospodárskych objektov. Vznikol na prelome 14. a 15. storočia a jeho obyvatelia sa živili poľnohospodárstvom, chovom dobytky a prácou v lese. Jeho tradičná ľudová architektúra a prírodné prostredie s úzkymi pásmi polí, širých lúk a pasienkov mu vtlačili vzácny a neopakovateľný, no

krehký génus loci. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo bol, ako jedna z prvých slovenských lokalít, v roku 1993 zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. V rámci prísneho procesu posudzovania ho medzinárodný tím odborníkov vyhodnotil ako najlepšie zachované sídlo svojho druhu v celom Karpatskom regióne.

Zápis do zoznamu pamiatok sveta priniesol pre Vlkolíneec mnoho pozitív, ale aj mnoho negatív a rizík. Medzi tie negatíva patrí predovšetkým dramatický nárast počtu turistov a z toho vyplývajúca strata súkromia pre miestnych obyvateľov, postupná zmena vlastníkov domov, ktorí nemajú hlbší osobný vzťah k miestu, zmena trvalého bývania na dočasné, chaotické parkovanie automobilov na území lokality, esteticky a architektonicky nevhodné predajné miesta suvenírov a občerstvenia a všeobecne nízka úroveň ponúkaných služieb, problematická farebná úprava fasád domov a niekedy nerešpektovanie pamiatkových pravidiel a prístupov pri obnove jednotlivých objektov. Osobitným problémom Vlkolíneca je zraniteľnosť okolitého prírodného prostredia v dôsledku nezvratnej zmeny životného štýlu jeho obyvateľov.

Byť súčasťou svetového kultúrneho dedičstva nie je len vecou prestíže, honoru a zdravej národnej pýchy, ale predovšetkým záväzkom krajiny a zodpovednosti jej obyvateľov voči budúcim generáciám a celému ľudstvu.

Key words: vernacular architecture, UNESCO World Heritage List, monument, dwelling houses, outbuildings, restoration

Kľúčové slová: ľudová architektúra, Zoznam svetového dedičstva, pamiatka, zrubové domy, hospodárske stavby, obnova

Úvod

Zložitá záchrana vodami Asuánskej priehrady ohrozených pamiatok starovekého Egypta na konci 50. a v priebehu 60. rokov 20. storočia viedla expertov k príprave dokumentu, ktorý by v budúcnosti pomáhal chrániť celosvetovo výnimočné pamiatky.¹ Dôvod bol prostý. Ich ochrana a zveľaďovanie nemá byť snahou a úsilím len jednej krajiny, ale predovšetkým záujmom celého ľudstva, celej svetovej verejnosti. Po dlhých diskusiách a hľadaní optimálnych riešení bol v Paríži koncom roka 1972 na generálnej konferencii Organizácie Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO) prijatý *Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva*.

Po tom, ako dohovor v roku 1975 ratifikovalo 20 štátov, začal sa v jeho zmysle postupne naplňovať *Zoznam svetového dedičstva*.² Jeho súčasťou sú najvýznamnejšie pamiatky kultúrneho a prírodného, prípadne zmiešaného charakteru. Autenticita a integrita vybraného ľudského diela, či prírodného miesta je

¹ Bola to predovšetkým záchrana staroegyptského chrámu Ramzesa II. v Abu-Simbel, či chrámu bohyne Isis (Eset) na nilskom ostrove Philae, ktorej sa zúčastnili tímy odborníkov z celého sveta.

² Dohovor dodnes podpísalo 193 krajín.

tým základným hľadiskom, ktoré určuje jeho historický i kultúrno-spoločenský význam a zároveň determinuje výnimočnú (univerzálnu) hodnotu. Pamiatka sa súčasťou tohto prestížneho zoznamu stáva vtedy, keď po náročnom procese posudzovania *Výbor svetového dedičstva* hlasovaním potvrdí, že spĺňa jedno alebo viac z prísne definovaných nominačných kritérií.³

Prvé pamiatky boli do tohto zoznamu zaradené v roku 1978. Okrem iných Katedrála Karola Veľkého v nemeckom meste Aachen či historické centrum Krakova a neďaleká soľná baňa vo Vieličke. Z tých prírodných to boli napríklad súostrovie Galapágy v Chile a Národný park Yellowstone v Spojených štátoch amerických.⁴

Je nepochopiteľné, prečo bývalé Československo tak dlho otáľalo s ratifikáciou tohto dohovoru. Deklarovaná ochrana spoločného kultúrneho a prírodného dedičstva by predsa nemala mať žiadne etnické, náboženské alebo ideologicko-politické zábrany. Mimochodom, udalosti posledných rokov nás o tom stále nepresvedčajú.⁵

Československo sa k dohovoru prihlásilo až koncom roka 1990 s tým, že právoplatným sa stal 15. februára 1991. Už vtedy sa začali intenzívne pripravovať prvé nominácie, najprv v Čechách a následne aj na Slovensku.⁶

Slovenská republika sa k dohovoru pripojila 31. marca 1993 a už v decembri toho istého roku boli v Kolumbijskej Cartagene do Zoznamu svetového dedičstva zapísané prvé slovenské lokality kultúrneho charakteru. Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia (okrem Banskej Štiavnice lokalita zahŕňa aj katastrálne územia pätnástich obcí a rôzne objekty súvisiace s banskou činnosťou ako sú šachty, štôlna, tajchy, vodné kanále a pod.),⁷ Spišský hrad a pamiatky jeho okolia (Spišská Kapitula, Spišské Podhradie a Kostol Svätého Ducha v Žehre) a Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolíne. Postupne k nim pribudli ďalšie významné lokality a pamiatky. V roku 2000 Mestská pamiatková rezervácia Bardejov s neďalekým židovským suburbiom a v roku 2008 osem drevených chrámov slovenskej časti karpatského oblúka.⁸ Lokalita Spišského hradu bola v roku 2009

³ Pre pamiatky kultúrneho charakteru je to šesť kritérií a pre prírodné pamiatky štyri kritériá.

⁴ V súčasnosti je zozname evidovaných 1092 pamiatok, z toho 845 kultúrnych, 209 prírodných a 38 zmiešaných. Najviac pamiatok má zapísané Taliansko (54), Čína (53), Španielsko (47), Francúzsko (44) a Nemecko (44). Aspoň jednu pamiatku má zapísaných 167 krajín.

⁵ Napríklad nedávne drastické ničenie pamiatok kultúrneho dedičstva za vlády Talibanu v Afganistane, počas pôsobenia tzv. Islamského štátu v Iraku a Sýrii, či počas stále prebiehajúcej občianskej vojny v Jemene.

⁶ Boli to nominácie historického centra Prahy, Českého Krumlova a mestečka Telč (zapísané v roku 1992).

⁷ Sú to obce Banská Belá, Banský Studenec, Hodruša – Hámre, Ilja, Sv. Anton, Štiavnické Bane a Vyhne a časť katastrálnych území obcí Baďan, Beluj, Dekýš, Počúvadlo, Prenčov, Repište a Voznica.

⁸ Dva rímskokatolícke kostoly (Kostol Všetkých svätých v Tvrdošíne a Kostol sv. Františka z Assisi v Hervartove), tri evanjelické artikulárne kostoly (Kežmarok, Leština a Hronsek) a tri gréckokatolícke

rozšírená o územie historického jadra mesta Levoča s dielom Majstra Pavla.⁹ Z prírodných pamiatok sú zastúpené dve. Jaskyne Aggteleškého a Slovenského krasu¹⁰ a Karpatské bukové pralesy so starými bukovými lesmi Nemecka.¹¹

Aby sa pamiatka mohla v budúcnosti uchádzať o miesto v Zozname svetového dedičstva, musí ju najprv Výbor svetového dedičstva zaradiť do tzv. predbežného registra pamiatok (*Tentative list*). Až tak môže nasledovať spracovanie konkrétneho nominačného projektu podľa presne stanovených smerníc.¹² Momentálne sú v tomto registri zo Slovenska evidované nasledovné kultúrne pamiatky: Limes Romanus – rímske pamiatky na strednom Dunaji (Bratislava – Rusovce a Iža pri Komárne), Gemerské a abovské kostoly so stredovekými nástennými maľbami, Pevnostný systém na sútoku riek Dunaja a Váhu v Komárne – Komárome, Pamätník Chatama Sófera v Bratislave, Tokajská vinohradnícka oblasť a súbor vinohradníckych pivníc, Koncept šošovkovitého historického jadra mesta Košice a Pamiatky Veľkej Moravy (Slovenské hradisko v Mikulčiciach a Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch).¹³

V stredoeurópskom priestore sú v Zozname svetového dedičstva zapísané tri menšie vidiecke sídla. Všetky vhodným spôsobom ilustrujú tradičný spôsob bývania a obživy ich obyvateľov. Okrem Vlkolínca je to maďarská dedinka Hollókő s prevládajúcimi hrazdenými stavbami tradičného dolnozemskeho výrazu. A juhočeská obec Holašovice typického dedinského baroka s murovanými stavbami, ktorých podobu inšpirovala mestská slohová architektúra.¹⁴ Nomináciu Vlkolínca v rokoch 1991 až 1992 pripravovali odborní zamestnanci Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, právneho predchodcu dnešného Pamiatkového úradu Slovenskej republiky.¹⁵

Vlkolínec s najväčšou pravdepodobnosťou vybudovali obyvatelia neďalekého Bieleho Potoka na prelome 14. a 15. storočia. Pre chov dobytky a oviec chceli využívať vysokohorské lúky a pasienky a zároveň ich lákalo bohatstvo rozsiahlych lesov. Ako poddanský majetok však novovzniknutá osada patrila mestu Ružomberok, hoci jeho miestnou časťou sa oficiálne stala až v roku 1882. V jej

chrámy (Chrám sv. Michala Archanjela v Ladomírovej, Chrám sv. Mikuláša v Bodružale a Chrám sv. Mikuláša Biskupa v Ruskej Bystrej).

⁹ Oficiálny názov tejto lokality odvtedy je: *Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia*.

¹⁰ Spoločná lokalita s Maďarskom zapísaná v roku 1995 a rozšírená v roku 2000.

¹¹ Spoločná lokalita s Ukrajinou a Nemeckom zapísaná v roku 2007 a rozšírená v roku 2011.

¹² *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention* In: Oficiálna stránka Centra svetového dedičstva. [online]. Dostupné na: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>

¹³ V súčasnosti prebieha odborná medzinárodná evaluácia nominácie „Limes Romanus – rímske pamiatky na strednom Dunaji“.

¹⁴ Dedinka Hollókő bola do Zoznamu svetového dedičstva zapísaná v roku 1987 na základe (v.) nominačného kritéria a obec Holašovice v roku 1998 na základe (ii.) a (iv.) nominačného kritéria.

¹⁵ Vlkolínec. Reservation of Folk Architecture (Cultural and Natural Properties of the Slovak Republic, proposed for the inclusion in The World Heritage List). Bratislava: Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti, 1992. Archiv Pamiatkového úradu SR v Bratislave (T 2702/1).

okolí pravdepodobne žilo väčšie množstvo vlkov a možno práve ich prítomnosť dala osade samotné meno.

Prvá písomná zmienka o Vlkolínci pochádza z roku 1461 a do prvej polovice 20. storočia si zachoval intaktný urbanizmus hromadnej sídelnej formy. Jej podobu utvárala dvojradová ulicová zástavba domov s hlbokými roľníckymi dvormi. Obytné a hospodárske drevené stavby stoja zväčša na úzkych parcelách a sú často radené za sebou pod spoločnou strechou. Otvorené dvory s veľkými stodolami i menšími hospodárskymi objektmi, ako sú drevárne, šopy, chlievy a pod., voľne pokračujú do záhrad, ovocných sádov a polí. Zhruba v strede sa tzv. ulicovka rozvetvuje na dve navzájom kolmé komunikácie a tento priestor sa stal prirodzeným centrom osady a dôležitým miestom sociálneho i spoločenského kontaktu. Práve tu sa nachádza samostatná drevená zvonica z roku 1770 a neďaleko je situovaná drevená rumpálová studňa.

Tradičnú zrubovú architektúru Vlkolínce dopĺňa niekoľko mladších kamenných sýpok. Na konci 19. storočia vo východnej časti osady pribudli murované verejné stavby. V roku 1875 rímskokatolícky jednoloďový Kostol Navštívenia Panny Márie a v roku 1895 malotriedna škola. Počas druhej svetovej vojny severnú časť osady vážne poškodil požiar, no ohňom zničené domy sa až na malé výnimky už neobnovovali.¹⁶

Obytné domy zrubovej konštrukcie stoja na vysokých kamenných podmurovkách z plochých, blatom spájaných kameňov, ktoré vyrovnávajú pomerne veľký sklon terénu. Niekedy sa ich priestor využíval aj ako pivnica. Nerovnosti stien obyvatelia upravovali hlinenou omietkou, ktorú následne „líčili“, keď do vápennej farby pridávali minerálne pigmenty prírodných, zemitých farieb. Typická farebnosť vlkolínskych domov bola biela, modrá, jemne žltá a svetlookrová. Šindľové strechy domov sú sedlové so štítlmi miestami ukončenými polkruhom a hálkou a s plytkými podlomenicami. Domy majú zväčša trojpriestorovú vnútornú dispozíciu s radením miestností izba – pitvor – komora, menej dvojpriestorovú dispozíciu (pitvor a izba), ktorú občas rozšírila murovaná komora. Niekedy bola k prednej izbe pristavaná aj užšia bočná komora. Domy sa vplyvom nedostatku vhodného miesta často spájali do dvoj i trojdomov pod jednou spoločnou strechou. Z hospodárskych stavieb dominovali veľké drevené stodoly nachádzajúce sa na konci otvorených dvorov, a to buď v pozdĺžnej osi domu alebo orientované kolmo na ňu.

Na okolitých lúkach možno ešte aj dnes nájsť niekoľko menších senníkov, ktoré sú roztratené po celom extraviláne osady. Spolu s úzkymi pásmi terasovitých políček dotvárajú jedinečný charakter okolitej prírodnej krajiny, ktorej dominuje masív vrchu Sidorovo.

¹⁶ Požiar počas Slovenského národného povstania v roku 1944 zničil 13 obytných domov a niekoľko príslušných hospodárskych objektov.

Vlkolíneec bol začiatkom roka 1977 vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry.¹⁷ V súčasnosti sa na jej území nachádza 37 národných kultúrnych pamiatok, ktoré sa skladajú z niečo vyše sto pamiatkových objektov.

Do Zoznamu svetového dedičstva bol Vlkolíneec zapísaný na základe dvoch nominačných kritérií. Kritérium (iv) (*výnimočný príklad stavby alebo súboru stavieb, ktorý ilustruje významnú etapu ľudskej histórie*) splnil tým, že je pozoruhodne a celistvo zachovaným vidieckym sídlom charakteristického stredoeurópskeho typu. Hoci sa v minulosti takéto sídla hojne vyskytovali v horských a podhorských oblastiach celých západných Karpát, Vlkolíneec si celkom výnimočne udržal svoj autentický pôdorys a historickú podobu. Práve preto patrí medzi najcelistvejšie a najlepšie zachované sídla svojho druhu v celom regióne. Kritériu (v) (*výnimočný príklad tradičného osídlenia, využitia zeme alebo mora, ktorý reprezentuje danú kultúru a jej interakciu s prostredím, najmä ak sa lokalita stala zraniteľnou*) vyhovel tým, že ho možno považovať za jedinečné vidiecke sídlo s takmer nezmenenými drevenými obytnými a hospodárskymi stavbami, ktoré si zachovali svoje konštrukčné a architektonické riešenie a množstvo archaických prvkov a detailov. Je situovaný v typickom horskom krajinnom prostredí s úzkymi pásmi polí, no ktoré je veľmi zraniteľné v dôsledku zmien životného štýlu jeho obyvateľov.

V rámci celého Karpatského regiónu bol Vlkolíneec vyhodnotený ako jedno z najlepšie zachovaných homogénnych vidieckych sídiel. Svoju autentickú podobu, architektonické i materiálové riešenie si zachoval vďaka svojej periférnej polohe a čiastočnej izolovanosti. Do zápisu v roku 1993 ho v podstate poznala len úzka pamiatkarská, etnografická či ochranárska verejnosť a v menšej miere domáci turisti obľubujúci chodníky Veľkej Fatry a neďaleké lyžiarske stredisko Malinô Brdo.

Zápis lokality do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO je medzinárodným uznaním jej hodnoty a výnimočnosti, vecou prestíže krajiny a hmotným dokladom jej bohatej histórie a tradície. Má značný potenciál zvyšovať zdravé národné povedomie a vo verejnosti vzbudzovať záujem o dejiny a spoluutvárať vzťah ku kultúrnemu i prírodnému dedičstvu. Z čisto utilitárneho hľadiska je aj obchodnou značkou a dôležitým fenoménom rozvoja turistického ruchu. V neposlednom rade je dôkazom kultúrnej vyspelosti krajiny a najmä svedectvom, že sa o svoje kultúrne i prírodné dedičstvo stará a má záujem ho chrániť a zveľaďovať. Ale nie je to len honor, je to predovšetkým záväzok krajiny voči minulosti a dielu jej predkov.

Hodnoty, pre ktoré bol Vlkolíneec zaradený do tohto zoznamu významným spôsobom podčiarkuje fakt, že to nie je prázdne a „mŕtve“ múzeum bez života, ale naopak živá osada, kde ľudia žijú svoj bežný každodenný život, kde vychovávajú

¹⁷ Uznesením Vlády Slovenskej socialistickej republiky č. 21 z 26. 1. 1977 boli za pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry okrem Vlkolíneca vyhlásené aj obce Čičmany, Podbiel a Ždiar.

svoje deti, kde bývajú tak v lete i v zime, kde im blízke prostredie poskytuje obživu. A to aj napriek tomu, že počet trvalo bývajúcich obyvateľov neustále klesá.¹⁸

Okrem svojich nespochybniteľných pozitív ako je napríklad zviditeľnenie lokality, prílev turistov a s nimi aj potenciálnych finančných prostriedkov a zvýšená pozornosť i priama peňažná pomoc zo strany štátu má tento zápis pre Vlkolínec aj tienisté stránky. Najmä v prvých rokoch po zápise a zviditeľnení osady v širšej verejnosti, viedol mnohých domácich obyvateľov k odpredaju svojich domov záujemcom z rôznych častí Slovenska, predovšetkým z jeho hlavného mesta. Vzťah nových obyvateľov k Vlkolíncu je už však úplne iný a často mu chýba istá spolupatričnosť k miestu a jeho histórii. Česť niekoľkým výnimkám, a to najmä ľuďom, ktorí vo Vlkolínci majú vlastné korene. Využitie mnohých domov na trvalé bývanie sa tak zmenilo na čisto rekreačný účel a prenájom. Vtedy ľudia prichádzajú a odchádzajú bez toho, aby cítili hlbšiu potrebu jeho ochrany a ďalšieho zveľaďovania.

Právnu ochranu Vlkolínce a jeho jednotlivých objektov, najmä hospodárskych budov ako sú stodoly a sýpky, sťažujú a niekedy doslova znemožňujú často komplikované majetkovo-právne vzťahy. Mnohé domy a takmer väčšina hospodárskych stavieb nemajú doteraz založený list vlastníctva, mnohé nie sú vôbec zapísané v katastri nehnuteľností a veľký počet spoluvlastníkov len znemožňuje zmysluplnú nápravu.

Je nevyhnutné pripomenúť zraniteľnosť Vlkolínce voči negatívnym vplyvom cestovného ruchu a najmä nekontrolovateľnému nárastu jeho návštevnosti. Tam, kde sa v minulosti zatúlalo len niekoľko málo turistov a odborníkov na tradičné ľudové staviteľstvo, začalo v období krátko po zápise chodiť množstvo domácich i zahraničných návštevníkov. Práve ich veľký počet dramaticky zasahuje do bežného života miestnych obyvateľov a zapríčiňuje stratu súkromia. Najmä cez víkendy a letné mesiace sa priestormi Vlkolínce pohybuje až prekvapujúco veľké množstvo ľudí. Nie je vôbec výnimkou, že denná návštevnosť vtedy presahuje viac ako tisíc osôb.¹⁹

Pretože pri vstupe mesto Ružomberok od návštevníkov vyberá poplatok, tí si zväčša myslia, že sú v areáli nejakého múzea v prírode a často nerešpektujú súkromie miestnych obyvateľov. Vstupujú do priestorov dvorov, nazerajú do stodôl, drevární i chlievov a dokonca vchádzajú do obytných domov. Nie je preto prekvapením, že domáci turistov vnímajú ako tých, čo rušia pokoj a sú neželaným elementom. Preto sa začali voči ich prítomnosti brániť. Žiaľ, zväčša len živelným stavaním rôznych zábran a plotov, ktoré však až príliš často nerešpektujú dobové

¹⁸ Dnes vo Vlkolínci trvalo žije iba 19 stálych obyvateľov, no väčšinou v dôchodkovom veku (podľa údajov Občianskeho združenia Vlkolínec).

¹⁹ Ročná návštevnosť Vlkolínce sa v posledných rokoch pohybuje v rozmedzí cca 60.000 – 80.000 ľudí.

materiálové a tvarové zákonitosti.²⁰ Na druhej strane príliv turistov vedie mnohých podnikavcov k mobilnému predaju upomienkových predmetov i rýchleho občerstvenia na akomkoľvek mieste. Predaj často realizujú v materiálovo a esteticky nevhodných stánkoch a prístreškoch dehonestujúcich vzhľad celej osady. Napriek tomu, že mnohé z nich majú len provízorný charakter, zostávajú na mieste po celý deň a celú sezónu. Služby, ktoré sa dnes vo Vlkolínci návštevníkom ponúkajú, sú na pomerne nízkej úrovni a často vedú k sklamaniu a rozčarovaniu.

Prezentáciu Vlkolínce nevylepšuje ani chaotické parkovanie automobilov, ktoré domáci a ich hostia zvyknú nechávať na úzkych komunikáciách a pri vstupoch do svojich dvorov. Prostredie pamiatkovej rezervácie nekultivujú ani rôzne drevené plastiky a menšie predmety pseudofudového až gýčovitého charakteru, ktoré sú umiestnené na niektorých pozemkoch alebo pozdĺž miestneho vodného toku. Vysoká tráva, neporiadok a zanedbané verejné priestory, či súkromné dvory v návštevníkoch nezanechávajú pozitívne spomienky. Je chvályhodné, keď sa členovia Občianskeho združenia Vlkolíneč iniciatívne snažia tento stav zvrátiť, no príležitostné dobrovoľnícke aktivity pomáhajú len dočasne.

Pri súčasnej obnove Vlkolínce sa neustále vyskytujú prípady nerešpektovania jestvujúcej pamiatkovej legislatívy a nezriedka dochádza k svojvoľnému konaniu vlastníkov, ktoré často negatívne zasahuje do pamiatkovej podstaty chránených objektov. Medzi veľké problémy patrí napríklad snaha vymieňať pôvodné drevené okenné výplne za nové, nepôvodného tvaru i členenie, nezriedka i veľmi rušivého plastového materiálu. Alebo nechota obnovovať tradičné drevené šindľové krytiny v pôvodnom výraze. V poslednom období sa vo Vlkolínci začali nekontrolovateľným spôsobom rozširovať veľmi expresívne a syté farby fasád obytných domov a ich kamenných podmuroviek. Vlastníci ich zväčša realizujú bez vedomia pamiatkovej inštitúcie a v danom prostredí pôsobia neprirodzene a veľmi rušivo (najmä tovarenské syto žlté, modré, okrové a hnedé farby s neprirodzeným leskom). Výber farieb nezodpovedá tradičným historickým zvyklostiam a to aj napriek tomu, že platný územný plán zóny jasne definuje farebnosť domov.²¹

V súčasnosti sú zvlášť ohrozené drevené hospodárske objekty, najmä stodoly, z ktorých mnohé sú opustené a v dezolátnom stave. Vlastníci len ťažko hľadajú ich primerané využitie, v podstate ich nepotrebujú a majú snahu skôr odstraňovať, ako obnovovať. Neuvedomujú si, že tvoria neoddeliteľnú súčasť pôvodného urbanizmu a architektúry osady a sú podstatnou zložkou jej pamiatkového fondu.

²⁰ Výstavba pletivových a kovových plotov a drevených plotov rôzneho, zväčša nepôvodného architektonického riešenia a výrazu.

²¹ ÚPN-Z Vlkolíneč, 1996, časť III. Regulatívy, str.6, 3.1.6. Regulatívy architektonické a podmienky novej výstavby, ktorý bol schválený mestským zastupiteľstvom č. 287/97 zo dňa 26. 2. 1997.

Osobitným a dnes ťažko riešiteľným problémom Vlkolínce je zmena jeho bezprostredného prírodného prostredia, ktorá vyplýva z nenávratnej zmeny životného štýlu jeho obyvateľov. Charakteristické úzke pásy políčov rýchlo miznú a strácajú sa v trávnom poraste, húštine kríkov a v nezadržateľne postupujúcom ihličnatom lese. Ide o proces, ktorý s najväčšou pravdepodobnosťou nemožno zvrátiť, len spomaliť.

Vlkolínce so svojim prírodným okolím tvorí harmonický urbanistický celok charakterizovaný významnou interakciou ľudí a prírody. Jeho zachovanie a ďalší rozvoj vo viac-menej autentickej podobe a s hodnotami, pre ktoré bol zapísaný medzi najvýznamnejšie pamiatky sveta, je neľahká úloha. Základné ciele jeho súčasnej pamiatkovej ochrany možno zhrnúť do nasledujúcich bodov. Zachovanie a prezentácia pôvodnej sídelnej formy a jej krajinného obrazu, t. j. ochrana pôdorysu a priestorového usporiadania osady s jej bezprostredným prírodným prostredím (parcelácia, osadenie objektov na pozemkoch, cesty a chodníky, záhrady, sady, polia a lúky v okolí). Ochrana, údržba a obnova jednotlivých drevených a murovaných objektov – obytných domov, hospodárskych stavieb a verejných budov (kostol, škola, zvonica a studňa), t. j. zachovanie ich autentického výrazu, proporcie, architektonického, konštrukčného, výtvarného i materiálového riešenia. A napokon ochrana dispozičného riešenia všetkých stavieb v kontexte ich súčasného využitia a komfortu bývania 21. storočia, no pri rešpektovaní všetkých podstatných pamiatkových hodnôt.

Aby sa sledoval stav lokality a včas zachytili možné nepriaznivé trendy, odborní pracovníci Krajského pamiatkového úradu Žilina vykonávajú pravidelný monitoring Vlkolínce, a to v dvojročnom cykle. Jeden rok sa zameriavajú na stavebno-technický stav jednotlivých objektov a ďalší rok na prostredie samotnej lokality, vrátane ochrany relevantných diaľkových pohľadov.

Zmysluplnú ochranu Vlkolínce a jeho rozvoj v kontexte rešpektovania dôležitých pamiatkových hodnôt možno dosiahnuť len vzájomnou spolupracou všetkých zainteresovaných strán. Predovšetkým vlastníkov národných kultúrnych pamiatok a nehnuteľností nachádzajúcich sa na jeho území s predstaviteľmi miestnej samosprávy, s členmi Občianskeho združenia Vlkolínce a so zamestnancami dotknutej pamiatkovej inštitúcie (Krajský pamiatkový úrad Žilina). Aj tomu má napomôcť Rada pre Vlkolínce, ako poradný orgán primátora mesta a mestského zastupiteľstva. No bez otvoreného a úprimného dialógu a snahy všetkých zúčastnených a zainteresovaných strán a za aktívnej pomoci štátu to nikdy nebude možné.

Literatúra

Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention. Paris: UNESCO World Heritage Centre, 2005. 232 p.

DVOŘÁKOVÁ, V.: *Kultúrne krásy Slovenska - Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO.* Bratislava: DAJAMA, 2009. 128 s. ISBN 978-80-89226-76-4

FIELDEN, M. B., JOKILEHTO, J.: *Príručka manažmentu lokalít svetového kultúrneho dedičstva.* Svätý Jur: AINOVA, 2010. 162 s. ISBN 978-80-968598-3-2

HUDEKOVÁ, Z. et al.: *Manažmentový plán Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolínec.* Vlkolínec, 2009. 78 s. (CD ISBN 978-80-89320-04-2

KLINDA, J.: *Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo.* Bratislava: Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 2000, 460 s. ISBN 80-88833-23-X

Kol. autorov: *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – okres Ružomberok.* Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky a SLOVART, 2008. 288 s. ISBN 978-80-8085-673-1

LIPTAYOVÁ, Z. et al.: *Zásady pamiatkovej starostlivosti pre Pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry Vlkolínec – aktualizácia.* Bratislava: Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti, 1990.

LIPTAYOVÁ, Z.: *Vlkolínec – súčasť svetového kultúrneho dedičstva.* In: *Pamiatky a múzeá – Revue pre kultúrne dedičstvo.* Bratislava: Slovenská národné múzeum a Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2002, roč. 51, č.3, s. 22-24 ISSN 1335-4353

UNESCO World Heritage List. In: Oficiálne stránka Centra svetového dedičstva. [online]. Dostupné na: <https://whc.unesco.org/en/list/>

Adresa autora:

doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc.

Krajský pamiatkový úrad Žilina

Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina

a

Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva

Fakulta humanitných vied, Žilinská univerzita v Žiline

+421 (0)903/256703

milos.dudas@pamiatky.gov.sk

Obr. č. 1 Historická katastrálna mapa Vlkolínce z 2. polovice 19. storočia
(archív KPÚ Žilina, pracovisko Ružomberok)

Obr. č. 2 Krajina v okolí Vlkolínce (foto M. Dudáš)

Obr. č. 3 Vstupná časť osady na úpätí vrchu Sidorovo (foto P. Pleváková)

Dudáš, M.:

Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolíne v Zozname svetového dedičstva UNESCO

Obr. č. 4 Radová ulicová zástavba (foto P. Pleváková)

Obr. č. 5 Zrubové domy a drevená studňa v strede osady (foto M. Dudáš)

Obr. č. 6 Tradičná farebnosť obytných zrubových domov (foto M. Dudáš)

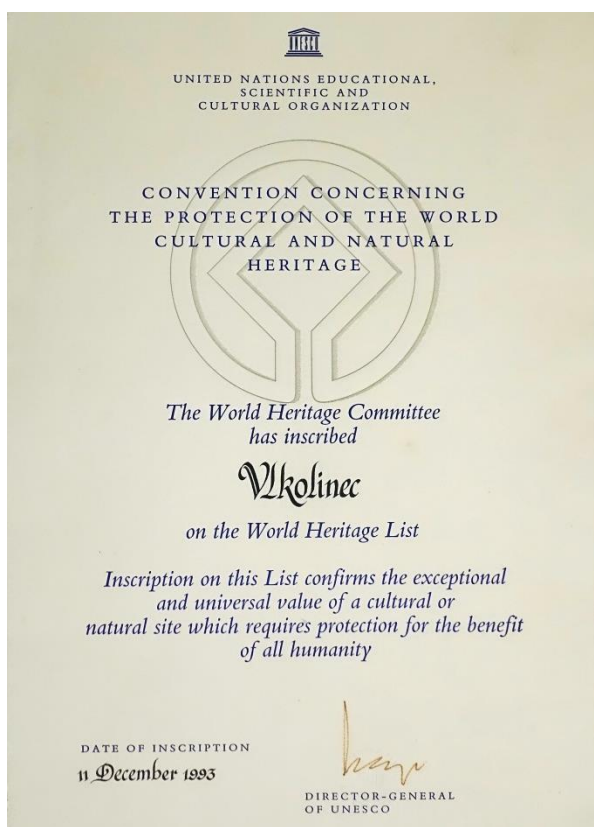
Obr. č. 7 Typické trojpriestorové zrubové domy (foto M. Dudáš)

Obr. č. 8 Drevená zvonica z roku 1770 (foto M. Dudáš)

Obr. č. 9 Charakteristická drevená stodola (foto P. Pleváková)

Obr. č. 10 Listina zápisu Vlkolínce do Zoznamu svetového dedičstva
(Foto MsÚ Ružomberok)

Obr. č. 11 Zvýšený turistický ruch v osade a nevhodné parkovanie vozidiel (foto Š. Slašťan)

Obr. č. 12 Rušivé predajné stánky v osade (foto M. Dudáš)

Obr. č. 13 Nevhodná súčasná farebnosť drevených domov (foto M. Dudáš)

Obr. č. 14 Nevhodná súčasná farebnosť drevených domov (foto M. Dudáš)

Dudáš, M.:

Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolíneč v Zozname svetového dedičstva UNESCO

Obr. č. 15 Novodobé rušivé okenné výplne (foto M. Dudáš)

Obr. č. 16 Opustený a nevyužívaný hospodársky objekt (foto M. Dudáš)

**Zhodnotenie potenciálu historických fotografií, máp
a leteckých snímok pre štúdium zmien kultúrnej krajiny
na príklade lokality UNESCO – Vlkolínec (Slovensko)**

**Evaluation of potential of historical photographs, maps and aerial photographs
for a study of cultural landscape changes on example
of the UNESCO locality – Vlkolínec (Slovakia)**

Martin Boltížiar, František Petrovič

Resume

The aim of this paper is to present available historical photographs, historical maps and aerial photographs to describe their potential for a study of landscape changes on example of the UNESCO locality - Vlkolínec. Landscape ecological research (and mainly a study of land use or landscape structure changes) is crucially depended on this sources with information about the former of cultural landscape. In the paper, the available historical sources are listed and discussed from the point of their applicability for a study of landscape changes. Recently, digitization of photographs of cultural heritage and its public access in books or via internet online portals enable analysis and comparison of a great number of graphic sources with contemporary reality.

Resumé

Cieľom príspevku je prezentovať možnosti dostupných starších fotografií ako aj historických máp a leteckých snímok a ich potenciál pre potreby štúdia zmien kultúrnej krajiny UNESCO lokality Vlkolínec. Krajinnoekologický výskum (najmä štúdium zmien využívania krajiny resp. zmien krajinnej štruktúry) je kľúčovo závislý na týchto zdrojoch ako zásadných informačných zdrojoch o formovaní kultúrnej krajiny. V príspevku prezentujeme dostupné relevantné historické zdroje s cieľom ich vhodnosti pre štúdium zmien krajiny lokality Vlkolíne. Ich digitalizácia a publikovanie v knihách i na internetovej sieti v ostatnom období poskytuje možnosti ich porovnania a ďalších analýz.

Key words: historical maps, aerial photographs, cultural landscape changes, UNESCO, Vlkolínec

Kľúčové slová: historické mapy, letecké fotografie, zmeny kultúrnej krajiny, UNESCO, Vlkolínec

Úvod

Zmeny krajiny sú najmä v posledných decéniách častou témou výskumov nielen vo svete ale aj na Slovensku, ktorý sa zameriava na ich detailnejšie poznanie nielen v teoretickej rovine, ale aj na využitie takto získaných poznatkov v rôznych typoch analýz, syntéz a hodnotení napr. pri riešení praktických otázok ochrany prírody alebo jej ďalšieho manažmentu, čoho príkladom je aj nami skúmaná lokalita

UNESCO Vlkolíneec. Podľa Oťaheľa a Feranca (1995) je analýza zmien v krajine zvlášť dôležitá z hľadiska posúdenia prírodných a spoločensko-ekonomických procesov, ich dynamiky, príčin a stability súčasného stavu, ale predovšetkým možných trendov jej ďalšieho vývoja.

Súčasná krajina a jej štruktúra je výsledkom postupných zmien pôvodnej prírodnej krajiny pod vplyvom človeka (Feranec, Oťaheľ, 2001). Aby sme mohli pochopiť súčasnú štruktúru krajiny, ako aj jej najnovšie transformačné trendy, je potrebné sa zaoberať jej vývojom. Každú transformáciu je treba vnímať v kontexte spoločensko-ekonomických udalostí, ktoré sa udiali za určité časové obdobie v minulosti (Žigrai, 2000b).

Cieľom príspevku je prezentovať potenciál starších fotografií, historických mapových podkladov a leteckých snímok vo výskume mapovania a hodnotenia zmien krajiny pre potreby lokality.

Metodika

Kultúrna krajina Slovenska prešla a prechádza v ostatných storočiach výraznými zmenami, ktoré boli spôsobené zmenou politických, hospodárskych aj vlastníckych pomerov. Jedným z možných postupov identifikácie tohto vývoja je použitie dostupných historických obrazov a fotografií a hlavne historických mapových údajov a leteckých snímok a ich spracovanie v geografických informačných systémoch (GIS). Tento prístup je v súčasnom krajinnoekologickom výskume značne rozšírený hlavne v stredoeurópskych vedeckých školách, ktoré vychádzajú zo spoločného základu a využívajú hlavne obdobné historické mapové podklady vytvorené pre územie bývalého Rakúska-Uhorska. Okrem objasnenia vývoja konkrétnej skúmanej krajiny to umožňuje aj porovnanie využívania rôznych typov krajiny v závislosti od rozdielneho socioekonomického vývoja v európskom kontexte. Na Slovensku má mapovanie a hodnotenie zmien kultúrnej krajiny už pomerne dlhú tradíciu, pričom v súčasnosti sa na jej identifikáciu využívajú čoraz častejšie aj výsledky diaľkového prieskumu Zeme v podobe leteckých prípadne aj satelitných snímok (Falt'an et al., 2018, Boltižiar, Olah, 2009).

Výsledky

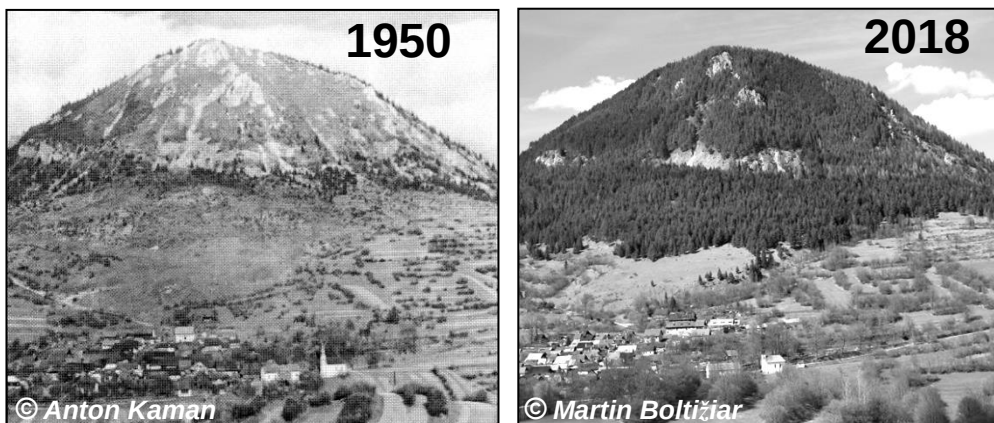
Historické vyobrazenia krajiny v podobe vedút, malieb, ako aj čiernobielych fotografií patria podľa Pišúta (2018) nielen medzi cenné pamiatky umeleckého umenia, ale sú aj veľmi vhodným zdrojom informácií pre geografov. Spolu s archívno-historickým či architektonickým výskumom dávajú predstavu o vtedajšej podobe sídiel, ich urbanistickom vývoji a prestavbách ale aj o využívaní okolitej krajiny. S rozvojom tmavej komory sa rozvinuli možnosti realistického stvárnenia krajiny na maľbách umelcov a neskôr sa rozšírila výroba čiernobielych fotografií. Podľa Pišúta (2018) znázornenie kultúrnej krajiny sa v európskom maliarskom umení začína výraznejšie uplatňovať až koncom 14. storočia (dovtedy tvorilo skôr symbolické pozadie religióznych námetov). V oblasti geovedných disciplín sa napr. obrazy zimných prímorských krajín s množstvom snehu, zamrznutými riekami

a kanálmi, typické pre obdobie 16.-19. storočia stali zdrojom informácií napr. pre historickú klimatológiu, najmä k obdobiu malej doby ľadovej (Robinson 2005, Lockwood et al. 2017). Porovnanie malieb alpských údolí so staršími fotografiami umožnilo napr. dokumentovať ústup ľadovcov od 19. storočia (Pišút, 2018).

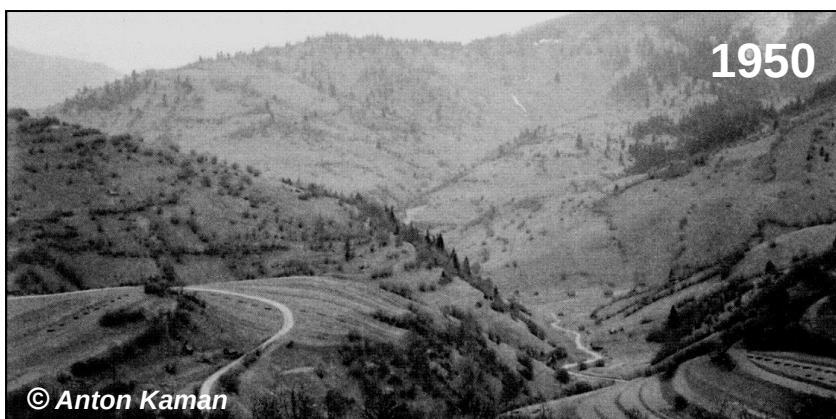
Tieto netradičné podklady boli na Slovensku vo vedeckom výskume krajiny používané dosiaľ pomerne zriedkavo. Tento typ materiálov umožňujú názorne sledovať a vyhodnocovať aj na lokálnej úrovni zmeny, ku ktorým došlo v krajine za posledných 100 ale i viac rokov. Ich štúdium si však vyžaduje individuálny tvorivý prístup spojený s náročným časovým vyhľadávaním vhodných obrazov, fotografií a starých pohľadníc krajiny, pretože centrálna evidencia vo forme archívu v prípade týchto podkladov neexistuje. Pre účely výskumu ich možno získať v múzeách, archívoch, starších knižných publikáciách v knižniciach ale aj on-line na internetovej sieti. Atraktivita starých pohľadníc z územia Slovenska viedla v ostatnej dobe k vydávaniu retrospektívnych obrazových monografií od známych zberateľov pohľadníc a historikov s ktorými je tiež možné osobne konzultovať niektoré historické otázky a problémy týkajúce sa vybraného regiónu. Porovnanie starších fotografií so súčasným stavom tých istých častí krajinných priestorov je vhodnou vnemovou vizuálnou metódou sledovania zmien krajiny. Staršie fotografie nás takto inšpirovali k opätovnému vyfotografovaniu tých istých krajinných priestorov lokality Vlkoľince s cieľom opticky názornejšie zachytiť priebeh zmien (obr. 1-5).

Presnejšie resp. exaktnejšie možno relevantné zmeny krajiny študovať až na základe porovnávania uchovaných historických kartografických podkladov. Dôležitou podmienkou však zostáva, aby na týchto mapách boli podrobne zaznamenané jednotlivé objekty krajiny a aby sa následne dali použiť pre korektné porovnanie a analýzu. Interpretácia údajov znázornených na historických mapách závisí hlavne od zamerania konkrétnej mapy, od hĺbky jej spracovania a presnosti ako aj od spôsobu ich znázornenia (Boltižiar, Olah, 2009).

Historické mapy predstavujú jeden z najdôležitejších materiálov s veľkou informačnou silou a interpretačnou možnosťou pre potreby viacerých vedných disciplín a okrem iných aj náuky o využití zeme a krajinnej ekológie (Žigrai, 2000a, b). Najväčšou prednosťou historických máp je zrejme okolnosť, že zachytávajú skúmaný jav v časopriestorovom kontexte. To znamená, že umožňujú sledovať a pochopiť genézu a funkciu študovaného objektu v jeho závislosti od určitých časových vlastností ako napr. evolučného akumuláčného potenciálu, kontinuity a zotrvačnosti za súčasnej kombinácie s vybranými priestorovými znakmi ako napr. polohou, tvarom, veľkosťou a štruktúrou. Tým dostaneme plastickejší a dokonalejší časopriestorový obraz o danom skúmanom objekte, fenoméne a procese. Samozrejme, že kvalita tohto obrazu závisí aj okrem iného od odborného, polohopisného a výškopisného obsahu vlastných historických máp, ako aj od spôsobu ich účelovej interpretácie (Olah 2003).

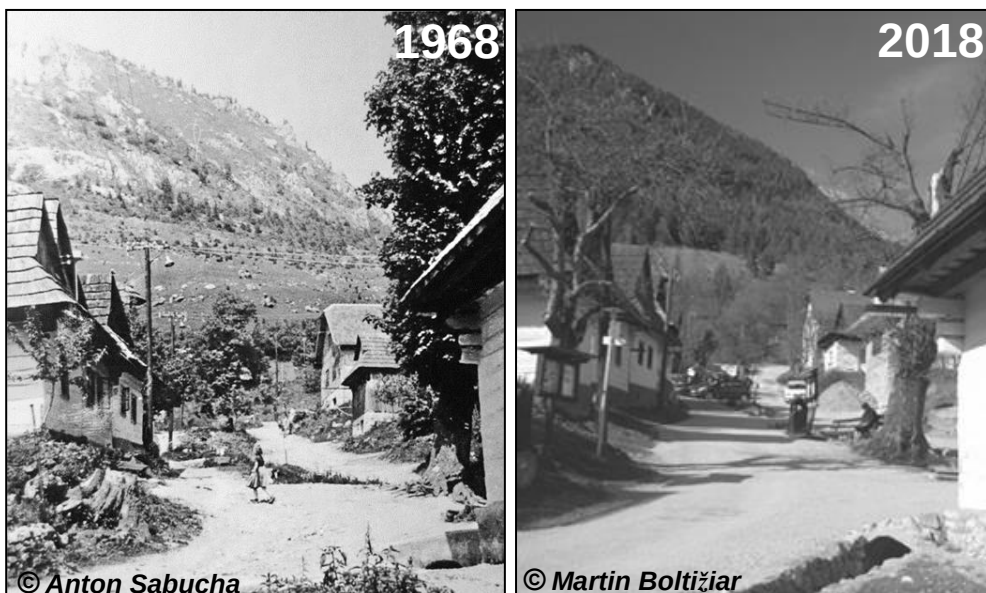
Obr. č.1 Komparácia historickej a súčasnej fotografie lokality Vlkolíneec – obec vľavo s historicky odlesneným vrchom Sidorovo. Zdroj: A. Kaman, M. Boltižiar

Obr. č. 2 Komparácia historickej a súčasnej fotografie lokality Vlkolíneec – Trlenská dolina s odlesnenými a poľnohospodársky využívanými svahmi a súčasnou postupujúcou sekundárnou sukcesiou Zdroj: A. Kaman, Google Earth

Obr. č. 3 Komparácia historickej a súčasnej fotografie intravilánu obce Vlkolínec v pozadí na ľavej fotografii s odlesnenými svahmi Sidorova s postupujúcou eróziou a vpravo s ukončenou sekundárnou sukcesiou. Na obidvoch snímkach sú ženy v príslušnom dobovom oblečení. Zdroj: A. Sabucha, M. Boltžiar

Obr. č. 4 Podobná komparácia historickej a súčasnej fotografie intravilánu obce Vlkolínec opäť v pozadí s odlesnenými svahmi Sidorova využívanými vo svojich spodných častiach ako pasienky. V popredí mladá dievčina v dobovom oblečení. Vpravo pohľad na súčasný vzhľad intravilánu obce a sukcesne zalesnený svah Sidorova. Zdroj: A. Sabucha, M. Boltžiar

Boltížiar, M., Petrovič, F.:

Zhodnotenie potenciálu historických fotografií, máp a leteckých snímok pre štúdium zmien kultúrnej krajiny na príklade lokality UNESCO – Vlkolíneec (Slovensko)

Obr. č. 5 Komparácia historickej a súčasnej fotografie architektonického charakteru intravilánu obce Vlkolíneec, ktorý ostali viac menej zachovaný a bol jedným z dôvodov zaradenia tejto lokality do svetového kultúrneho dedičstva UNESCO 11.12.1993. Na hornej snímke v pozadí odlesnené svahy Sidorova využívané ako pasienky dole súčasný stav. V popredí zháňanie oviec do dediny ich obyvateľmi v tradičnom dobovom oblečení. Na dolnej snímke súčasný vzhľad intravilánu obce. Zdroj: A. Sabucha, M. Boltížiar

Prvé mapy zobrazujúce vnútrozemie Európy, na ktorých bolo aj územie Slovenska, vznikli v 15. storočí. Tieto mapy však boli malých mierok (rádovo jedna ku niekoľkým miliónom) a snažili sa zobrazovať len polohopis a výškopis územia na úrovni vtedajších možností (Prikryl, 1977).

Najstaršie historické mapy veľkých mierok z územia Slovenska boli vytvorené v prvej polovici 18. storočia banskými zememeračmi a zobrazovali prevažne okolie banských miest (Banská Štiavnica, Kremnica, Banská Bystrica, Ľubietová). Na ich spracovaní sa významnou mierou podieľal Samuel Mikovín, ktorý vytvoril v prvej polovici 18. storočia aj mapy uhorských stolíc stredných mierok (približne 1:150 000). Na mapách možno identifikovať sídla, polia, lesy, vodné plochy, banské stavby, cesty a sakrálné stavby, reliéf je šrafovaný. Polohopis je stále značne nepresný, hlavne v podhorských a horských oblastiach. Niektoré mapy nie sú orientované na sever (Olah 2003).

Mapy z prvého vojenského mapovania tzv. Jozefského (1763-1785) a druhého vojenského mapovania tzv. Františkovo (1806-1869) precíznosťou svojho vyhotovenia ako aj obsahom, spĺňajú prísne vedecko-výskumné kritériá potrebné na ich korektnú interpretáciu a evaluáciu pre základný a aplikovaný výskum predovšetkým historického, geografického kultúrnogeografického a krajinnoekologického charakteru (obr. 6, 7). V jednotlivých historických vojenských mapách sú zachytené informácie o príslušných kategóriách využitia zeme zastúpené predovšetkým formami využitia zeme ako napr. ornou pôdou, trvalými trávnyimi porastami, lesnými plochami, zastavanými plochami obytného, výrobného alebo dopravného charakteru. Tieto cenné a unikátne informácie môžeme využiť jednak na zostavenie vlastnej mapy druhotnej krajinej štruktúry, t.j. priestorového rozloženia jednotlivých skupín prvkov vzťahujúcich sa k určitému časovému horizontu, t.j. k dobe vojenského mapovania ako aj k stanoveniu zmien využívania zeme porovnaním dvoch, alebo viacerých máp krajinej štruktúry z toho istého územia za časové obdobie medzi dvoma uskutočnenými vojenskými mapovaniami, alebo rozšírením o interpretáciu ďalších kartografických podkladov mladšieho dátá. Tieto historické mapy z prvého a druhého vojenského mapovania sa ukázali ako veľmi vhodné kartografické podklady. Predstavujú najstaršie komplexné kartografické zobrazenie celého územia Slovenska (Boltižiar, Olah, 2009, Pokorný, Hájek, 2003, Prikryl, 1977).

Mapy z 1. vojenského (tzv. Jozefského) mapovania (1763–1785), z toho na území Slovenska 1769–1784, predstavujú prvé mapy veľkých mierok (1:28 800) pokrývajúce územie celého Rakúsko-Uhorska s presnejším polohopisom a výškopisom územia (obr. 6). Toto vojenské mapovanie začalo za vlády Márie Terézie v roku 1769 a nakoľko skončilo v roku 1785 za vlády Jozefa II. dostalo názov Jozefské mapovanie. Originály týchto máp sú uložené vo Vojenskom archíve vo Viedni, dostupné sú aj na DVD vydanom v roku 2004 v Maďarsku (1763-1785) firmou Arcanum. Jozefské mapovanie bolo prvým vojenským mapovaným habsburskej monarchie. Územie Slovenska sa premietlo na 210 farebných máp, pričom popisy k nim sa roztratené nachádzajú v 7 zväzkoch vojenských popisov

Uhorska. Z týchto plnofarebných máp je možné identifikovať nasledujúce formy využitia krajiny: les (schematické značky stromov), lesokroviny (redšie a menšie značky stromov), brehové porasty a nelesná stromová a krovitá vegetácia (NSKV, resp. nelesná drevinová vegetácia NDV – schematické značky stromov a krov), trvalé trávne porasty (zelená), zamokrené plochy (modré vodorovné šrafy), orná pôda (maslová), vinice (schematické značky viniča), stavby a sídla (červená), záhrady (sýto zelená), vodné plochy, riečnu sieť a pramene (modrá), odkryté podložie a skalné bralá (čierne rovnobežné šrafy) hradské cesty (červená), ostatné cesty a mosty (hnedá). Reliéf bol znázornený šrafovaním v smere spádnic. Aj keď kartografi používali rovnaké znázorňovacie metódy, rozdielnosť máp z toho istého mapovania Rakúsko-Uhorska z rozličných území poukazuje na rôznu dôkladnosť a priority dobových vojenských kartografov. Na okraji listov je zoznam obcí a kolónky pre údaje o počte mešťanov, sedliakov, o stave a možnosti ustajnenia koní, avšak pri viacerých mapách tieto údaje chýbajú (Olah 2003).

Jozefské mapovanie so svojimi mapami a popismi podrobne dokumentuje sídliskový, zemepisný, hospodársky a stavebný obraz infraštruktúry Slovenska v 2. polovici 18. storočia, teda ešte pred výstavbou železničnej a modernej cestnej siete. Unikátnosť a význam 1. vojenského mapovania spočíva v tom, že je prvým mapovým podkladom, ktorý zmapoval celé územie Slovenska a teda nám poskytuje jedinečný materiál pre porovnanie rôznych oblastí našej republiky. Mierka týchto máp 1:28 800 je ideálna pre štúdium krajiny a jej zmien.

Nakoľko po skončení prvého vojenského mapovania sa nepodarilo vypracovať súvislú mapu Rakúska-Uhorska z dôvodov chybných podkladov, ktoré boli vyhotovené zväčša na pochybných polohopisných základoch, s veľmi hrubou zemepisnou orientáciou a s veľkými deformáciami začali prípravy na presnejšie práce na vedeckých podkladoch. V habsburskej monarchii prebiehalo toto vojenské mapovanie za vlády cisára Františka I., podľa ktorého nesie aj meno Františkovo mapovanie. Mapovaniu predchádzala vojenská triangulácia, takže na rozdiel od 1. vojenského mapovania bol vytvorený predpoklad pre geodetické zjednotenie tohto mapového diela. Pre 2. vojenské mapovanie bola zachovaná mierka 1:28 800, použitá aj v 1. vojenskom mapovaní.

Mapy z 2. vojenského (tzv. Františkovo) mapovania (1806-1869) sú podstatne podrobnejšie, vďaka presnejšiemu geodetickému zameraniu (obr. 7). Originály týchto máp sú uložené vo Vojenskom archíve vo Viedni, dostupné sú aj na DVD vydanom v roku 2005 v Maďarsku firmou Arcanum. Územie Slovenska bolo mapované v dvoch etapách. Severné a východné Slovensko v rokoch 1819–1827 a stredné a južné Slovensko v rokoch 1837–1858. Mierka mapovania bola 1:28 000. Kresba máp je podobná ako pri 1. vojenskom mapovaní. Na plnofarebných mapách je možné identifikovať tieto formy využitia krajiny: les (sivozelená), lúky (bledozelená), pasienky (zelenobelasá), zamokrené plochy (modré vodorovné šrafy), orná pôda (maslová), brehové porasty a nelesná stromová a krovitá vegetácia (čierne schematické krúžky okolo tokov), vinice (sivohnedá a schematické značky viniča), stavby a sídla (červená), záhrady (sýtozelená), vodné plochy, riečnu sieť a pramene

(modrá), skalné bralá a odkryté podložie (hnedá), hradské cesty (červená), ostatné cesty a mosty (hnedá), železnica (dvojité čierna čiara). Zvláštnosťou tohto mapovania bolo to, že sa samostatne mapovali okraje lesov (sivohnedá). Reliéf bol znázornený spádniciami (tzv. hachurami). Identifikácia a lokalizácia foriem využitia krajiny je oproti staršiemu mapovaniu uľahčená aj relatívne presným ohraničením jednotlivých farebných polygónov. Výhodou tejto mapy je relatívne vysoká presnosť a spoľahlivosť. Nevýhodou je niekedy priveľké množstvo informácií (farebné plochy, čierne ohraničenie, šrafovaný reliéf a miestne názvy) zaznačené na relatívne malom priestore, čo výrazne znižuje výpovednú hodnotu mapy a môže viesť k chybám z interpretácie formy a hraníc využitia. Pri sídlach sa už rozlišujú obytné a hospodárske budovy od záhrad. Precízna je sieť poľných ciest. Tieto mapy už podávajú dobrý obraz o priestorovom rozložení foriem využitia krajiny a majú veľký informačný význam (Žigrai, 2000 a, b).

Význam 2. vojenského mapovania spočíva v jeho väčšej presnosti v porovnaní s 1. vojenským mapovaním, nakoľko vznikalo na základe geodetickej osnovy a s použitím javu zakresleného v mapách stabilného katastra.

3. vojenské mapovanie (1869–1887) sa pokúsilo splniť požiadavky armády na presnejšie a kvalitnejšie mapy. Mapy tohto mapovania už boli zhotovené v mierke 1:25 000. Územie Slovenska bolo mapované v rokoch 1875–1884. Časti Slovenska nezmapované v katastrálnom mapovaní boli zmapované do kyanotypii z druhého vojenského mapovania a zväčšené do mierky 1:25 000. Výšková sieť bola odvodená od jadranskej nulovej hladiny v Terste a výškopis sa po prvý krát zobrazoval už aj vrstevnicami. Presnosť týchto máp je už veľmi vysoká. Sú taktiež dostupné aj na CD vydanom v Maďarsku firmou Arcanum.

Na týchto plnofarebných mapách sú už rozlíšené lúky od pasienkov, sady, záhrady a vinice. Farebná legenda pokračuje v duchu predchádzajúceho vojenského mapovania. Dostupnosť týchto mapových podkladov je však značne komplikovaná kvôli presunu ich originálov do Prahy v rokoch 1922–1923 po rozpade monarchie. Dostupnejšie sú ich reambulácie v mierkach (1:25 000 čierno-biele, resp. hnedo-biele mapy a 1:75 000 čierno-biele mapy so zeleno zvýrazneným lesom), ktoré sa používali až do 50-tych rokov 20. storočia. Hoci na nich uvádzané roky reambulácií sú nezriedka až z rokov 1936–39, porovnaním viacerých reambulovaných máp z pôvodnými (podľa krajinných štruktúr a datovateľných objektov ako budovy, železnica a pod.) sa zistilo, že zobrazujú stav pri ich vyhotovení, t.j. koniec 19. storočia (Olah, 2003). Z tohto dôvodu ich pri práci môžeme datovať približne na rok 1900. Na týchto mapách možno rozlíšiť tieto kategórie: les (zelená, resp. hrubou čiarou ohraničená plocha s krúžkovými značkami), NSKV, brehové porasty, stromoradia (značky krov a stromov), lúky (W alebo značka), pasienky (H alebo značka), orná pôda (bez šrafáže), zastavaná plocha, resp. sídlo, domy (čierny obdĺžnik), záhrady (šikmé šrafy), vodné plochy (husté vodorovné šrafy), toky (vlnovková čiara) a pramene, cesty (dvojité čiara, spojitá čiara, bodkočiarka), železnica (hrubá čiara) a mosty (značka) (Olah 2003).

4. vojenské mapovanie (1896–1914) sa na území Slovenska vykonalo len vo Vysokých Tatrách fotogrametrickou metódou. Výsledkom bola farebná mapa v mierke 1:25 000 a špeciálna mapa v mierke 1:75 000. Ďalšie práce boli prerušené vypuknutím 1. svetovej vojny a následným rozpadom monarchie.

Mapy z vojenských mapovaní Rakúsko-Uhorska hoci boli pôvodne určené pre vojenské potreby, v sebe ukrývajú dosiaľ relatívne málo využitý informačný potenciál o historickej štruktúre krajiny, jej využívaní a obraze.

Obr. č. 6 Mapa prvého vojenského mapovania (Jozefského) lokality Vlkolínec z roku 1769.

Zdroj: Arcanum

Obr. č. 7 Mapa druhého vojenského mapovania (Františkovho) lokality Vlkolínec z roku 1823. Zdroj: Arcanum

Prvé katastrálne mapy v mierke 1:2 880 na našom území vznikli v rokoch 1856-1867. V roku 1875 v Uhorsku zriadili definitívny kataster, pre ktorý použili všetky dostupné mapy územia: Konkretné mapy (1:14 400, 1:28 800), komasačné mapy, vypracované pri sceľovaní pozemkov, segregáčny mapy, vyhotovené pri úpravách urbárskych pomerov, proporciálne mapy, ktoré vznikli pri zisťovaní účasti jednotlivých komposesorov, a ostatné mapy verejných úradov i súkromných majiteľov pôdy. V roku 1883 uzákonili stálu evidenciu pozemkového katastra. V roku 1897 zrevidovali celý pozemkový kataster Uhorska a pretransformovali ho zo siahovej miery na metrickú. Na čierno-bielych katastrálnych možno identifikovať nasledovné formy využitia krajiny: les (schematická značka pre les), lúky (W alebo L), pasienky (H alebo P), ornú pôdu (bez označenia), stavby a cesty (Olah 2003).

V novovzniknutom Československu bola situácia s mapovými podkladmi veľmi nepriaznivá. Samostatný Vojenský zemepisný ústav vznikol v roku 1919, všetky mapy sa však museli objednávať z Rakúska. Až v rokoch 1922 a 1923 odoslali z Viedne všetky originály a matrice z nášho územia. V roku 1933 boli schválené nové **úradné mapy** v mierke 1:20 000. Do roku 1939 bolo spracované územie od Banskej Bystrice po maďarské hranice (Kupčík, 1997).

V Československu zaviedli **jednotný pozemkový kataster** od roku 1927. Mapy boli v mierkach 1:2 000, 1:1 000 a 1:500. Použilo sa Křovákovovo zobrazenie. Po roku 1945 boli katastrálne mapy na Slovensku vo veľmi zlom stave, preto keď sa v roku 1956 zriadila jednotná evidencia pôdy (JEP), boli vypracované náhradné mapy z leteckých snímok. Pozemkové mapy JEP sa vyhotovujú na kópiách katastrálnych máp v mierkach 1:2 880 alebo 1:2 000. Pre hospodárske účely bola v roku 1950 zostavená v mierke 1:5 000 odvodená mapa. Viaceré časti boli spracované podľa Prikrýla (1977).

Najstaršie **lesnícke mapy** pochádzajú z prvej polovice 19. storočia (1820 - mapa územia Poniky–Šalková, 1837 - prehľad lesov komorného panstva Zvolen, B. Bystrica, Ľupča a 1880–1891 - lesnícke mapy zhotovované pre štátne lesy. Aktuálne lesnícke mapy sú dostupné na Národnom lesníckom centre vo Zvolene a používajú zaužívaný lesnícky farebný (vek porastu) a značkový (hranice porastov, cestná sieť, budovy, hraničné body) mapový aparát (Olah 2003).

Na mapách **vojenského topografického mapovania UTM** 1953-57 (1:25 000 a 1:50 000, Topografický ústav Armády SR) sú podľa platných značiek identifikovateľné tieto kategórie: les, lesokroviny, NSKV, lúky, pasienky, orná pôda, vodné plocha a toky, trvalé kultúry, záhrady, zastavaná plocha (sídlo, priemysel, poľnohospodárske areály), odkryté podložie, skalné bralá, cesty, železnice.

Z konca 20. storočia zasa pochádzajú okrem aktualizovaných vojenských máp **základné mapy** v mierkach od 1:10 000 a začínajú sa využívať aj farebné letecké snímky a satelitné obrazové záznamy, pretože mapy nie vždy spĺňajú kritéria podrobnosti.

V súlade s O'ahel'om et al. (1993) konštatujeme, že vhodný a z priestorového hľadiska často nezastupiteľný nástroj poznávania krajiny štruktúry, v časovom horizonte posledných cca 50 rokov slúži metodický aparát DPZ. Jeho konkrétnym prejavom je multitemporálna analýza, aplikovaná v prácach rôznej mierky a orientácie (Feranec et al. 2018, Šolcová, 2012, Vojteková, 2013, Masný, 2018, Muchová, Tárniková, 2018, Solár, 2011, Petrovič, 2005, Falt'an, 2007 a ďalší).

Letecké snímky podávajú objektívny obraz zemského povrchu so všetkými jeho podrobnosťami, ktoré snímka vzhľadom na vysokú rozlišovaciu schopnosť emulzie a bohatosť podania jemných odtieňov v stupnici od bielej po čiernu (v prípade panchromatických snímok) môže v príslušnej mierke zachytiť. Limit grafického zobrazenia na mape je cca 0,2 mm, kým rozlišovacia schopnosť emulzie je okolo 0,01-0,03 mm. Na snímke (obr. 8, 9) sú na rozdiel od bežnej topografickej mapy mierky 1:10 000 zobrazené detaily, ktoré nie sú zväčša pre mapu dôležité, majú však veľký význam pri podrobnom mapovaní a výskume územia.

Zisťovaním a využitím obsahu snímok pre daný účel sa zaoberá interpretácia leteckých snímok. Najmä multispektrálne snímky patria k tým materiálom DPZ, ktoré poskytujú v oblasti interpretácie veľké množstvo informácií, pretože daný objekt sa sníma vo viacerých úzko vymedzených spektrálnych pásmach. V týchto spektrálnych pásmach (napr. infračervenom) sú niektoré prvky lepšie identifikovateľné, čo zvyšuje interpretačné možnosti týchto snímok. Vyniknú tak určité prvky, ktoré na panchromatických snímkach možno len ťažko odlíšiť, alebo sa vôbec nedajú identifikovať (Žíhlavník, 1996, Feranec, O'ahel', Šúri, 1993).

Najstaršie čiernobiele (panchromatické) letecké meračské snímky (obr. 8) pochádzajú z roku 1935. Zachytávajú však len malé územie Slovenska, podobne ako aj snímky z rokov 1936, 1937, 1938 a 1948. Relevantným materiálom pre korektné mapovanie a hodnotenie zmien krajiny sú letecké snímky z roku 1949, ktoré už pokrývajú celé územie Slovenska. Pôvodne boli určené pre obnovu vojenských topografických máp. Územie Slovenska sa snímkovalo aj v ďalších rokoch (do roku 1996 sa snímkovalo každý rok), vždy však len vybrané časti (Feranec et al., 1997). Informácie o všetkých archivovaných leteckých snímkach poskytuje Topografický ústav Armády SR v Banskej Bystrici. V súčasnosti pokračuje pravidelné, už zväčša farebné snímkovanie (snímky v reálnych farbách, infračervené a pod.) rôznymi komerčnými firmami. Od r. 2002 sa snímkuje v pravidelných periódach celé územie Slovenska a vzniká tak kontinuálna ortofotomapa v klade ZM 1:5 000 (obr. 9).

Letecké snímky sú najvhodnejším a nenahraditeľným zdrojom pre hodnotenie zmien krajiny, zvlášť v odľahlých oblastiach a neprístupnom teréne, napr. v horskej či vysokohorskej krajine. Na rozdiel od máp je letecká snímka úplne objektívnym, neomylným a presným dokladom a stave krajiny v určitom časovom momente. Nepresná môže byť jedine interpretácia jej obsahu. Ich ďalšie použitie je však pomerne náročné na prístrojové vybavenie (príslušný software, digitalizácia, ortorektifikácia, atď.). No i pri obyčajnej vizuálnej interpretácii bez prístrojov

možno identifikovať a interpretovať významné zmeny v krajinnej štruktúre ako aj jej mozaikovitosť, heterogenitu, tvar jednotlivých areálov a v neposlednom rade i ekologickú stabilitu (Lipský, 2000).

Obr. č. 8 Panchromatická (čiernobiela) letecká meračská snímka lokality Vlkolíneč z roku 1949. Zdroj: Vojenský topografický ústav Banská Bystrica

Obr. č. 9 Farebná súčasná letecká ortofotosnímka lokality Vlkolíneč z roku 2016. Zdroj: Eurosense, Geodis Slovakia

Prednosťou mapovania pomocou interpretácie leteckých snímok spočíva najmä v tom, že tieto umožňujú vykonať výskum v pomerne krátkom čase, verne zobrazujú zemský povrch a poskytujú množstvo kvantitatívnych, ale najmä kvalitatívnych informácií o jednotlivých objektoch krajiny, ktoré rozširujú a exaktizujú informačnú bázu, pričom je možné sledovať aj ich dynamiku v rôznych časových horizontoch. Zvlášť je potrebné zdôrazniť, že využitie ich informačného potenciálu musí byť založené na korektných postupoch interpretácie, ktoré okrem iného musia vychádzať aj z výsledkov synchrónneho terénneho prieskumu a mapovania (Feranec, 1989, Feranec, Oľahel', 2001). Mapovací aparát používaný pri terénnom mapovaní využitia krajiny vychádza z mierky a zamerania, resp. účelu mapovania. Spravidla sa mapuje do staršieho mapového podkladu alebo ortorektifikovanej leteckej snímky, ktorých obsah sa v teréne aktualizuje.

Záver

Výskum vývoja krajiny s použitím historických podkladov je v ostatných rokoch na vzostupe nielen u nás ale aj v iných krajinách sveta. Predstavuje vysokoaktuálnu výskumnú problematiku. Súvisí to okrem iného aj už s relatívne dobrou dostupnosťou máp vojenských mapovaní, ako aj všeobecnou orientáciou výskumu na kultúrnu krajinu. Podľa Lipského (2002) je sledovanie a podrobné hodnotenie historického vývoja krajiny jedným zo základných krokov pri riešení súčasných krajinnoekologických problémov. Historické mapy svojou výpovednou hodnotou ponúkajú možnosti pre aplikáciu viacerých metodických prístupov a hľadanie nových. Pri interpretácii historických mapových podkladov sa doteraz iba v malej miere uplatňoval komplexný prístup. Prevažne čiastkové hodnotenie máp vychádzalo zo zamerania jednotlivých krajinnoekologických prác. Analýza historickej mapy zo všetkých hľadísk umožní zobrazit' procesy, prebiehajúce v prostredí v minulosti. Často zdôrazňovaný pohľad na krajinu ako na celok možno dosiahnuť pomocou hodnotenia viacerých zobrazených zložiek krajiny. Analýza zmien tvarovania reliéfu, využitia krajiny, vegetačného krytu, riečnej siete, cestnej siete a rozsahu osídlenia môže objasniť procesy, navonok pôsobiace izolovane.

Zhodnotenie vývoja krajiny na základe zachovaných historických máp a ďalších geografických (geoekologických) či krajinnoekologických a kultúrnych fenoménov vnáša do prezentovanej problematiky relatívne presne datovateľný temporálny rozmer, čo má význam nielen pre základný výskum a spoločenskú prax, ale aj pre edukáciu v dimenzii poznania a ochrany krajiny. Štúdium vývoja krajiny od minulosti po súčasnosť má veľký význam tiež pre krajinnoekologické analýzy a syntézy ústiace do návrhov pre trvalo udržateľné využívanie územia. Identifikácia týchto zmien, ich príčin a dopadov na krajinu prispieva k poznaniu a určeniu potenciálu a taktiež k únosnosti krajiny.

Pod'akovanie: *Príspevok bol vypracovaný v rámci medzinárodného projektu INTERREG V-A SK-CZ/2016/02 „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“ a projektu VEGA 1/0934/17 „Transformácia využívania kultúrnej krajiny Slovenska za ostatných 250 rokov a predikcia jej ďalšieho vývoja.“.*

Literatúra

BOLTIŽIAR, M., OLAH, B.: *Krajina a jej štruktúra (mapovanie, zmeny a hodnotenie)*. Vysokoškolské skriptá. Nitra: FPV UKF v Nitre, 2009. 150 s. ISBN 978-80-8094-552-7

FALTĀN, V., OĹAHELĽ, J., GÁBOR, M., RUŹEK, I.: *Metódy mapovania krajinej pokrývky*. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, 123 s. ISBN 978-80-223-4441-8.

FALTĀN, V. Zmeny krajinej pokrývky okolia Štrbského plesa po veternej kalamite v novmbri 2004. In: *Geografický časopis*, roč. 59, č. 4, 2007, s. 359-372. ISSN 0016-7193

FERANEC, J. 1989. Údaje získané metódami diaľkového prieskumu Zeme – zdroj geografických informácií. In: *Nové trendy v geografii*. Bezák, A. (Ed.). Bratislava: SGS pri SAV, 1989, s. 13-18.

FERANEC, J. - OĹAHELĽ, J. 1992. Land Cover Forms in Slovakia Identified by Application of Colour Infrared space Photographs at the Scale 1 : 500 000. In: *Geografický časopis*, roč. 44, 1992, č. 2, s. 120-126. ISSN 0016-7193

FERANEC, J., OĹAHELĽ, J.. *Krajinná pokrývka Slovenska (Land cover of Slovakia)*. Bratislava: VEDA, 2001, 124 s. ISBN 80-224-0663-5

FERANEC, J., OĹAHELĽ, J., ŠŮRI, M. 1993. Mapovanie vegetácie pomocou leteckých farebných infračervených snímok a GIS-u SPANS. In: *Geodetický a kartografický obzor* 39, 1993, s. 170-175. ISSN 0016-7096

FERANEC, J. A I. 1997. *Analýza zmien krajiny aplikáciou údajov diaľkového prieskumu Zeme*. Geographia Slovaca 13. Bratislava : GŮ SAV, 1997, 64 s. ISSN 1210-3519

FERANEC, J., OĹAHELĽ, J., KOPECKÁ, M., NOVÁČEK, J. PAZŮR, R. *Krajinná pokrývka Slovenska a jej zmeny v období 1990 – 2012*. Bratislava: VEDA, 2018. 160 s. ISBN 978-80-224-1648-1

KUPČÍK, I. Úřední mapy ke Slovenskému území z let 1918 –1945. In: Kováčová, M. (ed.), *Historické mapy – zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava: Kartografická spoločnosť SR, 1997. s. 182 - 191. ISSN 1336-6262

LIPSKÝ, Z. *Sledování změn v kulturní krajině*. Praha: ČZU, 2000. 71 s. ISBN 80-213-0643-2

LIPSKÝ, Z. Sledování historického vývoje krajinné struktury s využitím starých map. In: Němec, J., (ed.). *Krajina 2002 od poznání k integraci*. Ústí nad Labem : Ministerstvo životního prostředí, 2002. s. 44-48. ISBN 80-7212-225-8.

LOCKWOOD, M., OWENS, M., HAWKINS, E., JONES, G. S., USOSKIN, I. 2017: Frost fairs, sunspots and the Little Ice Age. *Astronomy and Geophysics*, 58, 2.17-2.23. 1366-8781

MASNÝ, M. *Pol'nohospodárska krajina v severnej časti Biosférickej rezervácie Poľana – Zmeny využívania a vývojové trendy*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo UMB, 2018. 144 s. ISBN 978-80-557-1421-9

MUCHOVÁ, Z., TÁRNÍKOVÁ, M. Land cover change and its influence on the assessment of the ecological stability. In: *Applied Ecology and Environmental Research*. Roč., 16, č. 3, 2018, s. 2169-2182. ISSN 1589-1623.

OLAH, B. Potential for the sustainable land use of the cultural landscape based on its historical use. In: *Ekológia (Bratislava)*, roč. 22, Supplement č. 2, 2003, Bratislava, s. 79-91. ISSN 1335-342X

ŇATAHEĽ, J., FERANEC, J. Výskum zmien krajinnej pokrývky pre poznanie vývoja krajiny. In: *Geographia Slovaca* 10, Bratislava: GÚ SAV, 1995, s. 187-190. ISSN 1210-3519

PETROVIČ, F. *Vývoj krajiny v oblasti štáloveho osídlenia Pohronskeho Inovca a Tribeča*. Bratislava : SAV, 2005, 209 s. ISBN 80-9692-723-4

POKORNÝ, M., HÁJEK, M. Analýza priestorových objektov na mapách I. vojenského mapovania. In: *Kartografické listy*. Roč. 11, Bratislava: GÚ SAV, 2003, s. 74-84. ISSN 1336-5274

PIŠŮT, P. Využitie historických krajinomalieb na rekonštrukciu regulačných prác v koryte rieky – príklad Dunaja v Bratislave. In: *Geographia Cassoviensis*, roč. 12, č. 2, 2018, s. 173-194. ISSN 1337-6748

PRÍKRYL, Ľ. V. *Vývoj mapového zobrazovania Slovenska*. Bratislava: Veda, 1977. 81 s.

ROBINSON, P. J. 2005: Ice and snow in paintings of Little Ice Age winters. In: *Weather*, roč. 60, s. 37-41. ISSN 1337-6748

SOLÁR, V. Faktory a podmienky determinujúce zmeny krajinnej štruktúry Popradskej kotliny za ostatných 250 rokov. In: *Geographia Cassoviensis*, roč. 5, č. 1, 2011, s. 89 – 92. ISSN 1337-6748

VOJTEKOVÁ, J. *Trendy vývoja banskej krajiny na hornom Ponitří*. Nitra: FPV UKF v Nitre, 2013, 180 s. ISBN 978-80-558-0426-2.

ŠOLCOVÁ, L. Vývoj krajiny s disperzným typom osídlenia v Novobanskej štálovej oblasti. Nitra: UKF, 2012, 208 s. ISBN 978-80-558-0208-4

ŽIGRAI, F. Transformation of cultural landscapes in time spatial context (selected theoretical and methodological aspects). In: Miklós, L. (Ed.). *Cultural landscapes: material reality or Social Construction*. UNESCO-Chair, Banská Štiavnica, 2000a. s. 4-9.

ŽIGRAI, F. Význam časopriestoru pri transformácii kultúrnej krajiny. In: AFRNUMB, In: *Geografické štúdie 6*, Banská Bystrica: FPV UMB, 2000b, s. 51-60.

Adresy autorov:

prof. PhDr. RNDr. Martin Boltižiar, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied
Katedra geografie a regionálneho rozvoja Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra,
+421 37 6408 632
mboltiziar@ukf.sk

prof. RNDr. František Petrovič, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta prírodných vied
Katedra ekológie a environmentalistiky, Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra,
+421 37 6408 591
fpetrovic@ukf.sk

Z histórie dobrovoľných aktivít na záchranu ľudovej architektúry a jej krajinného zázemia s osobitným dôrazom na Vlkolíneč

From the History of Voluntary Activities to Protect Folk Architecture and its Landscape Hinterland with a Special Emphasis on Vlkolíneč

Mikuláš Huba, Peter Kresánek

Resume

Authors of the article deal with the history of voluntary activities in the field of the folk architecture protection/reconstruction in Slovakia during last 50 years with a special emphasis on UNESCO World Heritage Site Vlkolíneč.

Resumé

Autori príspevku sa zaoberajú dejinami dobrovoľných aktivít vo sfére záchrany/rekonštrukcie ľudovej architektúry na Slovensku v priebehu uplynulého polstoročia s osobitným dôrazom na lokalitu Svetového dedičstva UNESCO Vlkolíneč,

Key words: Folk architecture, landscape hinterland, voluntary activities, history, Vlkolíneč.

Kľúčové slová: ľudová architektúra, krajinné zázemie, dobrovoľné aktivity, dejiny, Vlkolíneč

Motto:

...Novú kvalitu prináša i ďalšia dohoda so štátnymi pamiatkarmi a inými kompetentnými tak na centrálnej ako aj regionálnej úrovni. Konkrétne na tému našej pomoci pri záchrane rezervácií ľudovej architektúry. A následne pamätné týždne ochrany ľudovej architektúry. V Osturni (1987) a vo Vlkolínci (1988). Išlo zároveň o najmasovejšie a organizačne najnáročnejšie podujatia Sekcie v oblasti ľudovej architektúry, s účasťou bezmála sto účastníkov. Je to množstvo ľudí, ktoré nie je ľahké ubytovať či nakrmiť, ale najmä zmysluplne zamestnať. Napokon sa to podarilo nad očakávanie a práve počet účastníkov umožnil pracovať na viacerých stavbách naraz. K skvelým spomienkam prispeli aj stretnutia s originálnymi miestnymi ľuďmi, veselými starenkami a starcami v Osturni, či pánom farárom Horským, babičkami a miestnymi pastiermi vo Vlkolínci. Ktovie, či z nich ešte niekto žije? Fascinujúci bol aj pohľad na štyridsať „na žiletku“ ostrých sekier Made in Marko Huba, opretých o doštený plot v strede Vlkolínce, alebo na rozobratú, posunutú a znova zloženú padajúcu vyhňu v Osturni (akcia pripomínajúca prácu s legom). Na obe tieto miesta sme sa ešte v nasledujúcich rokoch viackrát vrátili...“.

Mikuláš M. Huba: Ideál – skutočnosť – mýtus: príbeh bratislavského ochranárstva, 2008

Začiatky dobrovoľnej záchrany ľudovej architektúry na Slovensku

Na dobrovoľnej záchrane ľudovej architektúry sa podieľal de facto každý občan, ktorý vlastnil, zdedil, alebo si zakúpil pôvodnú ľudovú stavbu a v priebehu jej rekonštrukcie a využívania zachoval jej charakteristickú podobu. Keď hovoríme o podobe, myslíme tým v prvom rade podobu exteriéru, keďže interiér nie je súčasťou verejného priestoru a pre potreby súčasného (najmä rekreačného) využívania pôvodný interiér zväčša nespĺňa všetky predpoklady.

Ortodoxne zachovaný pôvodný interiér je teda skôr akýmsi bonusom, ktorý zvyšuje pamiatkovú hodnotu zachovanej stavby, ale nie je nevyhnutnou podmienkou pre účely tejto štúdie. Z vyššie uvedeného vyplýva, že stanoviť presný rok a lokalitu, kde sa s takýmito aktivitami začalo, nie je dosť dobre možné. Navyše, veľká väčšina aktérov ani seba samých nepovažovala za záchrancov nejakých hodnôt a tradičnú formu obnovy a údržby volila neraz len preto, lebo to v danej chvíli považovala za najjednoduchšie, technicky či finančne najmenej náročné a pod. riešenie. Keďže išlo v prvom rade o rekreačné využívanie týchto objektov, ktoré stratili pôvodnú obytnú a hospodársku funkciu, možno výskyt takýchto aktivít lokalizovať v prvom rade do spádových území väčších mestských aglomerácií, čo viac-menej korešponduje s existenciou dnešných krajských a väčších okresných miest (logicky najväčším spádovým územím disponovala v tomto smere Bratislava). Druhým predpokladom bola samotná existencia objektov či celých súborov, ktoré strácali pôvodnú hospodársku a obytnú funkciu, a tak sa stávali pomerne ľahko dostupným „obchodným artiklom“. Za tretí predpoklad možno označiť aspoň relatívne zachované prostredie v spojitosti s prírodnými, kultúrno-historickými či inými atraktivitami (lyžovanie, kúpanie, turistika, poznávanie kultúrno-historických artefaktov a i.) v blízkom okolí. Ako príklady takýchto regiónov možno uviesť pás podmalokarpatských mestečiek a dedín, myjavské, staroturské a bošácke kopanice, Javorníky a Kysuce, Terchovú a Zázrivú, Huty – Borové – Zuberec, Donovaly, Staré Hory a iné horské a podhorské obce v okolí Banskej Bystrice, mestecká a dediny pod Tatrami, Smolník a ďalšie pôvodne prevažne banícke obce v zázemí Košíc, niektoré vinohradnícke regióny v rôznych častiach južného Slovenska a mnohé ďalšie.

Koncom 60-tych rokov 20. storočia dochádza ku zmene. A to tým, že niektoré objekty či celé lokality sa začínajú obnovovať takpovediac programovo. Čiže tak, že jedným z hlavných motívov obnovy je pamiatkové hľadisko, alebo aspoň snaha zachovať čo najviac pôvodných/tradičných znakov, charakteristík a hodnôt jednotlivých objektov či celých súborov, ako aj ich bezprostredného zázemia. To sa týka najmä dolnoliptovskej osady Podšíp (a o niečo neskôr aj susednej osady Fedorovo) a hornoliptovského Veľkého Borového. Zhodou okolností medzi iniciátorov tejto zmeny patrili aj obaja autori tohto príspevku. Treba zdôrazniť, že síce v tom istom čase, ale nezávisle na sebe (bližšie pozri napr. Huba a kol., 1988; Huba, 2008), keďže osobne sa zoznámili až v r. 1974.

Druhou etapou tohto procesu bolo programové objavovanie a mapovanie podobných lokalít v rôznych častiach Slovenska. S tým súvisí aj vznik cca stostranového „samizdatu“ s názvom Projekt na záchranu ľudovej architektúry na Slovensku (Huba, 1974). Treba pritom zdôrazniť, že od začiatku išlo najmä o stavby z dreva. Treťou etapou bolo „znovaosídľovanie“ opustených stavieb či celých súborov novými majiteľmi a majiteľkami. Takto postupne pribúdalo novoopravených stavieb i celých osád v Javorníkoch, Kysuckých vrchoch, Slovenských Beskydách, pod Nízkymi Tatrami, v Slovenskom Rudohorí, v Skorušine a inde). Okrem toho dobrovoľníci v tom čase pomáhali robiť štátnej pamiatkovej starostlivosti aj pasportizáciu pamiatkovo hodnotných objektov ľudovej architektúry a propagovali nimi realizovanú formu obnovy ľudovej architektúry v médiách.

Sekcia pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia

Po čase začalo byť zrejmé, že komunita niekoľkých desiatok nadšencov, ktorí sa na obnove ľudovej architektúry podieľala ako voľné zoskupenie jednotlivcov, bude v konfrontácii s externým prostredím čím ďalej tým viac zápasit' s problémom legitimacy či oficiality. To viedlo k rozhodnutiu vytvoriť nad celou touto aktivitou oficiálnu organizačnú „strechu“. Ako najvhodnejší pre tento zámer sa ukázal byť Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny (SZOPK). Nový subjekt dostal názov Sekcia pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia (ďalej aj Sekcia). Keďže veľká väčšina aktérov a aktérok mala trvalý (či aspoň prechodný) pobyt v Bratislave, stala sa Sekcia súčasťou Mestskej organizácie SZOPK v Bratislave. Sekcia sa od začiatku riadila programovým dokumentom s názvom Koncepcia činnosti Sekcie pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia (Huba, 1977). Od začiatku 80-tych rokov minulého storočia sa k tomu začínajú pripájať štyri nové typy aktivít. V prvom rade je to akcia teoreticko-metodického charakteru, a to inštruktážna výstava s názvom Ako opravovať ľudové stavby. Ďalšia je deľba úloh medzi členmi a členkami Sekcie pri spravovaní jednotlivých lokalít. Zvyšné dve sú prevažne praktické. Zameranie prvej z nich je zrejmé už z názvu: Senníky a salaše ako turistické útulne (Huba, Kresánek, 1981). Tá druhá sa neskôr stala verejnosti zrejme najznámejšou z aktivít Sekcie: bola (a dodnes je) to obnova areálu mlynov a pily na vodný pohon v lokalite Oblazy v Kvačianskej doline (Kresánek, 1985; Huba, 2007).

Od začiatku nešlo len o záchranu samotných objektov či súborov (teda intravilánu sídiel), ale aj extravilánu, teda ich krajinného zázemia. Nenarušené, alebo aspoň relatívne nenarušené prostredie bolo jedným z kritérií výberu tej-ktorej lokality. A následne údržba či udržateľný manažment krajiny predstavovali dôležitú súčasť brigádnických aktivít členov a členiek Sekcie. Išlo (a dosiaľ ide) najmä o kosenie zarastajúcich lúk a pasienkov, likvidáciu náletových drevín, ale aj o udržiavanie miestnych komunikácií v prevádzkyschopnom stave, čistenie prameňov a studničiek, odstraňovanie odpadu a pod.

Týždne ochrany ľudovej architektúry

Vyšší stupeň organizovanosti prinášajú so sebou Týždne ochrany ľudovej architektúry. Boli to tradičné podujatia, ktoré každoročne - od r. 1982 - organizovala Sekcia pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia. Uskutočnili sa na viacerých lokalitách, prevažne tam, kde si už predtým jeden alebo viacero objektov odkúpil do vlastníctva niektorý/á z členov/členiek Sekcie, alebo sa na nejakej obnove podieľali, hoci išlo o majetok niekoho iného: štátu, alebo pôvodného obyvateľa (Podšíp, Brizgalky, U Michalcov, Veľké Borové, Oblazy, Muránska Zdychava, klenovské a hriňovské lazy...). Paralelne sa každoročne konali aj týždne opráv v rámci akcie Senníky a salaše ako turistické útulne a priebežne sa pracovalo aj na obnove Oblazov a na ďalších lokalitách (napr. obnova sypární v Hubovej, zvonice na Holom vrchu pri Babine, vyhne v Záhorskej Bystrici a v druhej polovici 80-tych rokov minulého storočia aj monumentálnych pamiatkových objektov v Banskej Štiavnici či Marianke).

Týždeň ochrany ľudovej architektúry – Vlkolíncec 1988

Rezerváciám ľudovej architektúry sa Sekcia spočiatku nevenovala, vychádzajúc z predpokladu, že ide o úlohu a výsostnú sféru pôsobenia štátnej pamiatkovej starostlivosti. Postupne sa však ukázalo, že ani túto úlohu si nie je štát schopný zodpovedne plniť. Štátne orgány v tom čase venovali väčšiu pozornosť dokazovaniu toho, prečo sa údajne Vlkolíncec zachrániť nedá, než snahe o jeho reálnu záchranu. Navyše snaha preniesť celé bremeno starostlivosti o jednotlivé objekty na ich majiteľov bez ochoty akokoľvek im pomôcť viedla ku kompromitácii štátnej ochrany pamiatok v očiach miestnych obyvateľov. Na druhej strane je treba priznať, že niektorí jednotlivci z radov pamiatkarov - či už na krajskej alebo centrálnej úrovni - s dobrovoľníckymi aktivitami sympatizovali. Niektorí otvorene, iní aspoň interne. Atmosféru pozitívne ovplyvňovali aj niektoré médiá, napr.: Technické noviny, Týždenník Život, Krásy Slovenska, Nedeľná Pravda, Slovenská televízia. A tak sa aktivity Sekcie predsa len rozšírili aj týmto smerom a v r. 1987 sa uskutočnil úspešný Týždeň ochrany ľudovej architektúry najskôr v Rezervácii ľudovej architektúry (RĽA) Osturňa a o rok neskôr aj v RĽA Vlkolíncec. Označenie **týždeň** už vtedy nezodpovedalo realite, lebo tieto akcie sa medzičasom rozrástli bezmála na celé leto a vystriedalo sa na nich sto i viac účastníkov a účastníčok. Podmienkou tejto aktivity bol oficiálny súhlas kompetentných orgánov a aspoň čiastočné zabezpečenie potrebného materiálu a jeho prepravy na miesto opráv.

V priebehu júla 1988 sa vo Vlkolínci podľa archívnych dokumentov podarilo takto dobrovoľnícky zrealizovať nasledujúce aktivity:

1. Generálna rekonštrukcia (s výnimkou krytiny, ktorá sa dokončila neskôr) jedného z najstarších stavebných obytných objektov v osade v bezprostrednom susedstva známej vlkolínskej drevenej zvonice v centrálnom priestore sídla.
2. Výmena krytiny na pohľadovo exponovanej časti strechy na susednom obývanom objekte (majiteľka p. Milanová).

3. Výmena krytina na pohľadovo exponovanej časti strechy hospodárskeho objektu v susedstva bývalej školy.
4. Výmena striešky nad bránou (gazdovstvo v susedstva školy – majiteľka p. Babálová).
5. Statické zabezpečenie hospodárskej stavby v SZ časti osady.
6. Výmena šindľovej krytiny na senníku.
7. Obnova kamennej podmurovky pôvodne obytného objektu v strede osady.
8. Odstránenie závalu a príprava rekonštrukcie bývalej sýpky v južnej časti obce.
9. Demontáž preboreného krovu objektu bývalého obchodu a hostinca v dolnej časti obce.
10. Prehobľovanie a prikresanie 2000 ks šindľových „polotovarov“.
11. Zabezpečenie stavebného materiálu na ďalšie rekonštrukčné a staticko-zabezpečovacie práce.
12. Analýza stavebno-technického stavu hospodárskych objektov, nachádzajúcich sa z veľkej časti v havarijnom stave.
13. Poradenské služby pre chalupárov vo Vlkolínci a Liptovskej Lúžnej.
14. Pomoc domácim obyvateľom na senách, pri zabezpečovaní palivového dreva ako aj pri ďalších domácich prácach.
15. Pomoc pri zlepšovaní odtoku miestnej kanalizácie a vzhľadu osady.
16. Účasť na rokovaní zodpovedných činiteľov a aktérov o možnostiach riešenia havarijnej situácie, do ktorej sa vo viacerých smeroch dostáva RLA Vlkolínec a jej ochranné pásmo (extravilán osady).
17. Šírenie ochranárskej osvetly, komunikácia s ľuďmi a zbavovanie miestnych občanov nedôvery k dobrovoľným pamiatkarom.
18. Komplexné investorsko-dodávateľsko-organizačné zabezpečenie vyššie uvedených aktivít. V ďalších týždňoch, mesiacoch a rokoch sa dokončili spomínané rozrobené akcie a čiastočne či úplne sa obnovilo niekoľko ďalších objektov. (Pozri obr. príloha).

V roku 2018, pri príležitosti 25 výročia zápisu Vlkolínci do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, udelila predsedníčka Žilinského samosprávneho kraja členom a členkám Sekcie Čestné uznanie za záchranu a obnovu ľudovej architektúry vo Vlkolínci.

Nedávna minulosť, súčasnosť a budúcnosť

Po niekoľkoročnej prestávke sa do Vlkolínci vracia mladšia generácia ochranárov, najmä z Občianskeho združenia Hoblina pod vedením Ing. arch. Borisa

Hochela. Ale to je už iná história (pozri napr. Workshop Vlkolíne 2010, 2011, 2012 a 2017). Zároveň je treba povedať, že okrem Sekcie pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia a OZ Hoblina pri obnove Vlkolíne pôsobilo a pôsobí niekoľko ďalších subjektov, v posledných rokoch napr. Občianske združenie Vlkolíne. V intenciách pôvodného zamerania a napokon i samotného názvu Sekcie pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia nejde len o samotné ľudové stavby, ale aj o ich prírodné a krajinné zázemie. A to je v prípade Vlkolíne nemenšia výzva, ako záchrana samotných stavieb a intravilánu osady. Veľmi zjednodušene povedané, ide o to, ako urobiť čo najmenej chybných rozhodnutí a nevhodných, rušivých zásahov, ktoré majú neraz nevratný charakter, ako regulovať nadmernú a neusmernenú návštevnosť a zároveň zachovať v obci život a adekvátne aktivity v únosnom rozsahu, a popritom čeliť sukcesnému tlaku prírody na tradične poľnohospodársky využívanú kultúrnu krajinu. Napriek celému radu dobre mienených štúdií, projektov a iných aktivít (napr. PÚ SR, 2007, Hudeková a kol., 2009, Mesto Ružomberok, 2017, Via Cultura, 2017, Kozová a kol., 2017) i napriek tomu, že Vlkolíne bol v r. 1993 zapísaný na Zoznam svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO, sa to darí len v obmedzenej a nedostatočnej miere.

Pod'akovanie

Príspevok vznikol s podporou projektu Grantovej agentúry VEGA č. 2/0013/18) Hodnotenie transformácie prírodnej a sociálno-kultúrnej diverzity kultúrnej krajiny.

Literatúra

- HUBA, M.: Projekt záchranu ľudovej architektúry na Slovensku. Mscr., Bratislava, 1974.
- HUBA, M.: Koncepcia činnosti Sekcie pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia (Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny – ZO Bratislava IV), Pobeskydí, 1-2/1977, s. 48 – 58.
- HUBA, M.: Dreveničiarske jubileum. Krásy Slovenska LXXXIV, 5-6/2007, s. 40 – 43.
- HUBA, M.: Ideál – skutočnosť – mýtus. Príbeh bratislavského ochranárstva. PRO Banská Bystrica, 2008.
- HUBA, M., KRESÁNEK, P.: Akcia: Senníky a salaše ako turistické útulne. Krásy Slovenska LVIII. 4/81, 1981, s. 20 – 25.
- HUDEKOVÁ, Z., BAŠÁRY, J., BELČÁKOVÁ, I., HUDEK, V., HUBA, M., JAŇAK, P., KAPINA, G.: Manažmentový plán Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolíne, 2009. 76 s.
- KOZOVÁ, M., PAUDITŠOVÁ, E., BAŠÁRY, J. Hodnotenie strategických dokumentov Mesta Ružomberok z hľadiska plnenia úloh manažmentu lokality svetového dedičstva UNESCO Vlkolíne. Disputationes

Scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok: Ružomberok
Katolícka univerzita 2017, 17, 3, s. 109-136.

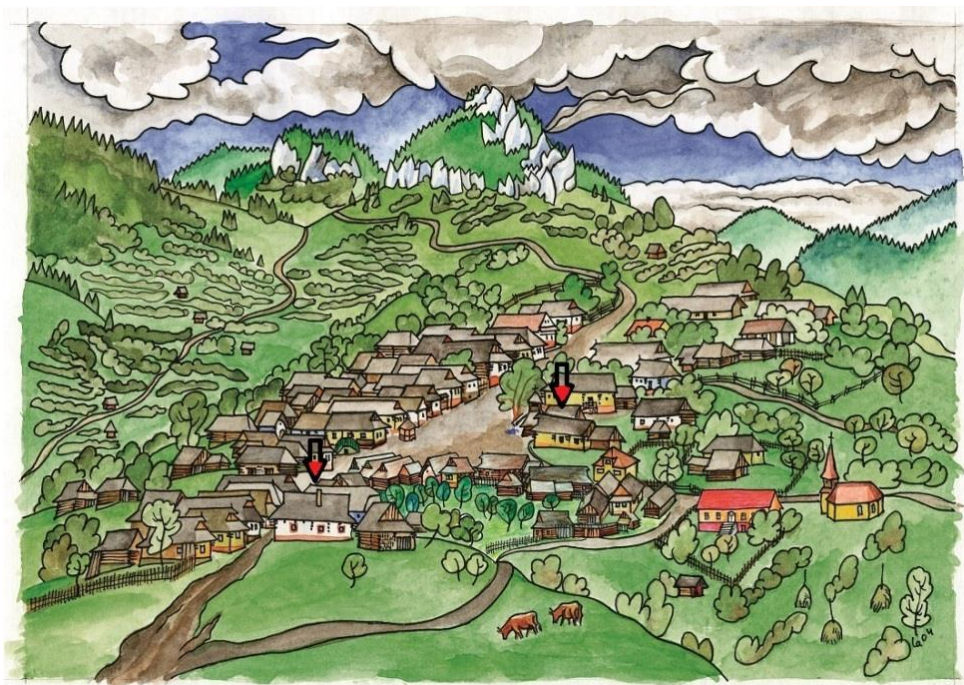
KRESÁNEK, P.: Perspektíva, alebo iba epizóda? O tom, čo sa deje v Kvačianskej
doline. *Krásy Slovenska* LXII, 10/85, s. 32 – 36.

MESTO RUŽOMBEROK: Štatút mestskej časti Ružomberok – Vlkolíneec,
2012.

PAMIATKOVÝ ÚRAD SR: Vlkolíneec - Návrh na vyhlásenie ochranného pásma
pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry. Bratislava, 2007

VIA CULTURA: Inštitút pre kultúrnu politiku: Vyhodnotenie známky UNESCO
a jej pridanej hodnoty na Slovensku, Bratislava 2017.

Autor kresby J. Langer a autori fotografií: P. Kresánek, P. Tatár.

Huba, M., Kresánek, P.:

Z histórie dobrovoľných aktivít na záchranu ľudovej architektúry a jej krajinného zázemia s osobitným dôrazom na Vlkolíncec

Obr. č. 1 – 10 Postup generálnej opravy centrálneho objektu pri zvonici v centre Vlkolínca. Premena z ruiny na obytný objekt v ktorom neskôr sídlila Správa Vlkolínca. V súčasnosti opäť chátka.

Obr. č. 11 – 15 Prvá etapa generálnej opravy sýpky v dolnej časti obce.

Huba, M., Kresánek, P.:

Z histórie dobrovoľných aktivít na záchranu ľudovej architektúry a jej krajinného zázemia s osobitným dôrazom na Vlkolínce

Obr. č. 16 Spoločné stravovanie počas Týždňa ochrany ľudovej a architektúry 1988 vo Vlkolínci.

Adresy autorov:

prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc.

Geografický ústav SAV

Štefánikova 49, 814 73 Bratislava

mikulas.huba2@gmail.com

Prom. hist. Peter Kresánek

Sekcia pre ochranu ľudovej architektúry a jej zázemia pri SZOPK

Staroturský chodník 1, 811 01 Bratislava

kresanek.p@mail.com

Obnova senníkov v lokalite UNESCO Vlkolínec

Restoration of hay storage barns in UNESCO site Vlkolínec

Boris Hochel

Resume

V rokoch 2010-2012 boli vo Vlkolínci realizované workshopy na obnovu senníkov s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej Republiky "Obnovme si svoj dom", s podporou Mesta Ružomberok a Občianskeho združenia Vlkolínec v rámci projektu "Obnova pamätihodností Vlkolínca - workshop". V príspevku sú ukážky postupu prác na záchrane senníkov a príklady zachránených senníkov. V obnove senníkov a hospodárskych objektov vo Vlkolínci sa pokračuje aj v súčasnosti.

Resumé

In the years 2010-2012 were workshops on renewal of hay storage barns the village of Vlkolínec conducted with the financial support of the Ministry of Culture of the Slovak Republic "Renew your house", with the support of the City of Ružomberok and Civic Association Vlkolínec in the framework of the project "Restoration of monuments Vlkolínec - workshop". In the contribution there is samples of procedure work on the survival of the barns and examples of the saved barns. The renewal of the barns in Vlkolínec continues today.

Key words: renewal *hay storage barns*, workshops, UNESCO site Vlkolínec

Kľúčová slová: obnova senníkov, workshopy, lokalita UNESCO Vlkolínec

Vlkolínecký senník alebo štál

Senník je malá zrubová stavba slúžiaca na uskladnenie sena. Má svoju vlastnú typológiu, proporcie a konštrukciu. Zásobovací otvor, ktorý je aj jediným vstupom do senníka, je vždy umiestnený v doskovom drevenom štíte. Pánt otvoru je na jeho vrchnom okraji, dvere sú tak kyvné, otvárajú sa von. Strecha je sedlová, šindľová, krov tvoria tri páry krokiev z guľatiny (obr. 1, obr. 2).

Senník je založený na kamennej vápencovej podmurovke vymurovanej nasucho. Rozmery senníka sa pohybujú okolo 3,2 m na dĺžku a 2,5 m na šírku. Podlaha senníka je z odkôrnenej smrekovej žrdoviny. Senníky možno nájsť roztrúsené po okolí Vlkolínca.

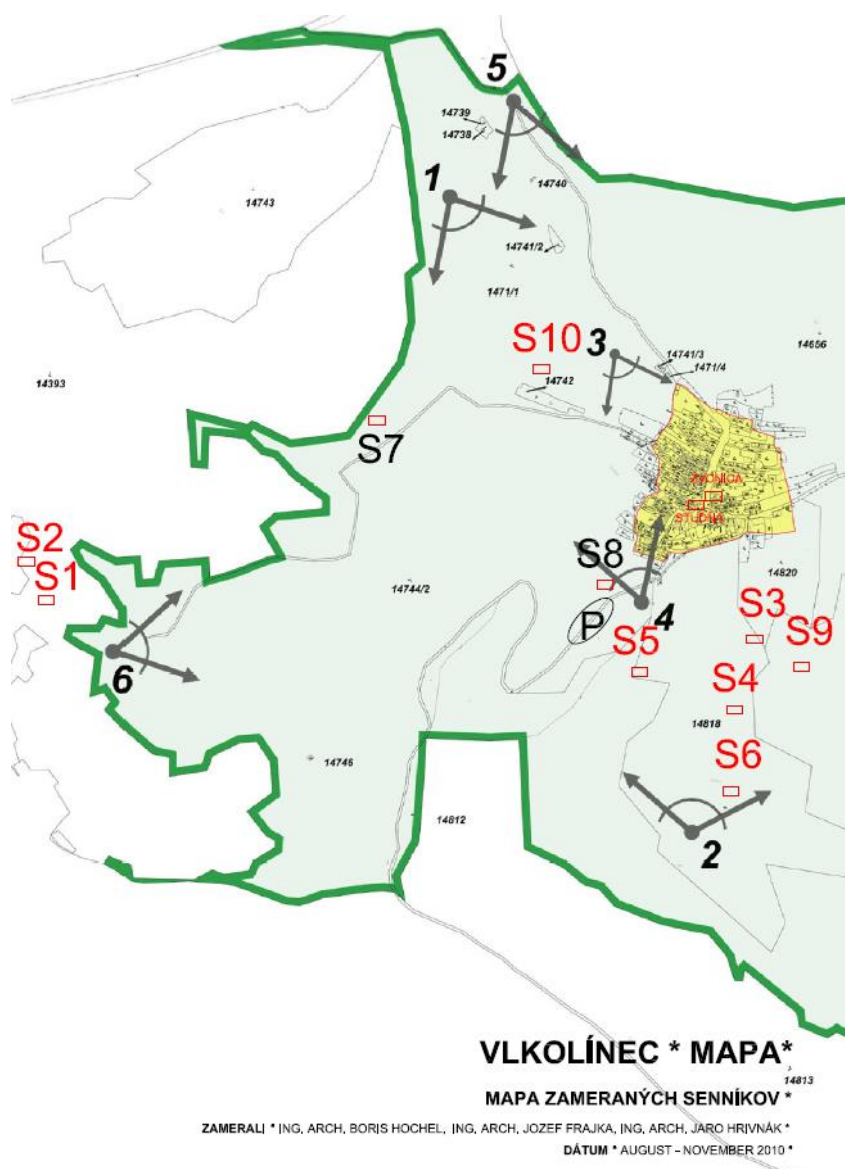

Obr. č. 1 Dosúšanie sena pred jeho uložením (foto Karol Šrobár, prevzaté z publikácie: Karol Šrobár, Vlkolíneec, Matica Slovenská 2009)

Obr. č. 2 Vlkolínsky senník po obkopení, výmene spodných brvíen a s novou šindľovou strechou (foto Boris Hochel)

V rokoch 2010-2012 boli vo Vlkolínci realizované workshopy na obnovu senníkov s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej Republiky "Obnovme si svoj dom", s podporou Mesta Ružomberok a Občianskeho združenia Vlkolínec v rámci projektu "Obnova pamätihodností Vlkolínce - workshop". Počas workshopov sa podarilo obnoviť okolo 20 senníkov. Na obr. 3 až 9 sú ukážky zmapovania, zamerania a postupov obnovy senníkov.

Obr. č. 3 Mapa zdokumentovaných a zameraných 10 senníkov, ktoré sa obnovili v roku 2010

JUHOZÁPADNÝ POHĽAD

POHĽAD SEVEROZÁPADNÝ

POHĽAD NA NÁROŽIE OD VÝCHODU

POHĽAD SEVEROVÝCHODNÝ

POHĽAD NA ULOŽENIE TRÁMOV A PODLAHY Z VNÚTRA SENNÍKA

DETAIL NÁROŽIA OD JUHU

VLKOLÍNEC_SENNÍK_S6

FOTODOKUMENTÁCIA * ING.ARCH.BORIS HOCHEL, ING. ARCH. JOZEF FRAJKA, ING. ARCH. JARO HRIVNÁK *

DÁTUM * AUGUST - NOVEMBER 2010 *

Obr. č. 4 Pred opravou boli všetky senníky zdokumentované

Obr. č. 5 Stav väčšiny senníkov pred opravou (foto Boris Hochel)

Obr. č. 6 Výmena odhnitého spodného dreva (foto Boris Hochel)

Obr. č. 7 Šindľovanie (foto Jozef Bašary)

Obr. č. 8 Ako prvý sa obnovil senník pri parkovisku (foto Jaro Hrivnák)

Obr. č. 9 Spoločná fotografia pod novou strechou (2011) (foto Jozef Bašary)

Lektormi workshopov v rokoch 2010-2012 boli členovia Občianskeho združenia Hoblina t.c. Hoblina t.c. je občianske združenie zaoberajúce sa propagáciou a praktickou ochranou ľudovej architektúry na Slovensku (Hochel, 2011, 2012). V obnove hospodárskych objektov vo Vlkolínci sa pokračuje aj v súčasnosti.

Literatúra

Hochel, B. (zostavovateľ). Obnova a údržba senníkov vo Vlkolínci v roku 2010 a 2011. Vydalo mesto Ružomberok, Tlač: PrintArt Ružomberok, december 2011.
Hochel, B. (zostavovateľ). Obnova a údržba senníkov vo Vlkolínci v roku 2012. Vydalo mesto Ružomberok, Tlač: PrintArt Ružomberok, december 2012.

Adresa autora:

Ing. arch. Boris Hochel

Občianske združenie Hoblina t.c.
Somolického 1, 811 05 Bratislava
borho44@gmail.com

Aktuálny stav spravovania územia lokality UNESCO Vlkolíneč a pripravované opatrenia revitalizačných plánov pre ochranné pásmo

Current state of governance of Vlkolíneč UNESCO site and prepared measures of revitalising plans for the buffer zone

Mária Kozová, Eva Pauditšová, Jozef Bašary

Resume

The paper presents proposals for restoring and preserving historical landscape structures in the Vlkolíneč buffer zone by reviving traditional forms of farming. The proposals are being prepared in co-operation with project researchers INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 no. NKP3040D001: "Monuments of World Heritage UNESCO in the Life of Municipalities, Cities and Regions". The renewal of traditional forms of farming on selected plots should be progressively implemented in a broad co-operation among local and regional actors in the next 10 to 15 years. Its aim is to contribute to the reconstruction of characteristic landscape features and historical landscape structures typical for Vlkolíneč and its surroundings. Although the return of the surrounding landscape to the "original" state of the landscape structure (e.g. in the 1950s) is no longer possible, the city of Ružomberok has the ambition to restore, at least in selected parts of the Vlkolíneč buffer zone, landscape structures typical for the traditional form of farming submontane landscape.

Resumé

V príspevku sú predstavené návrhy na obnovu a zachovanie historických krajinných štruktúr v ochrannom pásme lokality Vlkolíneč pomocou oživenia tradičných foriem hospodárenia. Návrhy sa pripravujú v spolupráci s riešiteľmi projektu INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 č. NKP3040D001: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“. Obnova tradičných foriem hospodárenia na vytipovaných poličkach by sa mala postupne realizovať v širokej spolupráci miestnych a regionálnych aktérov v najbližších 10 až 15 rokoch. Jej cieľom je prispieť k rekonštrukcii charakteristických krajinných prvkov a historických krajinných štruktúr, ktoré boli typické pre Vlkolíneč a jeho okolie. Aj keď návrat okolitej krajiny k „pôvodnému“ stavu krajinskej štruktúry (napr. ku stavu v 50. rokoch minulého storočia) už nie je možný mesto Ružomberok má ambíciu zachovať aspoň vo vybraných častiach ochranného pásma Vlkolíneča krajinné štruktúry typické pre tradičné formy hospodárenia v podhorskej krajine.

Key words: UNESCO site Vlkolíneč, restoration of traditional forms of farming, reconstruction of characteristic landscape features, cross-border cooperation

Kľúčové slová: lokalita UNESCO Vlkolíneč, obnova tradičných foriem hospodárenia, rekonštrukcia charakteristických krajinných prvkov, cezhraničná spolupráca

Úvod

Lokalita UNESCO Vlkolíneec predstavuje typ dedinského sídla s drevenou architektúrou horských a podhorských oblastí s nenarušenou zástavbou zrubových domov uprostred tradične využívanej krajiny s úzkooblokovými poličkami a pasienkami. Nachádza sa pod vrchom Sidorovo. V rámci národnej legislatívy bola lokalita Vlkolíneec vyhlásená v roku 1977 za Pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry (PRLA) a jej rozloha je 4,9 ha. V roku 1993 bola lokalita Vlkolíneec zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO ako posledná obývaná osada v karpatskom regióne zachovaná ako celok pôvodnej ľudovej architektúry. K jedinečnosti lokality Vlkolíneec prispieva aj špecifická okolitá krajinná mozaika ochranného pásma podmienená jednak typom reliéfu, ale najmä spôsobmi tradičného hospodárenia v krajine v minulých storočiach (obr. 1). V prípade Vlkolínce ide o historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny s ovocnými sadiami.

Obr. č. 1 Pohľad na historické krajinné štruktúry v lokalite svetového dedičstva UNESCO Vlkolíneec, v pozadí je vrch Sidorovo (foto E. Pauditšová, 2017)

Uvedené tradičné formy hospodárenia sa v dôsledku spoločenských zmien začali postupne od 50. rokov 20. storočia z krajiny vytrácať a mnohé zanikli, v dôsledku čoho sa zmenil charakteristický vzhľad ochranného pásma Vlkolínce. Zásadné zmeny do života miestnych obyvateľov priniesol od roku 1993 aj zápis lokality do Zoznamu kultúrneho dedičstva. Okrem výrazného zvýšenia počtu návštevníkov lokality, ktorí významne narúšajú kvalitu každodenného života miestnej komunity, musia obyvatelia Vlkolínce rešpektovať pravidlá týkajúce sa spôsobu udržiavacích prác na svojich nehnuteľnostiach, použitého materiálu, zachovania historickej farebnosti domov, spôsobu oplatenia atď. Väčšina domov sa v posledných desaťročiach využíva ako víkendové bývanie alebo rekreačné chalupy. Počet obyvateľov Vlkolínce dlhodobo klesá a v súčasnosti má v lokalite iba 19 obyvateľov trvalý pobyt. Súčasným stavom je ohrozená aj okolitá krajinná štruktúra, v ktorej došlo v dôsledku toho, že sa pôda prestala obhospodarováť, k zásadným zmenám. Polička a pasienky postupne zarastajú náletom krovín a stromov, najmä lieskami, šípovými ružami, hlohom a trnkami. Typické terasovité

usporiadanie terénu sa zachovalo iba na vybraných častiach ochranného pásma (obr. 2).

Obr. č. 2 Zvyšky zachovanej historickej krajinej štruktúry vo Vlkolíneci s terasovitými políčkami a so zachovanými zrubovými senníkmi (foto E. Pauditšová, 2016)

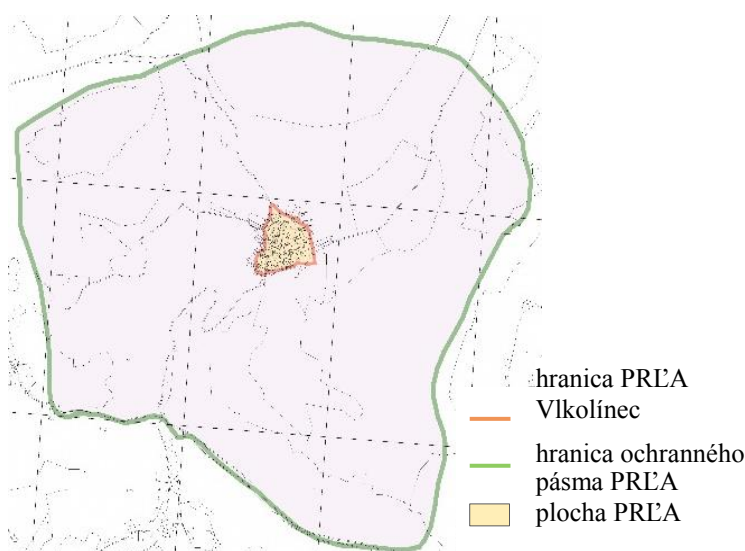
Ako uvádza Dudáš (2018) osobitným a dnes ťažko riešiteľným problémom Vlkolínca je práve zmena jeho bezprostredného prírodného prostredia, ktorá vyplýva z nenávratnej zmeny životného štýlu jeho obyvateľov. Podľa Dudáša (2018) ide o proces, ktorý s najväčšou pravdepodobnosťou nemožné zvrátiť, len spomaliť. Postupujúcu sekundárnu sukcesiu názorne dokumentujú vo svojom článku autori Boltížiar a Petrovič (2018a), a to na príkladoch komparácie fotografií z lokality Vlkolíneč z roku 1950, kedy ešte väčšina okolitej krajiny Vlkolínca bola obhospodarovaná tradičným spôsobom, so súčasným stavom (rok 2018).

Aj keď návrat okolitej krajiny k „pôvodnému“ stavu krajinej štruktúry, (napr. ku stavu v 50. rokoch minulého storočia) už nie je možný, mesto Ružomberok má ambíciu zachovať aspoň vo vybraných častiach ochranného pásma Vlkolínca krajinné štruktúry typické pre tradičné formy hospodárenia v podhorskej krajine. V spolupráci s Poľnohospodárskym družstvom (PD) Ludrová, Občianskym združením (OZ) Vlkolíneč, Mestskými lesmi spol. s r.o. Ružomberok, Katolíckou univerzitou v Ružomberku a ďalšími partnermi pripravuje návrhy revitalizačných plánov na obnovu tradičných foriem hospodárenia v tých častiach, ktoré majú vhodnú dostupnosť, a kde sú ešte zachované zvyšky terasovitých políčk. Obnova tradičných foriem hospodárenia na vytipovaných políčkach by sa mala postupne realizovať v najbližších 10 až 15 rokoch. Jej cieľom je prispieť k rekonštrukcii charakteristických krajinných prvkov a historických krajinných štruktúr, ktoré boli typické pre Vlkolíneč a jeho okolie.

V príspevku sú predstavené návrhy na obnovu a zachovanie historických krajinných štruktúr v ochrannom pásme lokality Vlkolíneč pomocou oživenia tradičných foriem hospodárenia. Návrhy sa pripravujú v spolupráci s riešiteľmi projektu INTERREG V-A-SK-CZ/2016/02 č. NKP3040D001: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“.

Ochranné pásmo lokality UNESCO Vlkolíneč a Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolíneč a ich vymedzenie

Už pri vyhlásení Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry (PRLA) Vlkolíneč bolo v Zásadách pamiatkovej starostlivosti (Liptayová a kol., 1990) deklarované, že je nevyhnutné venovať pozornosť celkovému prostrediu, teda aj okoliu. Ochrana lokality bola preto posilnená vyhlásením ochranného pásma. Vymedzenie ochranného pásma sledovalo ochranu a rehabilitáciu širšieho územia tak, aby boli zachované jedinečné pamiatkové hodnoty samotnej rezervácie a jej prostredia. Pri zápise PRLA Vlkolíneč do Zoznamu svetového dedičstva v roku 1993 bola ako ochranné pásmo deklarovaná CHKO Veľká Fatra (obr. 3).

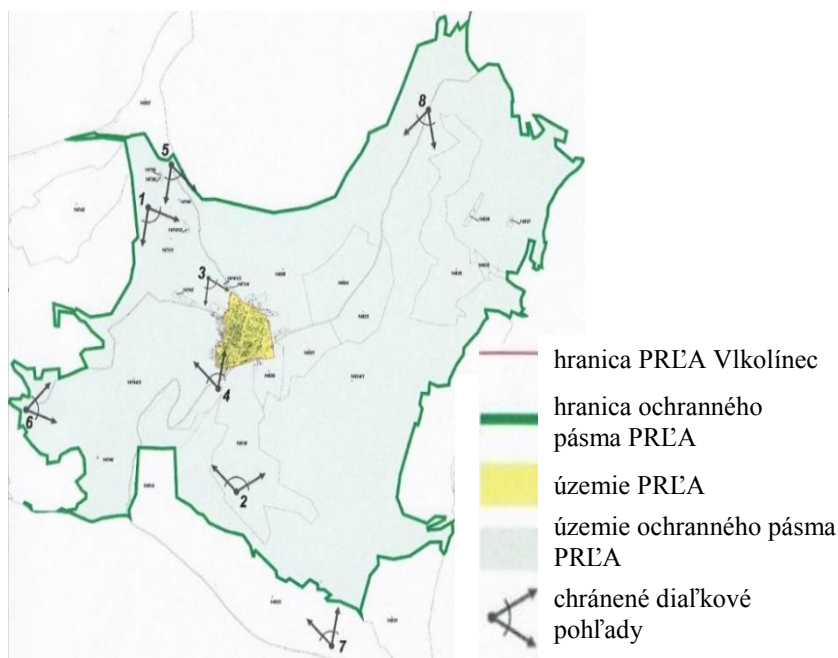

Obr. č. 3 Chránené územie a ochranné pásmo lokality UNESCO Vlkolíneč vymedzené v roku 1993 pri Zápise do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. (zdroj: <http://whc.unesco.org/en/list/622>)

V roku 2002 bola CHKO prekategORIZOVANÁ Nariadením vlády SR č. 140/2002 Z. z. na Národný park Veľká Fatra. Vďaka situovaniu Vlkolínca na území Národného parku Veľká Fatra spadá ochranné pásmo pamiatkovo chránenej lokality pod ustanovenia zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Hranice ochranného pásma PRLA Vlkolíneč boli upravené rozhodnutím Pamiatkového úradu SR č. PU-07/1520-11/7509 zo dňa 30. októbra 2007 (Pamiatkový úrad SR, 2007) a v súčasnosti má ochranné pásmo rozlohu 320,7 ha. Vymedzenie ochranného pásma sledovalo ochranu a rehabilitáciu širšieho územia tak, aby boli zachované jedinečné pamiatkové hodnoty samotnej rezervácie a jej prostredia (obr. 4). Ochranné pásmo lokality Vlkolíneč ako svetového dedičstva deklarované pri zápise ostáva bezo zmeny. V rozhodnutí Pamiatkového úradu SR boli určené aj chránené diaľkové pohľady v ochrannom pásme PRLA. Pojem charakteristické pohľady, siluety a panoráma je zakotvený v zákone č. 49/2002 Z. z.

o ochrane pamiatkového fondu (§ 29 ods. 3). Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny (§ 1 ods. 1) a Európsky dohovor o krajine (Rada Európy, 2000) uvádzajú súvisiaci pojem, a to charakteristický vzhľad krajiny.

Obr. č. 4 Aktualizované ochranné pásmo lokality Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry, ktoré bolo upravené v roku 2007 rozhodnutím Pamiatkového úradu Slovenskej republiky č. PU-07/1520-11/7509 zo dňa 30. októbra 2007 s vyznačenými chránenými diaľkovými pohľadmi.

Nové vymedzenie ochranného pásma PRLA Vlkolínec v roku 2007 sledovalo ochranu a rehabilitáciu širšieho územia tak, aby boli zachované jedinečné pamiatkové hodnoty samotnej rezervácie a jej prostredia. Účelom a cieľom vyhlásenia ochranného pásma pre PRLA boli (Režná a kol., 2007):

- ochrana a usmerný rozvoj v prostredí a okolí pamiatkovej rezervácie,
- nevyhnutné zabezpečenie účinnejšej ochrany špecifického krajinného prostredia,
- zabezpečenie eliminácie ohrozenia a nežiaducich zásahov do zachovanej štruktúry krajiny v okolí pamiatkovej rezervácie,
- ochrana a rehabilitácia širšieho územia tak, aby boli zachované jedinečné pamiatkové hodnoty samotnej rezervácie a jej prostredia,
- rešpektovanie súvislostí s lokalitou zapísanou do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO,
- začlenenie územia, ktoré je dôležité z hľadiska väzieb a širších vzťahov k územiu pamiatkovej rezervácie, t. j. územia významného z hľadiska zachovania obrazu krajiny v uvedenom územno-priestorovom rámci.

Aktuálny stav spravovania územia lokality UNESCO Vlkolíneec a jej ochranného pásma

Vyhlásenie lokality Vlkolíneec za PRLA a jej zápis do Zoznamu UNESCO si vyžiadalo osobitné organizačno-riadiace zabezpečenie zo strany mesta Ružomberok a tiež vypracovanie a schválenie potrebných dokumentov na jej spravovanie. Riadenie lokality zabezpečuje mesto Ružomberok v úzkej spolupráci s Krajským pamiatkovým úradom Žilina, pracovisko Ružomberok. Lokalita Vlkolíneec má zabezpečený pravidelný systém monitoringu zo strany Pamiatkového úradu Slovenskej republiky a Krajského pamiatkového úradu Žilina, ktorí sledujú a vyhodnocujú zachovanie jej hodnôt a umožňujú prijímať opatrenia na prevenciu potenciálnych ohrození.

Už v roku 1996 autori Berková a kol. (1996) v Knihe regulatívov pre Územný plán PRLA Vlkolíneec podrobne uviedli aj krajinno-ekologické regulatívy, medzi ktorými v rámci kritérií legislatívno-správneho charakteru uvádzajú aj nasledujúce stimulačné kritériá: daňové zvýhodnenie a zníženie poplatkov pre stálych obyvateľov, dotácie obyvateľov dodržiujúcich regulačné opatrenia, rôzne formy finančných príspevkov pri dodržiavaní tradičných a archaických foriem hospodárenia a pod. Tieto regulatívy sa však nepodarilo uviesť do života.

V roku 2001 bolo založené OZ Vlkolíneec, s ktorým mesto Ružomberok úzko spolupracuje pri spravovaní územia Vlkolíneca, predovšetkým však pri organizovaní rôznych kultúrno-spoločenských podujatí. OZ Vlkolíneec združuje obyvateľov a vlastníkov objektov s cieľom napomáhať a zachovať jedinečnosť Vlkolíneca. V súlade so Stanovami OZ Vlkolíneec „cieľom združenia je aktívne prispievať k vytváraniu lepších podmienok pre život občanov Vlkolíneca a vytváraniu nástrojov na zachovanie, regeneráciu, ochranu a rozvoj územia, na zlepšenie stavu životného prostredia a na zachovanie kultúrneho a prírodného dedičstva“. Na zabezpečenie svojej činnosti dostáva od mesta Ružomberok časť z vybraného vstupného od návštevníkov.

V nadväznosti na vyhlásenie nových hraníc ochranného pásma PRLA Vlkolíneec (Pamiatkový úrad SR, 2007) mesto Ružomberok v roku 2009 zabezpečilo vypracovanie Manažmentového plánu pre túto pamiatkovú zónu a jej ochranné pásmo (Hudeková a kol., 2009). Jedným zo strategických cieľov manažmentového plánu je zachovanie krajinného obrazu a historickej krajiny štruktúry. Ako sa uvádza v manažmentovom pláne „v súčasnosti už prakticky neexistujú pôvodné polička, ktoré sa tradične obrábali kopaním a oraním. Tieto sa premenili väčšinou na lúčno-pasienkovú vegetáciu, len na severozápadnej a západnej časti zostalo zachované terasovité usporiadanie terénu s lúkami rozčlenenými líniovou a skupinovou kríkovitou a miestami stromovou vegetáciou v rovnobežných líniiach“ (Hudeková a kol., 2009). Manažmentový plán sa venuje aj téme revitalizácie pôvodnej hodnotnej krajiny štruktúry, pričom sa odvoláva na historickú mapu Vlkolíneca z roku 1860. Manažmentový plán však nerieši problematiku chránených diaľkových pohľadov, ktorých lokalizácia bola vyjadrená na samostatnej mape Rozhodnutia Pamiatkového úradu SR č. PÚ–07/1520-11/7509/And. (2007) (pozri obr. 4).

V roku 2012 mesto Ružomberok schválilo Územný plán mesta Ružomberok (Mesto Ružomberok, 2012a), v ktorom sú zakotvené požiadavky na rešpektovanie a ochranu PRLA a jej ochranné pásmo vyhlásené rozhodnutím Pamiatkového úradu SR zo dňa 30.10.2007 a rešpektovanie predmetu ochrany a podmienok pre starostlivosť, riadenie územného rozvoja, zachovanie a využitie kultúrnych hodnôt PRLA Vlkolíneč. Územný plán tiež požaduje obstarať nový Územný plán zóny Vlkolíneč, ktorým by sa riešila revitalizácia a obnova územia PRLA Vlkolíneč a jej ochranného pásma.

Významným nástrojom na usmernenie spravovania lokality Vlkolíneč je Štatút mestskej časti Ružomberok – Vlkolíneč. Prvý Štatút mestskej časti Ružomberok – Vlkolíneč prijalo mesto v roku 1998. Tento bol aktualizovaný v roku 2008. Aktuálne platný štatút je z roku 2012 a nadobudol účinnosť 1. júna 2012 (Mesto Ružomberok, 2012b). V súlade s aktuálne platným Štatútom bola v roku 2013 bola vytvorená Rada pre Vlkolíneč, ktorá je poradným orgánom primátora mesta a mestského zastupiteľstva. Rada pre Vlkolíneč v roku 2014 pri kontrole plnenia úloh pre lokalitu Vlkolíneč konštatovala, že opatrenia navrhnuté v Manažmentovom pláne týkajúce sa najmä ochranného pásma sa nedostatočným spôsobom uvádzajú do života, a je potrebné tento problém urýchlene riešiť.

V roku 2016 mesto Ružomberok v spolupráci s Katolíckou univerzitou a ďalšími miestnymi a regionálnymi partnermi vypracovalo projekt INTERREG: "Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov" (ďalej UNESCO VLAMI), ktorého riešenie začalo v roku 2017. Súčasťou projektu sú aj opatrenia na riešenie obnovy charakteristických krajinných prvkov a historických krajinných štruktúr v ochrannom pásme. Návrh obnovy tradičného hospodárenia vo Vlkolínci vychádza z potreby zachovania tradičnej liptovskej krajiny, jej typickej štruktúrovanej krajinej mozaiky, ktorú v minulosti tvorili maloblokové polia, lúky a pasienky. Vytvorenie tradičného a charakteristického vzhľadu krajiny je v súlade s princípmi PRLA ako aj s požiadavkami vyplývajúcimi zo zaradenia Vlkolíneča medzi lokality UNESCO. Rekonštrukcia charakteristických krajinných prvkov a historických krajinných štruktúr v ochrannom pásme prostredníctvom oživenia tradičnej formy obhospodarovania v krajine môže zároveň vytvoriť podmienky pre nové „zelené“ pracovné miesta, zlepšiť miestnu ekonomiku a kvalitu života miestnych obyvateľov iniciovaním schválenia stimulačných opatrení pre miestnych poľnohospodárov a podnikateľov.

Ochranné pásmo lokality Vlkolíneč so svojimi zachovanými krajinnými štruktúrami má okrem toho veľký a nevyužitý potenciál pre návštevníkov lokality, pre rozšírenie agro- a ekoturistických aktivít. Okrem toho by sa mohla stať takzvaným "laboratóriom" pre žiakov základných a stredných škôl v regióne Liptova a pre študentov Katolíckej univerzity v Ružomberku (ako aj študentov iných univerzít) a miestom pravidelných, prakticky orientovaných workshopov, letných škôl a zážitkových vzdelávacích aktivít.

Úlohy projektu „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“, ktoré sa riešia v lokalite Vlkolíneec

Cieľom projektu je zvýšiť kvalitatívnu úroveň cezhraničnej spolupráce formou výmeny skúseností a príkladov dobrej praxe pri správe kultúrneho a prírodného dedičstva nadregionálneho významu, a to prírodného parku Mikulčický Luh a lokality svetového dedičstva UNESCO Vlkolíneec. Jedným z hlavných dôvodov prípravy projektu bol záujem prispieť k obnove tradičných spôsobov hospodárenia v lokalite Vlkolíneec. Realizácia projektu prebieha v rokoch 2017 až 2019 a spoločne s ďalšími miestnymi iniciatívami sa riešitelia projektu podieľajú na príprave návrhov ako zabezpečiť oživenie tradičných foriem hospodárenia v ochrannom pásme lokality Vlkolíneec a ako prispieť k vytvoreniu podmienok pre udržateľné využívanie prírodného a kultúrneho potenciálu tejto lokality.

Diskusia k príprave návrhov revitalizačných plánov na obnovu tradičného hospodárenia na území ochranného pásma PRLA Vlkolíneec (ktoré zároveň leží aj v ochrannom pásme NP Veľká Fatra) prebieha medzi kľúčovými miestnymi a regionálnymi aktérmi (mesto Ružomberok, PD Ludrová, OZ Vlkolíneec, Správa NP Veľká Fatra, Mestské lesy spol. s r.o. Ružomberok, Krajský pamiatkový úrad v Žiline, Katolícka univerzita v Ružomberku) a odborníkmi z ďalších organizácií už od roku 2015 (obr. 5).

Obr. č. 5 Spoločná obhliadka územia lokality Vlkolíneec - riešitelia projektu INTERREG spolu s pracovníkmi PD Ludrová, Správy NP Veľká Fatra a členmi OZ Vlkolíneec (jún, 2017, foto Ivana Tomčíková)

Opatrenia k obnove tradičných foriem hospodárenia a praktickej implementácii revitalizačných plánov sa pripravujú v úzkej spolupráci s odborníkmi z fakúlt ďalších slovenských a českých univerzít (Pedagogická fakulta Masarykovej univerzity v Brne, Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) a partnera projektu UNESCO VLAMI z Českej republiky - Biosférickej rezervácie Dolní Morava.

V súlade s harmonogramom projektu UNESCO VLaMI sa realizujú podporné vzdelávanie, odborné, školiace a propagačné aktivity a pripravujú sa návrhy na obnovu tradičných foriem hospodárenia. V rokoch 2017 a 2018 sa v rámci projektu organizovali vo Vlkolínci dva prakticky orientované vzdelávacie workshopy (obr. 6, 7 a 8) a na Katolíckej univerzite v Ružomberku sa uskutočnili pracovné semináre riešiteľov a tiež významné odborné podujatia k 25. výročiu zápisu lokality Vlkolíneč do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Workshopy boli zamerané aj na prípravu návrhov na revitalizáciu a obnovu starých sádov a záhrad v PRČA Vlkolíneč. V roku 2018 prebehlo mapovanie starých a krajových odrôd ovocných drevín v lokalite Vlkolíneč a vo vybraných prídumových záhradách sa postupne začalo s realizáciou výsadby kvalitných sadeníc jabloní, hrušiek a sliviek s cieľom obnovy genofondu starých krajových odrôd ovocných stromov.

Obr. č. 6 Prvý workshop vo Vlkolínci sa uskutočnil dňa 23.09.2017. Po prednáške lektor Ing. Ľudovít Vašš (na ľavom obrázku - prvý sprava) diskutoval s účastníkmi o možnostiach obnovy a revitalizácie starých sádov a záhrad (foto Libor Lněnička)

Obr. č. 7 Ing. Ondřej Dovala (Česká republika) počas druhého workshopu vo Vlkolínci v dňoch 19. a 20. apríla 2018 pri výklade odporúčaných spôsobov ošetrovania starých stromov (foto Jaromír Kolečka)

Obr. č. 8 Účastníci druhého workshopu vo Vlkolínci (19.-20. apríl, 2018) realizovali obhliadku pri pozemku, kde na jar 2018 pracovníci PD Ludrová zabezpečili výrub náletových drevín a krikov. Lektor Pavel Krištofik z PD Ludrová (v strede) poukázal na viaceré problémy, ktoré bude potrebné doriešiť pri obhospodarovaní pozemku tradičnou formou (foto: Jaromír Kolečka)

Návrhy opatrení revitalizačných plánov na obnovu tradičného hospodárenia vo vybraných častiach ochranného pásma PRĽA Vlkolíneec – aktuálny stav

Ciele a zameranie krajinnej štúdie ako odborného podkladu k obnove tradičných foriem hospodárenia

Vypracovanie návrhov revitalizačných plánov pre územie ochranného pásma vychádza z krajinnoekologických analýz, syntéz, hodnotení a návrhov, ktoré sú zhrnuté v krajinnej štúdii (Pauditšová, Kozová (eds.) a kol., 2018). Súčasťou krajinnoekologických analýz je aj vyhodnotenie vývoja krajinnej štruktúry v lokalite Vlkolíneec za ostatných 250 rokov, ktoré spracovali autori Boltžiar a Petrovič (2018a).

Krajinná štúdia obsahuje návrhy opatrení na obnovu tradičného hospodárenia vo Vlkolínci, ktoré vychádzajú z potreby zachovania typickej štruktúrovanej krajiny mozaiky, ktorú v minulosti v okolí Vlkolíneca tvorili maloblokové polia, ovocné záhrady, lúky a pasienky. Opatrenia sú rozčlenené do tematických okruhov, a to: (a) opatrenia na podporu extenzívneho poľnohospodárstva; (b) opatrenia na podporu tradičných výrobných odvetví; a napokon (c) opatrenia na podporu zachovania tradícií. Každé opatrenie je charakterizované prostredníctvom plánu konkrétnych aktivít. Vzhľadom na to, že

pestovanie ovocných drevín patrí k relatívne zachovaným hospodárskym aktivitám vo Vlkolínci, je tejto forme hospodárenia (Pauditšová, Hammerová, Krajňáková, 2018) a jej obnove venovaná v krajinnej štúdii osobitná pozornosť. Okrem toho krajinná štúdia obsahuje aj špecifické opatrenia na ochranu lokality Vlkolínece (napr. protierózne opatrenia, vodozádržné opatrenia a i.).

Pri vypracovaní návrhov opatrení sa využili aj ďalšie čiastkové výstupy zamerané na podporu udržateľného cestovného ruchu (Tomčíková, Rakytová, 2018) a na zabezpečenie požiadaviek miestnych obyvateľov, turistov a návštevníkov, ktoré vychádzajú z prieskumu názorov verejnosti realizovaného v roku 2018 (Boltižiar, Petrovič, 2018b). Všetky návrhy opatrení sú v súlade s požiadavkami ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva a sú navrhnuté tak, aby bol podporený priaznivý rozvoj územia, a zároveň, aby zostal zachovaný charakteristický krajinný vzhľad.

Priklady realizácie prvých opatrení na obnovu tradičných foriem hospodárenia

Súčasne s prípravou odborných podkladov sa už od roku 2017 začalo s prípravou realizácie opatrení na obnovu tradičných foriem hospodárenia na vytipovaných vybraných poličkách. Prvým pozemkom v rámci ochranného pásma PRLA Vlkolínece, na ktorom sa už pripravuje tradičná forma obhospodarovania, je pozemok za kostolom (parcela č. 14822) s rozlohou 3,2 ha (obr. 8). Užívateľom pozemku je PD Ludrová. Na jar 2018 sa na časti parcely (v súčasnosti má charakter zarastajúcich trvalých trávnych porastov) v súlade s rozhodnutím mesta Ružomberok zo dňa 04. 09. 2017 a jeho súhlasom na výrub drevín rastúcich mimo lesa, odstránili náletové kríky a stromy (trnky, jaseň, hloh, baza, lieska, šípka – čiastočné ošetrovanie).

Po viacročnej neformálnej spolupráci medzi Mestskými lesmi spol. s r.o. Ružomberok a OZ Vlkolínece sa pripravil návrh rámcovej zmluvy o komplexnej starostlivosti o zimné prikrmovanie lesnej zveri. Predmetom zmluvy je príprava sena na prikrmovanie zveri a obnova krmelcov v okolí Vlkolínce. Zmluva by sa mala podpísať začiatkom roku 2019.

V roku 2018 prebehli viaceré rokovania OZ Vlkolínece s PD Ludrová, ktoré boli zamerané najmä na činnosti, ktoré je potrebné v území zabezpečiť. Sú to predovšetkým nasledujúce činnosti:

- a) kosenie na verifikovaných pozemkoch a dodávka sena pre Mestské lesy spol. s r.o. Ružomberok, ktoré budú dotovať nákup sena;
- b) mulčovanie verifikovaných pozemkov, na ktorých by sa v budúcich rokoch zabezpečilo už kosenie; túto aktivitu bude dotovať PD Ludrová;
- c) odstraňovanie náletových drevín na vytipovaných pozemkoch, čím sa rozšíri plocha verifikovaných pozemkov; na tejto aktivite sa bude podieľať aj OZ Vlkolínece a bude podporená z odpredaja drevnej hmoty.

Na jar 2019 pripravujú PD Ludrová a OZ Vlkolínece spoločnú obhliadku ochranného pásma, počas ktorej by sa spresnili a vytypovali pozemky, na ktorých sa bude v roku 2019 kosiť a kde sa bude mulčovať. PD Ludrová plánuje na základe terénnej obhliadky a po konzultácii so spracovateľmi krajinnej štúdie a ďalšími

odborníkmi zapojenými do projektu UNESCO VLaMI pripraviť žiadosť na odstránenie náletových drevín aj na ďalších pozemkoch, ktoré má vo svojej správe.

Postupne v období od októbra 2019 do marca 2020 by sa na základe schválených žiadostí o výrub drevín rastúcich mimo lesa odstránili náletové kríky a stromy a pripravili ďalšie pozemky na obnovu tradičných foriem hospodárenia.

Ďalšie úlohy, ktoré bude potrebné pri príprave obnovy tradičných foriem hospodárenia riešiť

Okrem vyššie uvedených opatrení bude potrebné vyriešiť aj ďalšie súvisiace úlohy. Miestni obyvatelia, chalupári a vlastníci nehnuteľností vo Vlkolínci, ale aj zástupcovia mesta Ružomberok a odborných organizácií (Správa NP Veľká Fatra, Mestské lesy spol. s r.o. Ružomberok) v rámci workshopu projektu UNESCO VLaMI (ktorý sa uskutočnil vo Vlkolínci v dňoch 19.-20. 4. 2018) potvrdili, že je potrebné v lokalite Vlkolíneč a jej okolí pripraviť a navrhnuť súbor ochranných opatrení obyvateľov, návštevníkov, pozemkov ako aj ďalšieho majetku (napr. aj ochrana včelích úľov) pred poškodzovaním zverou. Ide o dlhotrvajúce problémy, ktoré sa začali významnejšie prejavovať už na konci 80. a 90. rokov minulého storočia. V posledných rokoch sa však tieto problémy výrazne zvýšili.

Odborníci zo Správy NP Veľká Fatra a Mestských lesov spol. s r.o. Ružomberok na základe doterajších skúseností odporúčajú pre územie ochranného pásma PRĽA Vlkolíneč kombináciu oplotení (najlepšie elektrické oplotenie) a pachových odpudzovačov (tzv. pachové oplotenie). Mechanické zábrany ako drevené alebo kovové ploty divá zver s väčšou alebo menšou námahou prekoná. Účastníci workshopu sa zhodli na tom, že je potrebné chrániť väčšie celky, teda nie osobitne jednotlivé pozemky. Elektrické oplatenie by malo byť vo vizuálne exponovaných úsekoch prekryté dreveným oplatením, aby sa znížil nežiaduci vizuálny dopad "technických prvkov" v PRĽA a jeho ochrannom pásme.

Odborníci zo Správy NP Veľká Fatra a Mestských lesov Ružomberok s.r.o. zároveň navrhujú dohodnúť v spolupráci s Krajským pamiatkovým úradom v Žiline, aké typy oplotení (tradičné, ale zároveň aj funkčné) by boli vhodné do územia PRĽA Vlkolíneč, a aké typy oplotení, resp. iných ochranných opatrení by bolo možné použiť v jej ochrannom pásme. Oplatením v PRĽA by sa zároveň zabezpečila aj ochrana súkromia miestnych obyvateľov pred návštevníkmi a turistami.

Bude tiež potrebné posúdiť možnosti, ktoré poskytuje nový zákon č. 112 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý nadobudol účinnosť dňom 1. mája 2018. Pozitívnym sociálnym vplyvom na účely tohto zákona je napĺňanie verejného záujmu alebo komunitného záujmu. Napĺňaním komunitného záujmu na účely tohto zákona je poskytovanie spoločensky prospešnej služby pre skupinu osôb, ktorú je možné ohraničiť a identifikovať podľa územného, členského, záujmového alebo iného objektívneho kritéria, okrem poskytovania spoločensky prospešnej služby znevýhodneným osobám alebo zraniteľným osobám a spoločensky prospešnej služby. Spoločensky

prospešnou službou na účely tohto zákona je napr. aj tvorba, rozvoj, ochrana, obnova a prezentácia duchovných a kultúrnych hodnôt.

Nový zákon je veľmi dôležitým nástrojom, ktorý môže účinne prispieť z vytvoreniu podporných inštitucionálnych podmienok na zabezpečenie tradičného obhospodarovania políčov v ochrannom pásme PRLA Vlkolíneč ale aj ďalších činností v tomto území akými sú napr. udržateľný turizmus alebo obnova tradičných remesiel. Treba zvážiť možnosť založiť v súlade z možnosťami tohto zákona nový právny subjekt, ktorý by spolupracoval s PD Ludrová a OZ Vlkolíneč pri obnove tradičných foriem obhospodarovania vo vybraných častiach ochranného pásma.

Záver a odporúčania

Najdôležitejšími úlohami na najbližších 10 až 15 rokov v lokalite Vlkolíneč je vytvoriť podmienky na zlepšenie kvality života pre miestnych obyvateľov, podporiť miestnu ekonomiku a iniciovať vypracovanie a schválenie motivačných opatrení pre miestnych farmárov a podnikateľov na návrat k tradičným formám hospodárenia na vytipovaných políčkach, k obnoveniu chovu oviec a dobytká a tradičných remesiel. Zvýšenie počtu obyvateľov s trvalým bydliskom vo Vlkolíni a určité oživenie možno očakávať po tom, ako bude do života uvedený nový Územný plán zóny Ružomberok – Vlkolíneč, ktorého súčasťou bude aj návrh na výstavbu nových obytných objektov – tradičných dreveníc na mieste pôvodných zrubových domov, ktoré vyhoreli počas Slovenského národného povstania v roku 1944.

Na základe výsledkov projektu UNESCO VLaMI a vo väzbe na vypracovanú krajinnú štúdiu budú pripravované ďalšie štúdie (napr. Kolejka, Vybíral, Kozová a kol., 2019) a tiež manuál tradičných foriem hospodárenia. V rokoch 2019-2020 je v pláne vypracovať návrh nového manažmentového plánu obhospodarovania ochranného pásma PRLA, pripraviť odporúčania na nový Štatút lokality Vlkolíneč a návrh znenia všeobecne záväzného nariadenia (pre mesto Ružomberok) podporujúceho tradičné formy obhospodarovania (vzorom môže byť predpis prijatý pre mesto Hriňová; Mesto Hriňová, 2014). K udržateľnosti cezhraničnej spolupráce a konkrétnej implementácii výsledkov projektu UNESCO VLaMI významne prispieje aj podpísanie Memoranda o spolupráci medzi partnermi projektu na jar 2019.

Pre realizáciu navrhovaných opatrení revitalizačných plánov bude potrebné získať ďalšie externé zdroje a to napr. z programu cezhraničnej spolupráce, programu rozvoja vidieka a Environmentálneho fondu. Treba hľadať možnosti využiť aj výzvy Finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru Nórskeho finančného mechanizmu (Nórske fondy) napr. v rámci programu Podnikanie v oblasti kultúry, kultúrne dedičstvo a kultúrna spolupráca.

Pri príprave návrhov opatrení je možné využiť bohaté skúsenosti našich partnerských pracovísk z Českej republiky z Biosférickej rezervácie Dolní Morava, o.p.s. ako aj skúsenosti z Chránenej krajiny oblasti a Biosférickej rezervácie Poľana. Pre prípravu realizácie revitalizačných plánov v lokalite Vlkolíneč sú veľmi cenné praktické skúsenosti pracovníkov Biosférickej rezervácie Dolní Morava,

s uplatňovaním ochrannárskych zásad UNESCO na území biosférickej rezervácie. Na území obidvoch biosférických rezervácií boli realizované veľmi úspešné projekty podporujúce udržateľný rozvoj a zvyšovanie ekologickej stability, ktoré sa realizujú formou participatívneho plánovania so samosprávami obcí a miest ležiacimi na ich území. Inšpiráciou pre lokalitu Vlkolínec môžu byť príklady, ako sa na územiach biosférických rezervácií implementuje rozvojová funkcia, ktoré je zameraná na zabezpečenie udržateľného hospodárskeho a sociálneho rozvoja územia, Príklady dobrej praxe z územia BR Dolní Morava sú zhrnuté v práci autorov Vybírala a Čupu (2018) a z územia CHKO a BR Poľana v práci autoriek Fabríciusovej a Miňovej (2018). Príklady zo spracovania týchto dvoch biosférických rezervácií názorne ukazujú dôležitosť partnerskej spolupráce a dodržiavania korektnosti, zodpovednosti a ústretovosti ku všetkým lokálnym partnerom, predovšetkým však voči miestnym komunitám.

Významnú metodickú podporu pri riešení obnovy tradičných foriem hospodárenia v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolínec poskytuje vedecký projekt Horizont 2020 č. 677622: „Spoločenské inovácie v marginalizovaných vidieckych územiach“ (SIMRA)¹. Lokalita Vlkolínec bola zaradená do projektu SIMRA ako príklad spoločenskej inovácie pod názvom „Revitalizačné plány pre Vlkolínec“, a bola vybraná na detailné hodnotenie spoločenských inovácií. Spoločenské inovácie zakomponované v súbore revitalizačných plánov by mali v lokalite Vlkolínec prispieť k zlepšeniu kvality života miestnych obyvateľov, podpore miestneho podnikania, vytvoreniu nových služieb pre návštevníkov, udržateľnému cestovnému ruchu a vytvoreniu takých opatrení, ktoré by miestnych obyvateľov motivovali k návratu k tradičným formám hospodárenia a tradičným remeslám.

PodĎakovanie: Príspevok vznikol s podporou projektov INTERREG V-A-SK-CZ/2016/02 č. NKP3040D001: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“ (UNESCO VLaMI) a Horizont 2020 č. 677622: „Spoločenské inovácie v marginalizovaných vidieckych územiach“ (SIMRA).

Literatúra:

BERKOVÁ, A. a kol.: *Kniha regulatívov pre Územný plán Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolínec*. Slovenská agentúra životného prostredia, oblastná pobočka Banská Bystrica. Júl 1996. 27 s. (dostupné na <http://www.ruzomberok.sk/sk/samosprava/riadiace-akty/strategicke-dokumenty/uzemny-plan-mesta/uzemny-plan-zony-vlkolinec-pamiatkova-rezervacia-ludovej-architektury-1996>) [Citované 2018-06-12]

¹ Projekt SIMRA sa rieši v období od apríla 2016 do marca 2020 za účasti partnerov zo 14 štátov Európy a Afriky. Kladie si za cieľ zintenzívniť chápanie spoločenskej inovácie a inovácie v spravovaní činností v poľnohospodárstve, lesníctve a rozvoji vidieka. Významný dôraz sa kladie na spoločenské inovácie zamerané na zvýšenie kvality života.

- BOLTIŽIAR, M., PETROVIČ, F. *Zhodnotenie potenciálu historických fotografií, máp a leteckých snímok pre štúdium zmien kultúrnej krajiny na príklade lokality UNESCO – Vlkolíneč*. In: Zb. z konferencie: 25. výročie zápisu lokality Vlkolíneč do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, 24.-25. októbra 2018, Katolícka univerzita v Ružomberku. Zostavila: Kozová, M., 2018 a (v tlači).
- BOLTIŽIAR, M., PETROVIČ, F., *Výsledky prieskumu názorov verejnosti realizovaného v roku 2018* (pracovný materiál), UKF v Nitre, 2018b
- DUDÁŠ, M. *Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolíneč v Zozname svetového dedičstva UNESCO*. In: Zb. z konferencie: 25. výročie zápisu lokality Vlkolíneč do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, 24.-25. októbra 2018, Katolícka univerzita v Ružomberku. Zostavila: Kozová, M., 2018 (v tlači)
- FABRICIUSOVÁ, V., MIŇOVÁ, L. *Skúsenosti z 25-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Poľana a predstavenie príkladov dobrej praxe*, In: Zb. z konferencie: 25. výročie zápisu lokality Vlkolíneč do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, 24.-25. októbra 2018, Katolícka univerzita v Ružomberku. Zostavila: Kozová, M., 2018 (v tlači)
- HUDEKOVÁ, Z., BAŠÁRY, J., BELČÁKOVÁ, I., HUDEK, V., HUBA, M., JAŇAK, P., KAPINA, G.: *Manažmentový plán Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolíneč*, 2009. 76 s. (dostupné na stránke http://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/unesco/Vlkolinc_A5_final_20_5_2009.pdf) [Citované 2018-06-12]
- KOLEJKA, J., VYBÍRAL, J., KOZOVÁ, M. A KOL. *Krajinotvorné profese a aktivity človeka v chránených územích UNESCO, Role lidských činností v současné kulturní krajině*, Vyd. Masarykova univerzita Brno v nakl. MUNIPress.cz, ISBN 978-80-210-9201-3, 2019, 110 s.
- LIPTAYOVÁ, Z., UŠAKOVÁ, M., HAJZOKOVÁ, D.: *PRLA Vlkolíneč – Zásady pamiatkovej starostlivosti - aktualizácia*. Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, 1990. 57 s. a fotodokumentácia. Archív PU SR – T 2235/1-3. (dostupné na stránke <https://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pr-vlkolinc>) [Citované 2017-02-03]
- Mesto Hriňová: *Všeobecne záväzné nariadenie č. 5/2014 o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady na území mesta Hriňová*, 2014 (dostupné na stránke http://www.hrinova.sk/e_download.php?file=data/uredni_deska/obsah33_1.pdf&original=vzn_c_5_2014_o_miestnych_daniach_a_miestnom_poplatku_za_ko_a_drobne_stavebne_odpady_na_uzemi_mesta_hrinova.pdf) [Citované 2017-03-23]
- Mesto Ružomberok, *Štatút mestskej časti Ružomberok – Vlkolíneč*, 1998.
- Mesto Ružomberok, *Štatút mestskej časti Ružomberok – Vlkolíneč*, 2008
- Mesto Ružomberok: *Štatút mestskej časti Ružomberok – Vlkolíneč*, 2012b.
- Mesto Ružomberok: *Územný plán Mesta Ružomberok*, hlavný riešiteľ: M. Pivarčí. 2012a (dostupné na stránke: <http://www.ruzomberok.sk/sk/samosprava/riadiace-akty/strategicke-dokumenty/uzemny-plan-mesta>) [Citované 2018-06-12]
- Nariadenie vlády č. 140/2002 Z. z., ktorým sa vyhlasuje Národný park Veľká Fatra*

- Nariadenie vlády SR č. 188/2011 Z. z. o pamiatkových rezerváciách Vlkolíneec, Špania Dolina a Osturňa.
- Pamiatkový úrad SR, Vlkolíneec. *Návrh na vyhlásenie ochranného pásma pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry*. Vypracovala: N. Režná, spolupráca: Z. Liptayová, V. Dvořáková, Erika Hrašková, M. Šichtová, P. Štipák, M. Šabíková, Ľ. Pinčíková, P. Andráši, júl 2007.
- Pamiatkový úrad SR: *Mapa ochranného pásma PRLA Vlkolíneec*, 2007. (dostupné na stránke <https://www.pamiatky.sk/sk/page/zasady-ochrany-pr-vlkolinec>) [Citované 2017-02-03]
- Pamiatkový úrad SR: *Rozhodnutie Pamiatkového úradu SR, ktorým sa vyhlasuje ochranné pásmo pamiatkovej rezervácie Vlkolíneec*. Číslo: PÚ-07/1520-11/7509/And. 2007 2007 (dostupné na stránke: https://www.pamiatky.sk/content/data/obrazky/File/elektronicka_tabula/PU_07_1520_11_7509_And.pdf) [Citované 2017-02-03]
- PAUDITŠOVÁ E., KOZOVÁ, M. (Eds.) a KOL. *Krajinná štúdia - Vlkolíneec, Ružomberok 2019* (1. verzia), výstup z projektu: projekt INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 (ITMS2014+:304031D001): „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“ (UNESCO VLaMI)
- PAUDITŠOVÁ E., HAMMEROVÁ M., KRAJŇÁKOVÁ, I. *Obnova pestovania ovocných stromov ako formy tradičného hospodárenia v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolíneec*. In: Zb. z konferencie: 25. výročie zápisu lokality Vlkolíneec do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, 24.-25. októbra 2018, Katolícka univerzita v Ružomberku. Zostavila: Kozová, M., 2018 (v tlači).
- Rada Európy: *Európsky dohovor o krajine*, Florencia, 2000.
- REŽNÁ, N., LIPTAYOVÁ, Z., DVOŘÁKOVÁ, V., HRAŠKOVÁ, E., ŠICHTOVÁ, M., ŠTIPÁK, P., ŠABÍKOVÁ, M., PINČÍKOVÁ, Ľ., ANDRÁŠI, P., Vlkolíneec. *Návrh na vyhlásenie ochranného pásma pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry*. Pamiatkový úrad SR, júl 2007.
- Stanovy Občianskeho združenia Vlkolíneec*, 2001. (dostupné na stránke: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/menu/obcianske-zdruzenie/stanovy>) [Citované 2017-02-03]
- TOMČÍKOVÁ I., RAKYTOVÁ, I., *Predpoklady rozvoja udržateľného cestovného ruchu v lokalite UNESCO Vlkolíneec*. In: Zb. z konferencie: 25. výročie zápisu lokality Vlkolíneec do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, 24.-25. októbra 2018, Katolícka univerzita v Ružomberku. Zostavila: Kozová, M., 2018 (v tlači)
- VYBÍRAL, J., ČUPA, P., *Skúsenosti z 15-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Dolní Morava a predstavenie príkladov dobrej praxe*. Zb. z konferencie: 25. výročie zápisu lokality Vlkolíneec do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, 24.-25. októbra 2018, Katolícka univerzita v Ružomberku. Zostavila: Kozová, M., 2018 (v tlači)
- Uznesenie vlády SR č. 21 z 26. januára 1977, ktorým bola vyhlásená lokalita Vlkolíneec za Pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry.
- Zákon č. 49/2002 o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov.

Adresy autorov:

prof. RNDr. Mária Kozová, CSc.

Katedra geografie, Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
+421 907 795 835
maria.kozova@ku.sk

doc. RNDr. Eva Pauditšová, PhD.

Katedra krajinnej ekológie, Prírodovedecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Ilkovičova 6, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
+421 907 748 877
eva.pauditsova@uniba.sk

Ing. Jozef Bašary

Mestský úrad Ružomberok
Námestie A. Hlinku 1, 034 01 Ružomberok
+421 915 572 078
basary@ruzomberok.sk

Obnova pestovania ovocných stromov ako formy tradičného hospodárenia v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolíneč

Restoration of fruit tree growing as form of traditional management in the protection zone of UNESCO site Vlkolíneč

Eva Pauditšová, Magdaléna Hammerová, Ingrid Krajňáková

Resume

The paper presents the results from the research focused on the quality of fruit trees in Vlkolíneč. On the basis of the survey activities proposals are being made for restoration of extensive management in the protection zone of the UNESCO Vlkolíneč site through the revival of traditional forms of fruit tree growing. The proposals are being prepared in co-operation with project researchers INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 no. NKP3040D001: "Monuments of World Heritage UNESCO in the Life of Municipalities, Cities and Regions". The renewal of traditional forms of planting of new fruit trees on selected sites should be progressively implemented in co-operation among local and regional actors in Ruzomberok in the next years. The aim is to contribute to the reconstruction of characteristic landscape features and historical landscape structures typical for Vlkolíneč and its surroundings.

Resumé

V príspevku sú predstavené prieskumy zamerané na zistenie kvality ovocných drevín vo Vlkolínci. Na základe zistených skutočností sú vypracované návrhy na obnovu extenzívneho hospodárenia v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolíneč prostredníctvom oživenia tradičných foriem hospodárenia, špeciálne ovocinárstva. Návrhy sú pripravené v spolupráci s riešiteľmi projektu INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 č. NKP3040D001: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“. Revitalizácia a obnova, resp. vysadenie nových ovocných stromov na vybraných lokalitách by sa mali postupne realizovať v širokej spolupráci miestnych a regionálnych aktérov v najbližších 10 až 15 rokoch. Cieľom takejto spolupráce je prispieť k rekonštrukcii charakteristických krajinných prvkov a historických krajinných štruktúr, ktoré boli typické pre Vlkolíneč a jeho okolie.

Key words: UNESCO site Vlkolíneč, restoration, traditional growing, fruit tree

Kľúčové slová: lokalita UNESCO Vlkolíneč, obnova, tradičné pestovanie, ovocný strom

Úvod

Vlkolíne a jeho okolie predstavuje v rámci výrazne antropogénne zmenenej krajiny Liptova cenný prírodno-sídlny komplex prispievajúci k atraktivnosti krajiny mozaiky. V r. 1993 bola lokalita Vlkolíne zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO ako posledná obývaná osada v karpatskom regióne zachovaná ako celok pôvodnej ľudovej architektúry. Štruktúra typickej krajiny mozaiky danej lokality však v posledných rokoch zaniká, pretože v danom území, vrátane ochranného pásma lokality UNESCO, stagnuje extenzívne hospodárenie. Príslahlé záhrady a malé terasovité polia pri typických dreveniciach boli v minulosti obhospodarované. Na týchto poliach sa pestovali obilniny, zväčša jačmeň siaty (*Hordeum sativum*) na múku a krúpy a zrno pre hydinu. Zemiaky a zeleninu sadili Vlkolínečania na poliach v bezprostrednej blízkosti dediny, za domami. Tradíciu malo tiež pestovanie technických plodín, najmä ľanu a konope. Ľan (*Linum usitatissimum*) a konope (*Canabis sativa*) sadili a spracovávali výhradne ženy, a to pre vlastnú potrebu a aj na predaj. Ľan a konope tiež používali na výrobu rastlinných olejov (www.vlkolinec.sk).

Vo Vlkolíne sa pestoval hrach na tzv. hrachoviskách. Záhumnia boli okrem zemiakov využívané aj na pestovanie fazule, šošovice, maku, krmnej repy, cvikle a kvaky známej ako najstaršej polievkovej zeleniny. Pre vlastnú potrebu si pestovali obyvatelia Vlkolíne aj liečivé rastliny. Boli to predovšetkým palina dračia (*Artemisia dracunculus*), oman lekárske (*Inula helenium*), betonika lekárska (*Betonica officinalis*), králik malolistý (*Chrysanthemum balsamita*) a benedikť lekárske (*Cnicus benedictus*) (Ďurďíková, 2012).

Obyvatelia sa starostlivo starali aj o lúky. Príchodom jari obsekali kríky, zrubali nadbytočné stromy, pohrabali a spálili vetrami nalámané konáre. Lúky museli byť zarovnané bez prťí, aby sa lepšie kosilo a hrabalo. Senníky na uschovanie sena boli postavené takmer na každej lúke.

Vo veľkom množstve sa vo Vlkolíne chovali ovce. Začiatkom 20. storočia sa v obci nachádzali 2 salaše s 500 kusmi oviec. Chovali sa tiež kravy, kozy a husi, kone boli vzácnosťou (in verb.: Mariašová, 2018).

Z ovocných drevín boli vo Vlkolíne rozšírené najmä odolné druhy sliviek a hrušiek – hniličiek, ktoré sa sušili v chlebovej peci na sušienky (www.vlkolinec.sk). V záujmovom území boli v minulosti zaznamenané nasledovné krajové a miestne názvy odrôd pestovaných ovocných drevín (Ďurďíková 2012): jablone – vrbovky, košovky (kožená reneta zimná), jakubky, citrónky (*Golden delicious*); hrušky – ihličky; rapáne, rompy (dielova maslovka), mačie hlavy (dekanka zimná); slivky – durandzie, bystričky (bystrická slivka), jačmienky (skoré slivky); čerešne – májovky.

Zlé klimatické pomery boli príčinou, prečo sa ovocinárstvo na Liptove nerozširovalo. Zimy boli dlhé a dochádzalo k vymŕzaniu dreva alebo na jar k zamŕzaniu kvetov v štádiu kvitnutia ovocných stromov. Aj napriek nepriaznivým podmienkam sa tu pestovali slivky (*Prunus sp.*), jablone (*Malus sp.*) a hrušky (*Pyrus sp.*). Pestované ovocie slúžilo ako pochutina na spestrenie jedálneho. Uskladňované bolo v komore, v sene alebo nasypané na kope. Do neskorej jari vydržalo aj napriek

tomu, že ovocné stromy neboli šľachtené. Jablká sa jedli napríklad sušené či opečené na platni sporáka alebo v peci (Ďurdíková, 2012).

Ovocinárstvo teda patrilo k menej preferovaným hospodárskym aktivitám vo Vlkolínci, dosahovalo len lokálny význam (Hammerová, 2017). Pestovanie ovocia síce nepredstavovalo primárny zdroj obživy, ale z mnohých hospodárskych aktivít patrí k tým, ktoré sa vo Vlkolínci zachovali až do súčasnosti.

V roku 2018 bola v lokalite UNESCO Vlkolíneč v rámci aktivít cezhraničného projektu INTERREG V-A SK-CZ VLaMI realizovaná inventarizácia a hodnotenie ovocných drevín. Aktivita vyplynula z konkrétneho cieľa projektu, ktorým bolo na základe prieskumu a analýz územia a výstupov z čiastkových aktivít projektu navrhnuť spôsoby hospodárenia v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolíneč.

Ovocinárstvo ako forma tradičného hospodárenia

Extenzívne využívané ovocné záhrady plnia štandardne niekoľko funkcií. Primárnou a tradične preferovanou je produkčná funkcia, ale významné a najmä v špecificky chránených územiach (napr. v pamiatkových rezerváciách či lokalitách UNESCO) sú aj ďalšie funkcie, napr. ekologická, esteticko-krajinárska, kultúrno-spoločenská a i. Prirodzene, cieľom produkčnej (hospodárskej) funkcie záhrad s ovocnými stromami je získať úrodu. Pri optimálnych podmienkach a dobrej starostlivosti o stromy je možné, že produkcia z extenzívnych záhrad a sádov môže dosahovať lepšie výsledky ako intenzívne obhospodarované sady. Z hľadiska ekológie a biodiverzity sa v extenzívne obhospodarovaných záhradách využíva pastva zvierat (ovce, kozy, kravy, kone) a je predpoklad, že sa aplikujú ekologické prostriedky na ochranu drevín proti škodcom.

Ovocné stromy v záhradách predstavujú piliere "lokálneho agrosystému". Koreňové systémy drevín, najmä vysokokmenných stromov podporujú stabilitu podlažia, spevňujú pôdu, chránia pôdu pred eróziou. Z biologického hľadiska podporujú pôdnu biodiverzitu, od mikrobiálnej úrovne až po makroúroveň, listie je pravidelným prínosom biomasy, zabezpečujúcej kolobeh látok a živín v pôde a pod. Pre mnohé organizmy, najmä vtáctvo, drobné cicavce poskytujú stromy útočiská, sú zdrojom potravy (na kmeňoch žije mnoho druhov hmyzu, ktoré sú zdrojom potravy, neobraté zvyšky plodov sú pre mnohé živočíchy zdrojom potravy), úkrytu, hniezdenia a pod. Z hľadiska klimatických javov stromy poskytujú tieň, prispievajú k ovplyvňovaniu mikroklimy (tzv. mikroklimatická funkcia).

Stromy v krajine, či už v sídelnej alebo poľnohospodárskej plnia dôležitú úlohu pri formovaní krajinného obrazu (Pauditšová, 2009). Najnápadnejšie sú solitéry, ale významné miesto majú aj stromoradia, či menšie extenzívne ovocné sady. Líniové stromoradia z ovocných drevín sú lokalizované často pri cestách, alebo na rozhraní katastrálnych území. V minulosti sa práve prostredníctvom týchto bodových a líniových vegetačných prvkov ľudia v krajine orientovali a dané miesta v krajine ideovo a tematicky pomenovávali. Dokumentujú to do súčasnosti dochované lokálne geografické názvy, napr. Pri zelenom (k. ú. Liptovská Lúžna), alebo lokalita na Myjave Orieková (k. ú. Rudník) a mnohé iné.

Línie ovocných stromov na okrajoch vidieckych sídiel, pri cestách, či priamo na rozhraniach chotárov vznikali v minulosti vďaka individuálnej iniciatíve gazdov, ktorí chodievali do susedných regiónov ponúkať hospodárske produkty, alebo remeselníkov, ktorí cestovali na jarmoky predávať svoje výrobky. Gazdovia v jednom roku vysadili v líniiach mladé dreviny a pri ďalšej ceste, v súlade s vhodným ročným obdobím prijaté dreviny zaočkovali. Takýmto spôsobom bolo v minulom storočí založených mnoho stromoradií ovocných stromov.

Ovocné stromy prispievajú aj k estetikej a krajínovornej funkcii krajiny. V jednotlivých ročných obdobiach formujú spolu s ďalšími krajinnými prvkami vizuálne charakteristiky krajiny. Kmene a koruny stromov sa časom menia v tvare, v ročných obdobiach menia farbu, textúru a vôňu. Ak sú ovocné stromy pozorované v kontaktnej zóne, zážitkom môže byť aj akustické vnímanie – bzukot hmyzu, spev vtákov a pod.

Ovocné dreviny môžu plniť aj kultúrno-spoločenskú, či rekreačnú funkciu. Najmä vysokokmenné a dlhoveké ovocné stromy sú často obyvateľmi v sídlach vnímané ako objekty, ktoré k ich obydliu patria a sú v obci takpovediac odjakživa. Miesta pri starých stromoch bývajú vo vidieckom prostredí dôležitými orientačnými bodmi. V rámci zastavaného územia sú miestom, kde sa ľudia v tieni korún stromov stretávajú, relaxujú, a teda jednoznačne tieto dreviny plnia aj oddychovú a rekreačnú funkciu.

Metodika

Cieľom inventarizácie a hodnotenia ovocných drevín vo Vlkolínci bolo ich lokalizovať, zakresliť do mapového podkladu a hodnotiť. Hodnotené boli ovocné dreviny patriace do ochranného pásma lokality UNESCO Vlkolíne. Pre stanovenie kvality stromov bol využitý metodický postup, ktorý sa zvykne aplikovať pri hodnotení drevín tvoriacich sadovnícky upravené plochy. Na inventarizáciu a zhodnotenie zdravotného stavu stromov boli použité vybrané charakteristiky z metodiky Juhásovej a Serbinovej (2007). Išlo o realizáciu vizuálneho hodnotenia stromov, pri ktorom bol sledovaný stupeň poškodenia stromu a predpokladaná životnosť dreviny. Každý strom bol pri mapovaní hodnotený z hľadiska kvality a vitality. Zaznamenávané boli okrem lokalizácie stromu a druhu dreviny aj kvantitatívne údaje: obvod kmeňa stromu (vo výške 130 cm nad zemou); výška stromu; šírka koruny. Z kvalitatívnych údajov boli sledované: mechanické poškodenie; výskyt chorôb, škodcov; zápoj korún stromov; celková kvalita stromu. Pri vizuálnom hodnotení boli na stromoch sledované aj ďalšie znaky, ako napr.: rôzne dutiny, praskliny, rozmery dutín a prasklín, glejotok, zmeny v korunách stromov či makroskopické znaky vonkajšej hniloby.

Získané údaje o ovocných stromoch boli následne spracované vo forme geodatabázy, ktorou bol vytvorený základ pre následne vyhodnotenie charakteristík stromov, vizualizáciu, ale aj pre aktualizáciu tematických údajov v budúcnosti.

Výsledky mapovania ovocných drevín

Od mája do septembra 2018 bolo vo Vlkolínci realizované mapovanie ovocných stromov nachádzajúcich sa v zastavanom území, pri cestách, ale najmä tých, ktoré sú sústredené v záhradách za domami (obr. 1). Inventarizácia stromov bola vykonaná s presnosťou 0,5 m. V danej detailnosti boli dreviny zakreslené do mapy (obr. 2) a zo zaznamenaných kvantitatívnych a kvalitatívnych údajov bola spracovaná geodatabáza (tab. 1).

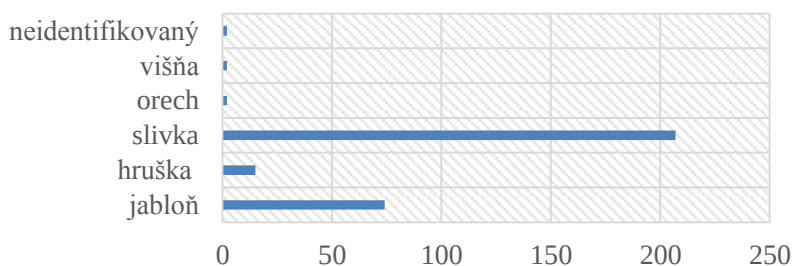

Obr. č. 1 Príklady ovocných stromov vo Vlkolínci (2018)

Obr. č. 2 Ukážka grafickej prezentácie mapovaných a hodnotených ovocných stromov vo Vlkolínci

Druhovo vo Vlkolínci prevažujú slivky a jablone (obr. 3). Ide o staré ovocné stromy, z ktorých mnohé potrebujú špeciálne ozdravné zásahy, niektoré záhrady potrebujú s cieľom zachovania ovocinárskej tradície aj výmenu stromov.

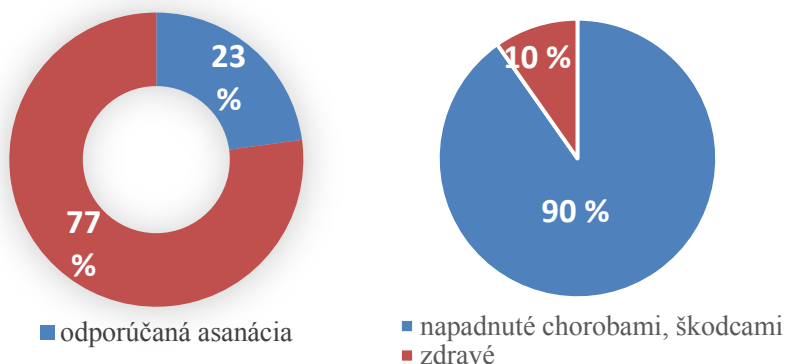
Obr. č. 3 Počet jedincov mapovaných druhov ovocných stromov

Tab. č. 1 Ukážka časti údajov začlenených do geodatabázy ovocných stromov rastúcich v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolíne

ID	NÁZOV – slovenský	NÁZOV – vedecký	Súradnica_X	Súradnica_Y	Výška_m	Priem_koruny_m	Obvod_cm	Kvalita	Mechan. poškod.	Choroby	Zápoj_koruny	Asanácia	Poznámka
1	jabloň domáca	<i>Malus domestica</i>	49°2'18,23"	19°16'37,18"	5-10	8-10	43	2/3	ÁNO	ÁNO	ÁNO	NIE	olámané suché konáre, dutiny, poškodená kôra
2	slivka domáca	<i>Prunus domestica</i>	49°2'18,32"	19°16'37,03"	0-5	0-2	29	1	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO	poškodené lyko, suché konáre
3	slivka domáca	<i>Prunus domestica</i>	49°2'18,35"	19°16'36,74"	5-10	4-6	29	3/4	ÁNO	NIE	ÁNO	NIE	olámané konáre
8	slivka domáca	<i>Prunus domestica</i>	49°2'19,77"	19°16'36,14"	5-10	6-8	98	2	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO	dutinky, naklonený kmeň, hrozba pádu stromu
13	slivka domáca	<i>Prunus domestica</i>	49°2'20,77"	19°16'37,32"	5-10	6-8	72	1	ÁNO	ÁNO	NIE	NIE	deformácia plodov (choroba), napadnuté listy škodcami

Na základe zosumarizovaných údajov o ovocných stromoch v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolíne boli vyhodnotené stromy z hľadiska napadnutia rôznymi škodcami a chorobami. Autori Divós a Juhásová (2016) upozorňujú, že z poškodených stromov sa odlamujú konáre, utvárajú sa dutiny na kmeni, dochádza k vývratom, hrozí reálne nebezpečenstvo vzniku škody na zdraví a majetku obyvateľov, v danom prípade aj návštevníkov lokality UNESCO. Škodlivé činitele znižujú estetickú a dekoratívnu hodnotu drevín. Z uvedených dôvodov boli identifikované stromy, ktoré je potrebné z hľadiska bezpečnosti asanovať (obr. 4). Na základe hodnotenia celkovej kvality stromov boli vytipované konkrétne stromy, ktoré je v rámci udržania tradičnej formy extenzívneho ovocinárstva vo Vlkolíne

potrebné nahradiť novými jedincami, resp. doplniť výsadby v záhradách novými stromami.

Obr. č. 4 Podiel ovocných stromov odporúčaných na asanáciu a podiel zdravých a chorobami napadnutých ovocných stromov vo Vlkolínci (stav k 09/2018)

Návrhy na obnovu tradície pestovania ovocných stromov

Pre obnovu tradície ovocinárstva vo Vlkolínci je potrebná kontinuálna edukácia obyvateľov a užívateľov záhrad v oblasti starostlivosti o staré vysokokmenné ovocné stromy. V druhom rade je nutná obnova starých dožívajúcich ovocných stromov s dôrazom na typické krajové, vysokokmenné odrody ovocných drevín (Vašš, Veselý, 2018). Ďalšie detailné návrhy na kvalitatívne zlepšenie stavu ovocných drevín v lokalite UNESCO Vlkolínec vyplynuli z poznatkov získaných inventarizáciou ovocných drevín v ochrannom pásme lokality UNESCO a z ich kvalitatívneho hodnotenia, ako aj z diskusií s odborníkmi počas seminárov realizovaných v rámci projektu INTERREG V-A SK-CZ VLaMI. Identifikované boli nasledovné opatrenia:

- staré, dožívajúce stromy: odstránenie suchých a odumierajúcich vetiev
- realizácia ozdravovacích rezov stromu; zmyslom rezov je zabezpečenie rovnováhy medzi vegetatívnym rastom a plodnosťou stromu; správne realizovaný rez má význam z hľadiska udržania dobrej vitality stromu a vedie k predĺženiu veku dreviny
- rôznym typom rezu môžeme ovplyvniť rôzne vlastnosti ovocných stromov:
 - v prípade potreby zásadného zmladenia stromu (zmladzovací rez) – rezy vykonávať v jarnom období, podporí sa rast dreviny; správne vykonaný zmladzovací rez môže predĺžiť životnosť stromu až o 1/3 jeho života
 - v prípade požiadavky na posilnenie vývinu plodov je možné orezávať strom aj v letnom období (udržiavací rez), pribrzdí sa vzrast stromu a energia pôjde do plodov; udržiavací rez nie je potrebné vykonávať každý rok

- stromy napadnuté rakovinou alebo drevokaznými hubami nemá zmysel zmladzovať, stromy nie sú schopné rýchlo a kvalitne zaceliť rany, ich zdravotný stav sa môže ešte zhoršiť
- vzhľadom na nadmorskú výšku a klimatické podmienky sa neodporúčajú zimné rezy
- v letnom období: prebierka plodov v korunách stromov; jablone, hrušky cca 1 plod, na cca 30-40 listov = prevencia pred nepravidelnou plodnosťou dreviny
- podopretie oslabených konárov, najmä v období dozrievania plodov – ochrana pred zlomením vetiev
- v prípade neplodnosti stromu je možnosť preštepovania starej ovocnej dreviny na inú odolnejšiu odrodu voči chorobám a škodcom
- zásadná je ochrana kmeňov stromov pred zverou, najmä mladých stromov.

Vzhľadom na jedno zo zásadných odporúčaní, ktorým je obnova starých a chorých ovocných drevín boli vypracované základné požiadavky dôležité pri výsadbe nových ovocných drevín:

- pri výbere stromov uprednostňovať kmenný tvar stromov (vysokokmene), vzrastlé, generatívne množené podnože (semenáče, plánky)
- preferovať tzv. uzavreté výsadby: stromy sú od seba vzdialené na najmenšiu prípustnú vzdialenosť, ktorá zodpovedá kmeňu a vzrastu odrody, v dospelosti sú koruny stromov úplne zapojené
- voľnokorenné sadenice ovocných stromov vysádzať zásadne v období vegetačného pokoja, teda od opadu listov do začiatku pučania
- vybudovať veľmi kvalitné oplotenie pozemku – kombinácia dreveného oplotenia s elektrickými oplôtkami, ktoré sú v rámci pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry vo Vlkolínci adekvátne maskované tak, aby nenarúšali kolorit lokality
- nadštandardná ochrana drevín pred poškodením zverou (ohryz, olamovanie), kosením, spevniť kolmi (kvôli stabilite) a drevenými latami (proti mechanickému poškodeniu) kmene mladých stromov; predimenzovať ochranu sa oplatí, je potrebné, aby vydržala 15-20 rokov
- pravidelné vykášanie okolia záhrad, zabrániť úspešnému zarastaniu medzí – zabrániť prirodzenému zarastaniu a spojeniu nelesnej drevinovej vegetácie s lesným porastom
- pre ovocné záhrady by mala byť charakteristická nízka úroveň používania agrotechniky: obvykle sú záhrady celoplošne zatrávnené s max. 1-2 koseniami trávového porastu ročne; úplné je vylúčené používanie syntetických chemických látok (pesticídov) a mechanických závlah.

V spolupráci s Okresným výborom Slovenského záhradkárskeho zväzu v Ružomberku boli rámci projektu INTERREG V-A SK-CZ VLaMI v októbri 2018 v zmysle vyššie uvedených odporúčaní vysadené vyššie podpníky ovocných drevín. Podľa odporúčaní (Veselý, Vašš, 2018), ktoré odzneli na pracovných seminároch

v rámci uvedeného projektu, bolo okolo vysadených stromov inštalované oplatenie ako spôsob ochrany stromov pred poškodením zverou (obr. 5). Ochrana ovocných stromov, najmä mladých jedincov je vo Vlkolínci veľmi dôležitá. Stromy sú v posledných rokoch často poškodzované (obnažené kmene stromov, olámané konáre) veľkými šelmami, najmä medveďmi.

Obr. č. 5 Ukážka z vysádzania ovocných drevín (vyšších podpníkov) v októbri 2018 a inštalácia ochranného oplatenia okolo novo vysadených ovocných drevín vo Vlkolínci (foto J. Bašary, 2018)

Záver

Ovocné záhrady v ochrannom pásme lokality UNESCO Vlkolínec sú typickým príkladom využitia pozemkov vo vyšších polohách a na svahoch, t.j. pozemkov, ktoré je zložité inak poľnohospodársky využívať. Spoločnou charakteristikou ovocných stromov v skúmanej oblasti je charakter kmeňov. Sú to väčšinou polokmene alebo vysokokmene (pozn.: tento typ kmeňov je vhodný z hľadiska vysokého rizika poškodzovania drevín veľkými šelmami). Ide o generatívne množenie podnože (semenáče, plánky). Stromy sú vysádzané v širších sponoch na oplotených pozemkoch. V záhradách je preferovaný zatrávnený podrast, málo sa používa agrotechnika a nie je aplikovaný chemický spôsob ošetrovania (pesticidy, hnojivá). Rovnako nie je špeciálna pozornosť venovaná závlahy ovocných drevín. Orezové práce majú nepravidelný charakter, vzhľadom na pôdno-klimatické podmienky sú pestované menej náročné ovocné druhy, ktoré sú stabilné, ale je to na úkor úrodnosti (nízka špecifická a nepravidelná plodnosť). Pri zakladaní ovocných záhrad boli v minulosti dôležitými faktormi nízke náklady na založenie výsadby a aj na následné ošetrovanie. Na druhej strane mali obyvatelia záujem, aby mali v záhradách stromy dlhoveké a stabilné.

Prírodná, alebo človekom zmenená krajina má vždy určitý potenciál, ktorý je možné rozvíjať. Aj devastovaná a veľmi narušená krajina má šancu na revitalizáciu, ktorej intenzita závisí od stupňa poškodenia zložiek a prvkov krajiny. Adekvátnym profesionálnym zásahom človeka je možné každé poškodenie územia zmierniť a dosiahnuť tak lepšiu kvalitatívnu úroveň danej oblasti.

Krajina Liptova, špeciálne Vlkolíne a jeho okolie, má niekoľko potenciálov na rozvíjanie. Je zjavné, že v krajine je možné paralelne identifikovať niekoľko potenciálov, s ktorými sa bezprostredne spájajú funkcie krajiny (Kozová, Pauditšová Finka a kol., 2010). Vlkolíne reprezentuje územie, v ktorom je možné rozvíjať potenciál: rekreačný, turistický, ochrany prírody a kultúrnych pamiatok, hospodársky, krajinársky, edukačný a mnohé ďalšie. Z hľadiska využívania územia obyvateľmi, ktorí majú vo Vlkolíni trvalé bydlisko, sú v súčasnosti najatraktívnejšími turistický a hospodársko-ekonomický potenciál. Ovocinárstvo prispieva predovšetkým k hospodárskemu potenciálu. Ale v určitých ročných obdobiach, kedy je atraktivita ovocných drevín vyššia, napr. v období kvitnutia stromov alebo v období dozrievania ovocia, je možné využiť zvýšenú vizuálnu atraktivitu územia na podporu rekreačného a krajinársko-estetického potenciálu formou propagácie obnovy pestovania ovocných drevín ako jednej z foriem tradičného hospodárenia vo Vlkolíni.

Multifunkčnosť krajiny a jej potenciálov je teda možné využiť a spojiť v hospodársko-ekonomických a kultúrno-spoločenských aktivitách tak, aby krajina Vlkolíne pôsobila ako celok atraktívne a jedinečne aj v budúcnosti.

Podakovanie

Príspevok vznikol s podporou projektu INTERREG V-A-SK-CZ/2016/02 č. NKP3040D001: Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov a projektu VEGA č. 1/0658/19 Ekosystémové prístupy k hodnoteniu antropogénne zmenených území podľa vybraných indikačných skupín druhov.

Literatúra:

- DIVÓS F., JUHÁSOVÁ G. *Výsledky hodnotenia stability topoľa sivého Populus x canescens*. In Zborník z odborného seminára s medzinárodnou účasťou "METÓDY HODNOTENIA DREVÍN", Košice, 25. 05. 2016, 33-38 s.
- ĎURDÍKOVÁ, J. *Návrh rekonštrukcie biotopu regiónu Liptov v múzeu slovenskej dediny*. In Zborník Slovenského národného múzea v Martine, Vyd. SNM v Bratislave, Etnografia, 53, ročník CVI, 2012, 66-88 s. ISBN 978-80-8060-292-5, ISSN 0139-5475
- HAMMEROVÁ M. *Možnosti obnovy tradičného hospodárenia vo Vlkolíni*, Bakalárska práca, Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra krajinnej ekológie, 2017, 40 s.
- JUHÁSOVÁ G., SERBINOVÁ K. *Metódy hodnotenia zdravotného stavu drevín v mestskom prostredí*. In: Pestovanie a ochrana rastlín v mestskom prostredí,

- ošetrenie 40 chránených a pamätných stromov. In Zborník zo seminára. Nitra, Ústav ekológie lesa SAV, 1997, 40-69 s.
- KOZOVÁ M., PAUDITŠOVÁ E., FINKA M. (eds.) a kol. *Krajinné plánovanie*, Bratislava: Slovenská technická univerzita, ISBN 978-80-227-3354-0, 2010, 325 s. + CD s obrazovými prílohami.
- MARIAŠOVÁ K. *Informácia o využívaní hospodárskych zvierat vo Vlkolínci v 1. polovici 20. storočia*, 29. 6. 2018, Vlkolíneec.
- PAUDITŠOVÁ E. *Parametrizácia hodnotenia krajinného obrazu – ukazovateľa vizuálnej kvality krajiny*. In: Acta Environ. Univ. Comenianae (Bratislava). Vol. 17/1, 2009, s. 79-89.
- VÁŠŠ Ľ., VESELÝ J. *Ošetrujeme klenoty záhrad a chotárov*, Publikácia z riešenia projektu Obce Bzince pod Javorinou, Grantový environmentálny program Trenčianskeho samosprávneho kraja Zelené oči, 2018, 40 s.
- VESELÝ J., VÁŠŠ Ľ. *Pestujeme životaschopné ovocné stromy a kríky*, Publikácia z riešenia projektu Obce Bzince pod Javorinou, Grantový environmentálny program Trenčianskeho samosprávneho kraja Zelené oči, 2018, 48 s.
- www.vlkolinec.sk

Adresy autoriek:

doc. RNDr. Eva Pauditšová, PhD.

Katedra krajinnej ekológie, Prírodovedecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Ilkovičova 6, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
eva.pauditsova@uniba.sk

Bc. Magdaléna Hammerová

Katedra krajinnej ekológie, Prírodovedecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Ilkovičova 6, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
magie.hammerova@gmail.com

Bc. Ingrid Krajňáková

Katedra krajinnej ekológie, Prírodovedecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Ilkovičova 6, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava
krajnakova.ingrid@yahoo.cz

Predpoklady rozvoja udržateľného cestovného ruchu v lokalite UNESCO Vlkolíneec

Preconditions for development of sustainable tourism in the UNESCO site Vlkolíneec

Ivana Tomčíková, Iveta Rakytová

Resume

Slovakia has a total of 7 entries in the UNESCO World Heritage List. UNESCO cultural monuments in Slovakia include Vlkolíneec, which is an example of traditional rural settlement and economic use of land in the past. The settlement has an unbeatable value for the symbiosis of human co-existence with nature. It represents a remarkably preserved village with folk architecture. On the other hand, it is also a lively settlement with people who have demands for their standard of living.

The development of tourism in Slovakia is one of the few prospective sectors for which the country has a significant potential. This does not mean that it can develop without boundaries, but it is necessary to take into account the total carrying capacity of its area for recreation and tourism. The aim of the contribution is to propose the further development of the site in such a way as to preserve the cultural, natural and landscape values, but also based on the needs of the owners of the buildings.

Abstrakt

Slovensko má celkovo 7 zápisov v Zozname svetového dedičstva UNESCO. Medzi kultúrne pamiatky UNESCO na Slovensku patrí aj Vlkolíneec, ktorý je príkladom tradičného vidieckeho osídlenia a hospodárskeho využitia pôdy v minulosti. Má neopakovateľnú hodnotu symbiózy ľudského spolunažívania s prírodou. Predstavuje pozoruhodne zachovalú dedinu s ľudovou architektúrou. Na druhej strane je to živá osada s obyvateľmi, ktorí majú nároky na svoj životný štandard.

Rozvoj cestovného ruchu na Slovensku je jedným z mála perspektívnych odvetví, pre ktoré má táto krajina danosti. Neznamená to však, že sa môže bezhranične rozvíjať, ale treba prihliadať na celkovú únosnosť územia určeného na rekreáciu a cestovný ruch. Cieľom príspevku je navrhnúť ďalší rozvoj lokality tak, aby ostali zachované kultúrne, prírodné a krajinárske hodnoty, ale vychádzalo sa aj z potrieb vlastníkov objektov.

Key words: Natural potential. Living village. Settlement. Historical Landscape Structures. Sustainable tourism.

Kľúčová slová: Prírodný potenciál. Živá dedina. Osídľovanie. Historické krajinné štruktúry. Udržateľný cestovný ruch.

Úvod

Vlkolíneec je pamiatkovou rezerváciou ľudovej architektúry, ale aj jednou z lokalít na Slovensku, ktoré sú zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Osada, ktorá sa po prvý raz spomína v roku 1461, nie je narušená novou výstavbou a predstavuje unikátny urbanistický celok pôvodných ľudových stavieb. Pôvodne to bola osada drevorubačov, pastierov a poľnohospodárov. V súčasnosti je to živá osada s obyvateľmi, ktorí majú nároky na svoj životný štandard. Preto je potrebné, aby sa cestovný ruch rozvíjal tak, aby na jednej strane zostali zachované kultúrne, prírodné a krajinárske hodnoty, ale zároveň aby boli zohľadnené aj potreby obyvateľov a vlastníkov objektov.

Cieľom príspevku je analyzovať prírodný potenciál a vývoj osídľovania lokality UNESCO Vlkolíneec podľa dostupnej literatúry, máp a ostatných informačných zdrojov, identifikovať krajinné štruktúry a hodnoty v danom území a navrhnúť stratégiu rozvoja udržateľného cestovného ruchu v lokalite Vlkolíneec tak, aby zostali zachované kultúrne, prírodné a krajinárske hodnoty.

1 Vymedzenie lokality UNESCO Vlkolíneec a jej prírodný potenciál

Vlkolíneec tvorí administratívnu časť mesta Ružomberok na strednom Slovensku. Nemá vyčlenené katastrálne územie, informácie o rozlohe sa vzťahujú na vyčlenenú Pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry Vlkolíneec s rozlohou 4,9 ha.

Do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO bol zapísaný v decembri 1993 v Cartagene na základe 4. a 5. kritéria. Štvrté kritérium predstavujú jedinečné príklady typov budov, architektonických a technických zoskupení alebo krajiny, ktorá dokladuje významný stupeň ľudskej histórie. Piate kritérium zahŕňa jedinečné príklady tradičného osídlenia a využívania krajiny, ktoré predstavuje danú kultúru, alebo spolupôsobenie ľudskej činnosti a životného prostredia, osobitne vtedy, keď je táto krajina zraniteľná v dôsledku vplyvu nezvratných zmien.

Historický charakter celej osady s nezmenenými drevenými zrubovými domami sa zachoval najmä vďaka jej izolovanej polohe. Vlkolíneec (obrázok 1) leží v pohorí Veľká Fatra v nadmorskej výške 718 m n. m. na južnom úpätí vrchu Sidorovo (1 099 m n. m.). Veľká Fatra patrí medzi jadrové pohoria, v študovanom území sa vytvoril reliéf kryštalinika na príkrovovo-vrásových prvkoch druhohorných hornín, najmä na málo odolných slienitých horninách. Typické preň sú hladko modelované formy, ako široké masívne chrbty a hlboko zarezané, pomerne málo členité doliny. S ním ostro kontrastuje bralnatý reliéf viažuci sa na odolné súvrstvia vápencov a dolomitov, ktorý sa vyznačuje rôznymi bralnými útvarmi, skalnými stenami, úzkymi kaňonovitými dolinami, tiesňavami so strmými skalnými stenami a podobne (Svrček a kol., 2014). Priemerná ročná teplota sa pohybuje okolo 5°C, januárové teploty dosahujú priemerne okolo -5°C, v júli je priemerná teplota okolo

15⁰C. Ročné úhrny zrážok dosahujú okolo 800 mm, najviac zrážok spadne v júli, najmenej v marci. V zimných mesiacoch zrážky padajú prevažne vo forme snehu a vytvárajú snehovú pokrývku. Vlkolíncom preteká potok, ktorý tvorí sídelnú os Vlkolínca, v strednej časti obce je odvedený od cesty do záhrad. Potok sa vlieva do Trlenského potoka a ten do Revúcej. Revúca je ľavostranný prítok Váhu, vlievajú sa do nej najmä potoky odvodňujúce východnú časť Veľkej Fatry a západnú časť Nízkyh Tatier. Okolie Vlkolínca spadá pod oblasť západokarpatskej flóry, fyto geografického okresu Veľká Fatra (Plesník, 2002). Nachádzajú sa tu bukové, jedľovo – bukové, smrekovo – bukové – jedľové a smrekové lesy. V najspodnejších pásmach záujmového územia, ktoré tvoria bukové lesy, nastala zmena prirodzeného zloženia drevinovej skladby lesa. Väčšia časť prvotnej vegetácie v minulosti bola zmenená na lúky, no zachovali sa aj pôvodné dreviny. V súčasnosti sú v okolí Vlkolínca zmiešané bučiny s bukom lesným, lipou malolistou, s jedľou bielou, so smrekom a javorom horským (Tomčíková, Rakytová, 2018). Sledované územie je bohaté aj na živočíšstvo. Mnohé z nich sú zákonom chránené, napr. medveď hnedý (*Ursus arctos*), rys ostrovid (*Lynx lynx*). Okolie Vlkolínca je súčasťou ochranného pásma Národného parku Veľká Fatra.

2 Osídľovanie Vlkolínca

Osídľovanie územia Vlkolínca začalo v období druhej polovice 14. a prvej polovice 15. storočia (Svrček a kol., 2008). V roku 1461 sa stal poddanskou osadou mesta Ružomberok. Ako osada patriaca do chotára mesta Ružomberok bol Vlkolínec súčasťou hradného panstva Likavského hradu. Tento stav trval až do polovice 20. storočia. Po druhej svetovej vojne požiadali obyvatelia Vlkolínca o zabezpečenie zodpovedajúcich podmienok na život, porovnateľných s ostatnými miestnymi časťami mesta. Preto mali byť miestni obyvatelia presídlení do Ružomberka, no tento návrh sa neuskutočnil. V súčasnosti je Vlkolínec mestskou časťou mesta Ružomberok.

Vývoj počtu obyvateľstva je možné sledovať len na základe historických prameňov (obrázok 2), podľa ktorých v roku 1766 žilo vo Vlkolínci 117 ľudí, v roku 1825 to bolo 334. V roku 1869 mal Vlkolínec najväčší počet obyvateľov - 345 obyvateľov. Potom už počet obyvateľov klesal, v roku 1935 to bolo 265 ľudí, v roku 1950 203 a v roku 1971 172 obyvateľov (Svrček a kol., 2008). V súčasnosti žije vo Vlkolínci len 19 ľudí.

Podobne je to aj s vývojom počtu domov. Koncom 16. storočia bolo vo Vlkolínci asi 5 domov, v roku sa spomínajú 4 usadlosti (sesie) a 5 domov, ktoré mali piati komorníci (želiari). Na konci 18. storočia tu bolo 40 domov, v roku 1880 47 domov. V roku 1930 tu bolo 76 domov, maximum dosiahlo v roku 1935, v tom čase bolo 82 domov, vtedy prebehlo aj prvé číslovanie domov. V roku 1944 počas SNP 13 vyhorelo. V súčasnosti je vo Vlkolínci 55 domov (z nich je len 6 trvale obývaných) a 2 z nich sú murované. Ostatné obydlia vo Vlkolínci v prevažnej miere využívajú ľudia z celého Slovenska ako chalupy na rekreáciu. Domáci vlastníci 23 domov, zvyšok sú vlastníci z iných miest Slovenska a zahraničia. Zahraniční

vlastníci vlastnia 5 domov, ide o obyvateľov Holandska (2 domy), Poľska, Kanady a Talianska (Tomčíková, Rakytová, 2018).

3 Historické krajinné štruktúry lokality Vlkolíneec

Historické krajinné štruktúry predstavujú súbor tých prvkov a javov v krajine, ktoré vznikli zámernou činnosťou človeka v priebehu jeho histórie až do nedávnej minulosti, a ktorou človek pretváral prírodu alebo vytváral nové, dosiaľ zachované štruktúry (Štefunková, Dobrovodská, 1998). Ide o špecifické, dobovo ohraničené a priestorovo neustále sa zmenšujúce krajinné štruktúry. Sú reliktom antropických činností, ktoré sa zachovali do súčasnosti. Pre Vlkolíneec sú príznačné dva typy historických krajinných štruktúr – architektonické a poľnohospodárske.

Architektonické historické štruktúry

Vlkolíneec je hromadná obec typu dvojradovej ulicovky s dlhými dvormi. Približne v strede sa ulica rozdvaja na dve navzájom kolmé komunikácie. Sídelnou osou obce je potok tečúci zo svahov Sidorova. Rozvod potočnej vody je vedený v dlabaných drevených žľaboch.

- *Drevené zrubové stavby* sú orientované štítom do ulice. Steny drevených domov sú zrubové z čiastočne alebo úplne kresaných trámov, vodorovne kladených na seba, spájaných preplátovaním. Vyrovnanie prudkých svahov je riešené pomerne vysokou kamennou podmurovkou (obrázok 3). Vo väčšine domov je miesto pivnice vyhlbená zemiaková jama. Pôvodnou krytinou sedlových striech je štiepaný drevený šindeľ. Odkvapové podstrešné žľaby sú dlabané z dreva. Jedinečným architektonickým prvkom domov sú štíty striech s lomeným ostreším. Doskovitý štít má malé výzorníky (dýmniky), ktoré slúžili na odvod dymu. Tieto základné architektonické prvky sa zachovali dodnes a sú udržiavané. Viac ako polovicu domov tvoria trojpriestorové domy s radením priestorov za sebou. Vstupnou miestnosťou je pitvor umiestnený v strede domu, pričom zadná časť pitvora slúžila ako kuchyňa. Z pitvora sa z jednej strany vchádza do izby a z druhej strany do komory. Zachovali sa aj dvojpriestorové domy s bočnou komorou a dvojdomy so spoločným pitvorom (Svrček a kol., 2008). Dlhé úzke dvory sú spoločné pre niekoľko obytných domov postavených za sebou alebo oproti sebe. Hospodárske stavby (obrázok 4) boli sústredené za obytnými domami (dom, maštal, malé hospodárske budovy a humno). Dvory sú väčšinou otvorené, len niektoré sú uzavreté doskovými bránami s charakteristickou šindľovou strieškou.
- *Zrubové senníky* sú umiestnené na vyššie položených lúkach v okolí Vlkolínca, odhaduje sa, že v čase najväčšieho rozvoja dediny ich bolo v jej zázemí okolo 60 (Babál, 2002). V súčasnosti senníky už neplnia svoju funkciu, mnohé už zanikli a tie, ktoré sa zachovali, sú v zlom technickom stave (obrázok 5 a 6).
- Súčasťou zástavby sú okrem obytných domov a hospodárskych stavieb aj *profánne a sakrálné občianske stavby*: drevená rumpálová studňa pochádza

z roku 1770, je hlboká 12 m a slúžila ako jediný zdroj pitnej vody v obci, zrubová zvonica má zrubové strany obité z vonkajšej strany štiepaným šindľom a na vrchu šindľovej striedšky je kríž, bola to jediná časomiera v osade a slúžila aj na ohlasovanie modlitieb, murovaná stavba bývalej *meštianskej školy* – *dnes galéria, kostol navštívenia Panny Márie* z roku 1875 a pri kostole sa nachádza *miestny cintorín*.

Pol'nohospodárske historické štruktúry sú vo Vlkolínci viackrát zastúpené:

- *záhradami*, ktoré sa nachádzajú v bezprostrednej blízkosti obydli, za hospodárskymi budovami,
- *komplexom terasovitého usporiadania terénu s lúkami rozčlenenými vegetáciou v rovnobežných líniah*; je to dôsledok zachovaného striedavého hospodárenia, vyjadruje primárne užívanie pôdy, a preto sa považuje za jeden z najcennejších prvkov (obrázok 5),
- *homogénnym súborom lúk a pasienkov*, kde boli v 70. rokoch 20. storočia odstránené medze za účelom zjednotenia poľnohospodárskej pôdy. V súčasnosti už prakticky neexistujú pôvodné polička, ktoré sa tradične obrábali kopaním a oraním. Tieto sa premenili väčšinou na lúčno-pasienkovú vegetáciu. V 70. rokoch 20. storočia boli odstránené aj medze a scelením vznikol jednoliaty veľký celok lúk a pasienkov. Len na západnej a severozápadnej časti zostalo zachované terasovité usporiadanie terénu s lúkami rozčlenenými líniovou a skupinovou kríkovou a miestami stromovou vegetáciou v rovnobežných líniah. V osade žije málo ľudí a tí sa nevenujú chovom poľnohospodárskych zvierat, zánikom poľnohospodárskej činnosti nastávajú postupne na lúkach a pasienkoch *sukcesné procesy*.

4 Realizačné predpoklady cestovného ruchu a návštevnosť Vlkolínce

Dopravná dostupnosť do Vlkolínce je možná viacerými spôsobmi. Autom je možné sa dostať na parkovisko priamo pod Vlkolíncom. Z Ružomberka 6 km po ceste č. E77 smer Banská Bystrica, v mestskej časti Biely Potok odbočiť doprava, cez most ponad rieku Revúca a opäť doprava, po 300 m je vľavo Trlenská dolina, ňou až na rázcestie troch dolín – Trlenská, Šepková a smer Vlkolínec (3 km od Bieleho Potoka). Autobusom je to zložitejšie, keďže od roku 2015 nejazdí do Vlkolínce žiadna pravidelná linka MHD. Pre cestovný ruch je k dispozícii linka MHD len počas mesiacov júl a august.. Ostatné mesiace pre občanov Vlkolínce dopravu zabezpečuje mesto taxíkmi. Z Ružomberka sa do Vlkolínce dá dostať aj pešo po žltej značkovanej trase č. 8630, ktorá vedie od rázcestia pri hoteli Áčko cez Hrabovskú dolinu na Kalváriu a ďalej popod Sidorovo na Vlkolínske lúky a do Vlkolínce (6,9 km). Cez Vlkolínec prechádza aj značkováná cyklotrasa č. 6 - 033, konkrétne jej zelená časť, ktorá vychádza z Ružomberka a končí na Jazierkach.

Materiálno-technická základňa pre potreby rozvoja cestovného ruchu je obmedzená. V lokalite sa nachádzajú 3 ubytovacie zariadenia v súkromí s celkovou

kapacitou cca 23 lôžok a 1 rekreačné zariadenie pre potreby incentívneho cestovného ruchu s kapacitou cca 20 lôžok. Zo stravovacích zariadení sa v lokalite nachádza len jeden bufet s ponukou varených jedál s kapacitou 15 stoličiek v interiéri a cca 50 v exteriéri. Pre potreby účastníkov cestovného ruchu slúži 1 predajňa suvenírov a 1 predajňa zmiešaného tovaru.

Pre návštevníkov Vlkolínca je pripravená prehliadka expozície dobového bývania v múzeu Roľnícky dom, od 1. mája do 30. septembra je otvorená prehliadka v kostole Navštívenia Panny Márie, v Galérii ľudového umenia je za dobrovoľné vstupné otvorená súkromná expozícia. V Kolibe salaša na Vtáčniku je otvorená od 1. júla do 31. augusta expozícia ovčiarskej koliby s pôvodným salašnickým vybavením. V osade je tiež informačné centrum Vlkolíneč s predajom suvenírov. V októbri 2018 bol otvorený Dom UNESCO (obrázok 7, 8). Je to novopostavená drevenica na hlavnej ulici vo Vlkolínci, na mieste, kde počas Slovenského národného povstania zhorela historická drevenica. Mesto ju postavilo z dotácie vlády SR tak, aby zapadla do uličnej zástavby. Má slúžiť ako reprezentatívne informačné centrum a zároveň oddychové miesto. O prevádzku sa bude starať informačné centrum mesta Ružomberok.

Návštevnosť Vlkolínca už niekoľko rokov po sebe stúpa s výnimkou v roku 2015, vtedy sa počas niekoľkých týždňov v sezóne rekonštruovala prístupová cesta v Bielom Potoku. V roku 2011 navštívilo Vlkolíneč 40 695 ľudí, v roku 2013 to bolo 52 688, v roku 2014 bolo 56 486, v roku 2015 bolo 46 007 a v roku 2016 bolo 59 417 ľudí. Údaje sú však len orientačné, nakoľko návštevnosť lokality doteraz nebola zaznamenávaná. Údaje sme získali len na základe vybraného vstupného do expozície (Tomčíková, Rakytová, 2018). V obci Vlkolíneč vzniklo v roku 2001 Občianske združenie Vlkolíneč, ktoré organizuje spolu s Mestom Ružomberok, Oblastná organizácia cestovného ruchu (OOCR) a PD Ludrová atraktívne podujatia pre širokú verejnosť a návštevníkov Vlkolínca počas celého roka. V marci organizuje Vynášanie Mureny (obrázok 9, 10), na Veľkú noc organizuje Veľkonočný hviezdicový výstup na Sidorovo (obrázok 11), 1. mája Stavanie májov, začiatkom júna spolu s Mestom Ružomberok robí Fujara znej Vlkolíncom (obrázok 12, 13). Koncom júna každoročne v spolupráci s PD Ludrová a Slovenským zväzom záhradkárov organizuje súťaž v ručnej kosbe. V roku 2018 to bol už 13. ročník tejto celoslovenskej súťaže (obrázok 14, 15). V júli a auguste soboty a nedele sú vo Vlkolínci ukážky ľudových remesiel pod názvom RemesloFest (obrázok 16), toto pripravuje OZ Vlkolíneč spolu s OOCR a Mestom Ružomberok. Poslednú nedeľu v júli býva tzv. Nedeľa vo Vlkolínci (obrázok 17). Liptovské múzeum v spolupráci so Žilinským samosprávnym krajom a OZ Vlkolíneč organizuje v auguste Festival pod Sidorovom (obrázok 18) a v septembri Poďakovanie za úrodu. V decembri OZ Vlkolíneč organizuje Vlkolínsku zabíjačku. Program podujatí počas roka je pestrý a organizátorom ide najmä o udržiavanie miestnych zvykov a tradícií, ktoré sú typické pre vidiecke oblasti.

Cieľom práce OZ Vlkolínece je čo najviac oživiť a zachovať tradičný život miestnych obyvateľov, no zároveň aj udržateľne spravovať územie lokality s cieľom poskytovať pre návštevníkov širokú škálu kvalitných služieb počas celého roka.

5 Návrhy na udržateľný rozvoj cestovného ruchu vo Vlkolínci

Na základe predchádzajúcich analýz ako aj dostupných analýz vypracovaných mestom Ružomberok, OZ Vlkolínece a Radou pre Vlkolínece, ktorá je poradným orgánom primátora a mestského zastupiteľstva, môžeme konštatovať, že jednou z hlavných prekážok pre rozvoj cestovného ruchu je nedostatočná dopravná infraštruktúra (zlá prístupová cesta do lokality, chýbajúce záchytné parkoviská, slabé dopravné spojenie verejnou dopravou, ako aj chýbajúce rozšírenie využitia zázemia lokality napr. dobudovaním náučných chodníkov či cyklotrás.)

Druhou nemenej dôležitou brzdou rozvoja cestovného ruchu v lokalite je veľmi slabá infraštruktúra pre potreby cestovného ruchu (napr. nedostatok toaliet, nízke kapacity stravovacích a ubytovacích zariadení, chýbajúce zariadenia pre kultúrno-spoločenské podujatia napr. prekrytý amfiteáter pod.)

Zacielenie destinačného manažmentu strediska cestovného ruchu Vlkolínece

- *podpora individuálneho cestovného ruchu (CR) a jeho „mäkkých“ foriem (agroturistika, ekoturizmus), veľmi dobre pre tento zámer by bolo obnovenie pôvodných terasových políчков s pestovaním tradičných druhov plodín z tejto oblasti (napr. zemiaky, hrach, šošovica, kapusta a pod.),*
- *rozvoj zážitkovej turistiky (napríklad s využitím domov, ktoré patria pod správu mesta a možnosťou stráviť pár dní v tradičnom vľkolínskom dome a vyskúšať si život bežného vľkolínskeho obyvateľa),*
- *zintenzívnenie spolupráce so školami – v zmysle propagácie Vľkolínca ako vhodného miesta pre jednodňové školské výlety, prípadne vybudovanie ubytovania pre možnosti realizácie školy v prírode (mimo PRLA),*
- *zvýšenie dopytu počas celého roka, pretože momentálne Vľkolínece disponuje veľmi slabou ponukou aktivít v zimnom období (napr. ponúknuť viackapacitné ubytovacie zariadenia pre organizáciu menších konferencií, firemných mítingov, team buildingov a pod.),*
- *intenzívnejšie využívanie Domu UNESCO (nielen pre predaj suvenírov) pre návštevníkov lokality, napr. sprievodcovská činnosť po dedine, organizovanie rôznych kurzov, napr. keramiky, drotárstva a pod.),*
- *využitie kostolika a celkového prostredia lokality pre organizovanie menších svadieb a rodinných eventov (napr. oslavy),*
- *spolupráca so susednými obcami, resp. susediacimi mestskými časťami Ružomberka pri poskytovaní služieb,*

- *možnosť chatárenia v prilahlých dolinách* (Trlenská, Šepková, Dierová),
- *regulácia návštevnosti* – v zmysle zachovať a rešpektovať súkromie domácich obyvateľov – napr. obmedzenie voľného pohybu návštevníkov prostredníctvom informačných tabúl a označením súkromného majetku.

Aplikácia procesných opatrení

- vytvorenie pracovnej pozície – manažér destinácie Vlkolíneec - ktorý bude koordinovať aktivity strediska, operatívne riešiť problémy, komunikovať s verejnosťou s cieľom budovať značku Vlkolíneec, zabezpečovať marketing a pod.,
- potreba práce s miestnym obyvateľstvom v záujme hľadania optimálneho spôsobu spolunažívania s návštevníkmi a turistami,
- redukcia počtu nelegálnych ubytovateľov - regulatívy návštevnosti (stanovenie únosnej návštevnosti lokality), zlegalizovať ubytovanie v súkromí,
- rozvoj informačných a komunikačných technológií a možnosti on-line komunikácie v propagácii a distribúcii produktov,
- tvorba lokálnych produktov a spomienkových predmetov - výroba a predaj vlastných agroproduktov dopestovaných alebo vyprodukovaných na poliach vo Vlkolínci (napr. múka a pečivárenské produkty, med a včelie produkty, sušené ovocie, syr, bryndza a iné mliečne produkty, pálenica, a pod.),
- tvorivé dielne - organizovanie kurzov paličkovania, tkania kobercov,
- na pozemkoch, ktoré patria mestu, vytvoriť polička, na ktorých sa obnoví tradičný spôsob hospodárenia pre tento región.

Záver

Vlkolíneec je zapísaný v Zozname svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO ako pozoruhodne neporušene zachovaný sídelný celok, ktorý pozostáva z typických zrubových objektov charakteristického stredoeurópskeho typu. Osada patrí medzi obľúbené turistické destinácie domácich aj zahraničných turistov. Návštevníci vnímajú tento jedinečný krajinársky komplex ako vyváženú urbanistickú kompozíciu v súlade s okolitou prírodou.

Osada sa do dnešného dňa nestala múzeom, ale je živou dedinou, keďže obyvatelia časť budov stále používajú. Čím však narastá počet turistov, tým intenzívnejšie cítiť konflikt medzi potrebami obyvateľov a majiteľov domov a tlakom cestovného ruchu. To sťažuje ich udržateľný rozvoj, pretože je nevyhnutné spojiť požiadavky na ochranu pamiatok svetového dedičstva UNESCO a potreby ich obyvateľov. Snahou je, aby aktivity jednej či druhej strany viedli k udržateľnému rozvoju, a aby nastal súlad rozvoja cestovného ruchu so zachovaním súkromia obyvateľov a majiteľov domov.

Výsledky príspevku budú využité pri riešení projektu INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 č. NKP3040D001: „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“.

Literatúra

- BABÁL, M.: *Drevená dedina Vlkolínece*. Ružomberok, 2002. ISBN 80-966974-6-3
- HUDEKOVÁ, Z. a kol.: *Manažmentový plán pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolínece*, 2009. [online]. [cit. 2017-12-30]. Dostupné z:
https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/unesco/Vlkolinec_A5_final_20_5_2009.pdf
- PLESNÍK, P.: Fytogeografické členenie Európy. In: *Atlas krajiny SR*, mapa č. 86. SAŽP. Bratislava, 2002. ISBN 80-88833-27-2
- SVRČEK, P. a kol.: *Vlkolínece, krátky dejiny, architektúra a život*. Mesto Ružomberok, 2008, ISBN 978-80-969976-2-6
- SVRČEK, P. a kol.: *Biely Potok - Vlkolínece*. Ružomberok, 2014. ISBN 978-80-89253-62-3
- KRAJSKÁ SPRÁVA ŠTATISTICKÉHO ÚRADU SR, 2018. interné údaje
- ŠTEFUNKOVÁ, D., DOBROVODSKÁ, M.: Kultúrno-historické zdroje Slovenska a ich význam pre trvalo udržateľný rozvoj. In: Izakovičová, Z., Kozová, M., Paudišová, E. (eds.): *Implementácia trvalo udržateľného rozvoja*. Smolenice: Ústav krajiny ekológie SAV pre SNK SCOPE, 1998, s. 104 – 111.
- ŠTATISTICKÝ LEXIKÓN OBCÍ ČSSR 1976. Praha : Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1976.
- TOMČÍKOVÁ, I., RAKYTOVÁ, I.: Návrhy na podporu udržateľného cestovného ruchu v lokalite Vlkolínece, In: *Aktuální problémy cestovního ruchu*, recenzovaný sborník z mezinárodní konference, eds. Stanislava Pachrová, Ivica Linderová, Martina Doležalová. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava, 2018. ISBN 978-80-88064-36-7, s. 451-461.

Internetové zdroje obrázkov: <http://www.vlkolinec.sk> [cit. 2018-12-06]

Autorky:

RNDr. Ivana Tomčíková, PhD.

Katedra geografie, Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1, 03401 Ružomberok
ivana.tomcikova@ku.sk

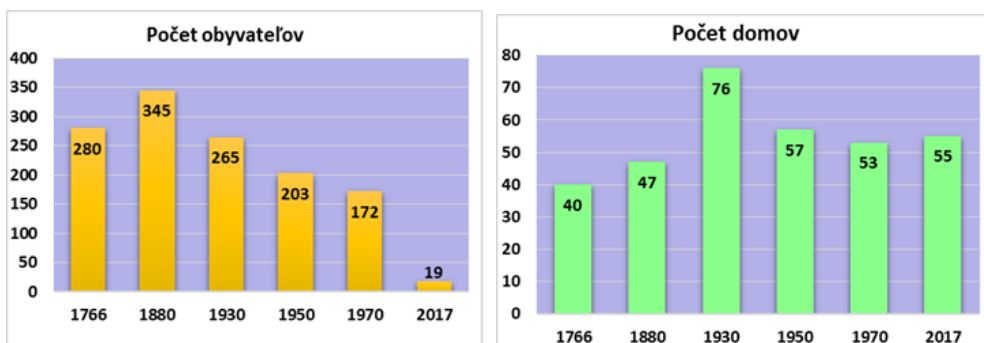
PaedDr. Iveta Rakytová, PhD.

Katedra geografie, Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1, 03401 Ružomberok
iveta.rakytova@ku.sk

Obr. č. 1 Osada Vlkolíneec pod vrchom Sidorovo

Zdroj: autorky

Obr. č. 2 Vývoj počtu obyvateľov a domov vo Vlkolínci

Zdroj: Štatistický lexikón obcí ČSSR (1976), Svrček a kol. (2008),
Hudeková a kol. (2009), Krajská správa Štatistického úradu SR, 2018

Obr. č. 3 Domy vo Vlkolínci

Zdroj: autorky

Obr. č. 4 Hospodárske budovy

Obr. č. 5 a 6 Terasy a senníky v okolí Vlkolínce
Zdroj: autorky

Obr. č. 7 a 8 Otvorenie Domu UNESCO
Zdroj: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/aktuality/oznamy/dom-unesco-vo-vlkolinci-je-otvoreny-pre-verejnost>

Obr. č. 9 a 10 Vynášanie Mureny
Zdroj: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/menu/fotogaleria-video/fotografie-z-akcii/2018/vynasanie-murieny-11-03-2018>

Obr. č. 11 Veľkonočný výstup na Sidorovo

Zdroj: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/menu/fotogaleria-video/fotografie-z-akcii/2018/velkonocny-vystup-na-sidorovo-1-4-2018>

Obr. č. 12 a 13 Fujara znej Vlkolíncom

Zdroj: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/menu/fotogaleria-video/fotografie-z-akcii/2018/fujaraznej-vlkolincom-9-6-2018>

Obr. č. 14 a 15 13. ročník celoslovenskej súťaže v kosbe vo Vlkolínci

Zdroj: autorky

Obr. č. 16 Ukážky ľudových remesiel

Zdroj: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/menu/fotogaleria-video/fotografie-z-akcii/2018/nedela-vo-vlkolinci-29-7-2018>

Obr. č. 17 Nedeľa vo Vlkolínci

Zdroj: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/menu/fotogaleria-video/fotografie-z-akcii/2018/nedela-vo-vlkolinci-29-7-2018>

Obr. č. 18 Festival pod Sidorovom

Zdroj: <http://www.vlkolinec.sk/vsk/menu/fotogaleria-video/fotografie-z-akcii/2018/festival-pod-sidorovom-12-8-2018>

**Príklady dobrej praxe zo spravovania biosférických
rezervácií využiteľné pre lokality prírodného
a kultúrneho dedičstva UNESCO**

*Examples of Good Practice in Governing Biosphere
Reserves Useful for the Sites of Natural
and Cultural Heritage UNESCO*

Skúsenosti z 15-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Dolní Morava a predstavenie príkladov dobrej praxe

Experience from the 15-year management of the Lower Morava Biosphere Reserve and the presentation of examples of good practice

Jan Vybíral, Petr Čupa

Resume

The Lower Morava BR is located in the south east corner of the Czech Republic. Covering nearly 350 km², the site includes places of great natural and cultural value, and of national and international importance. The whole region is known for its rich folklore traditions, wine production and intensive agriculture. The Lower Morava Biosphere Reserve is the youngest and the smallest of the six Czech biosphere reserves and the only one not completely covered with any protected area. It strives to combine various protection goals with sustainable development. The manifold projects include activities focused on return of biodiversity to agricultural landscape, site management of World Heritage Site, elimination of old environmental burdens, education, international cooperation etc. In 2014 the Lower Morava was, as the first Czech BR ever, declared a “model for stakeholder-based management structure” within the UNESCO’s World Network of Biosphere Reserves.

Resumé

BR Dolní Morava sa nachádza v juhovýchodnom cípe Českej republiky. Pokrývajú takmer 350 km², lokalita zahŕňa miesta s veľkou prírodnou a kultúrnou hodnotou s národným a medzinárodným významom. Celý región je známy svojimi bohatými folklórnymi tradíciami, výrobou vína a intenzívnym poľnohospodárstvom. Biosférická rezervácia Dolní Morava je najmladšia a najmenšia zo šiestich českých biosférických rezervácií a jediná nie je kompletne pokrytá žiadnou chránenou oblasťou. Snaží sa spojiť rôzne ciele ochrany s trvalo udržateľným rozvojom. Rôzne projekty zahŕňajú aktivity zamerané na návrat biodiverzity do poľnohospodárskej krajiny, manažment lokality Svetového kultúrneho dedičstva, odstránenie starých environmentálnych záťaží, vzdelávanie, medzinárodnú spoluprácu atď. V roku 2014 bola Dolní Morava, ako prvá česká BR, vyhlásená za "model štruktúry riadenia založenej na zainteresovaných stranách" v rámci Svetovej siete biosférických rezervácií UNESCO.

Key words: biosphere reserve, sustainable development, cultural landscape, UNESCO, participation management

Kľúčové slová: biosférická rezervácia, udržateľný rozvoj, kultúrna krajina, UNESCO, participačný manažment

UNESCO vyhlásilo Program Človek a biosféra (Man and the Biosphere - MAB) v roku 1971 s cieľom "podporiť rozumné využívanie prírodných zdrojov a zlepšiť vzťah človeka k životnému prostrediu". Ako nástroj k dosiahnutiu cieľov programu slúži osobitne vybrané územia, nazvané biosférické rezervácie. Ich špecifikom je - na rozdiel od iných typov rezervácií - to, že nie sú zamerané len na ochranu prírody, ale podporujú aj ľudské činnosti v krajine, ktoré vedú k jej pozitívnemu udržateľnému využitiu a rozvoju. Od iných rezervácií sa BR líšia tiež povinným významným podielom "ľudského elementu", a to nielen v krajine, ale aj v účasti verejnosti na správe BR. Do Svetovej siete biosférických rezervácií patrilo v roku 2018 celkovo 669 BR v 120 krajinách, z toho v Českej republike je ich šesť: CHKO/BR Křivoklátsko (vznik v roku 1977), CHKO / BR Třeboňsko (1977), Národný park/BR Šumava (1990), Národný park / BR Krkonoše (1992), CHKO/BR Biele Karpaty (1996) a BR Dolní Morava (2003).

Biosférická rezervácia je nesmierne dôležitý medzinárodný inštitút, ktorý, zvlášť potom v rozvojovom svete, často nahrádza chýbajúci národnú legislatívu na ochranu prírody a doslova zachraňuje posledné zvyšky pôvodných prírodných ekosystémov a kultúrnych lokalít pre celé ľudstvo. V podmienkach Českej republiky BR nemá zo zákona žiadnu prikazujúcu či "zakazujúcu" moc a tomu odpovedá aj spôsob riešenia problémov. Hlavné úlohy biosférickej rezervácie tak spočíva v umení komunikácie s často protichodne zameranými subjektmi, vo výchove verejnosti a v pozitívnej motivácii k riešeniu problémov krajiny na základe najnovších vedeckých poznatkov.

V júli roku 2003 bolo výborom Medzinárodnej koordinačnej rady programu UNESCO MAB schválené rozšírenie pôvodnej biosférickej rezervácie Pálava, vyhlásenej v roku 1986. Keďže prevládajúci prírodný charakter novo vymedzeného územia bol od pôvodného úplne odlišný, bol akceptovaný aj vhodnejší názov - Biosférická rezervácia Dolní Morava. O pestrosti a hodnote tejto oblasti svedčí skutočnosť, že na ploche len necelých 350 km² nájdeme vedľa seba prírodne a kultúrne veľmi bohaté lokality. Vápencové bradlo Pavlovských vrchov s krasovými javmi, stepné trávniky, lesostepi a teplomilné dubové lesy s druhovo bohatým bylinným podrastom, kultúrne komponovanú krajinu Lednicko-valtického areálu (LVA), ktorá na rybníkoch alebo v parkoch a alejach hostuje mnohé vzácne druhy rastlín a živočíchov a ktorá bola v roku 1996 zapísaná na Zoznam svetového dedičstva UNESCO alebo rozsiahle komplexy unikátneho lužného lesa na dolných tokoch riek Kyjovky, Dyje a Moravy, ktoré, spoločne sa zaplavovanými lužnými lúkami, tiež pribudli do novo vymedzeného územia.

V roku 2018 si pripomíname 15 rokov od jej vyhlásenia. Za dobu svojej existencie si prešla neľahkým procesom, ktorý viedol k tomu, že sa táto najmenšia a najmladšia česká biosférická rezervácia stala jedným z najúspešnejších predstaviteľov medzinárodného Programu Človek a biosféra nielen doma, ale aj vo svete. Vznikla na základe návrhu obcí a podnikateľských subjektov z danej oblasti, ktorý bol alternatívou k návrhu Ministerstva životného prostredia ČR na rozšírenie bývalej Biosférickej rezervácie Pálava (1986), ktorej územie bolo totožné s Chránenou krajinou oblasťou (CHKO). Zo strany orgánov ochrany prírody sa

predpokladalo, že aj na novo pričlenených územiach bude BR spravovať štátna správa a postupne sa na novo vyhlásené územie rozšíri taktiež CHKO, čo sa ale v regióne nestretlo s veľkou podporou, a preto bol pripravený vlastný variant návrhu na novú BR.

Aj to je dôvod, prečo sa s BR Dolní Morava spája hneď niekoľko primátov. Ako jediná BR v ČR nie je ani územne, ani organizačne totožná so žiadnou chránenou krajinnou oblasťou alebo národným parkom. Ako jediná česká BR sa teší dvojnásobnému štatútu UNESCO (okrem biosférickej rezervácie sa tu nachádza aj LVA - Pamiatka svetového dedičstva UNESCO), čo nie je ani v celosvetovom meradle príliš obvyklé. V ČR sa tiež jedná o jedinú BR, ktorá je riadená mimovládnu organizáciou, pretože správu nad novo vzniknutou rezerváciou prebrala všeobecne prospešná spoločnosť Biosférická rezervácia Dolní Morava, o.p.s. (OPS), založená v auguste 2004. Tento model správy je ojedinelý, pretože až doteraz bolo konanie českých BR vždy spojené s výkonom správy niektorého z orgánov Ministerstva životného prostredia, buď chránenej krajinskej oblasti, alebo národného parku.

Pre myšlienku biosférickej rezervácie ako všeobecne prospešnej spoločnosti, sa podarilo získať subjekty z celého spektra verejného života, od podnikateľských subjektov, cez štátnu správu až po ekologické organizácie. Zakladateľmi tejto spoločnosti boli Lesy Českej republiky, š.p., Moravské naftové doly, a.s., Okresná hospodárska komora Břeclav, Ministerstvo životného prostredia ČR a Český zväz ochrancov prírody (ČSOP). V roku 2012 sa Ministerstvo životného prostredia ČR z vlastných systémových a organizačných dôvodov vzdalo funkcie zakladateľa aj svojich pozícií v orgánoch spoločnosti a ďalšia spolupráca preto prebieha len na úrovni partnerstva. Organizačnú štruktúru OPS tvorí správna a dozorná rada. Riadením spoločnosti je poverený riaditeľ. Správna rada je deväťčlenným orgánom spoločnosti, kde sú reprezentovaní štyria zakladatelia, a tiež aj zástupcovia Agrárnej komory, Dobrovoľný zväzok obcí Region Podluží, Združenie obcí Región LVA, Dobrovoľný zväzok obcí Mikulovsko a Mendelova univerzita. Dozorná rada je šesťčlenná. Po jednom zástupcovi do nej nominovali zakladatelia a jedného spoločne obce z územia biosférickej rezervácie.

Práve vďaka pestrému a rovnocennému zastúpeniu rôznych subjektov z regiónu má všeobecne prospešná spoločnosť značné možnosti pri naplňaní myšlienok už spomínaného Programu Človek a biosféra v podmienkach intenzívne obhospodarovanej kultúrnej krajiny. Pre činnosti OPS sú dôležité prostriedky vložené zakladateľmi. Vďaka nim, sponzorským darom, grantom a vlastnej doplnkovej činnosti môže OPS poskytovať pestrú škálu všeobecne prospešných služieb, ktorými sleduje hlavné ciele BR, ako sú podpora trvalo udržateľného ekonomického rozvoja, podpora modelových projektov, environmentálna výchova a vzdelávanie, monitoring a vedecké výskumy súvisiace s trvalo udržateľným rozvojom a ochranou prírody a tiež výmena informácií v regionálnom, národnom aj globálnom meradle. Za 15 rokov od svojho založenia BR Dolní Morava v spolupráci s partnermi realizovala alebo iniciovala rad konkrétnych projektov s regionálnym i medzinárodným presahom zameraných na výchovu a vzdelávanie, odstraňovanie

ekologických záťaží, obnovu krajinej zelene pre obce prostredníctvom výsadby vetrolamov a biokoridorov, rozvoj šetrnej turistiky, publikačná činnosť atď.

BR Dolní Morava sa snaží konkrétnymi príkladmi ukázať, že manažment územia biosférických rezervácií v podmienkach kultúrnej krajiny strednej Európy, musí byť založený predovšetkým na rešpekte ku krajinným profesiám (poľnohospodári, lesníci, poľovníci, rybári a i.), na úcte k dedičstvu našich predkov, hrdosti miestnych obyvateľov na svoj región a na schopnosti prijať spoločnú zodpovednosť za stav životného prostredia. Medzi príklady úspešných projektov patrí napríklad úzka spolupráca s obcami. Sériu projektov BR Dolní Morava riešila vytvorenie a obnovu biocentier a prvkov Územného systému ekologickej stability (ÚSES) v šiestich komunitách. Oblasti, v ktorých boli realizované projekty, podliehali dlhodobému intenzívnemu poľnohospodárstvu a najmä v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia počas socialistickej transformácie vo vidieckych oblastiach sa premenili na kultúrnu step s obmedzenou biodiverzitou a náchylnosťou k veternej erózii. Kľúčovým cieľom týchto projektov v oblasti krajiny bolo vytvorenie a rozšírenie existujúcich funkcií systému ÚSES spolu s obnovou mnohých biotopov v pôvodne rozmanitej kultúrnej krajine. Obrovské plochy poľnohospodárskej pôdy rozdelili interaktívne prvky, ktoré zlepšili biodiverzitu, ako aj estetické a hygienické funkcie krajiny. BR v úzkej spolupráci s regionálnou Agentúrou na ochranu prírody a krajiny Českej republiky iniciovala projekty, pripravila projektové dokumentácie a úspešne zažiadala o financovanie prostredníctvom Štátneho fondu životného prostredia ČR a Operačného programu EÚ Životné prostredie a zabezpečila implementáciu projektového manažmentu. BR tak pôsobila pre komunity ako servisná organizácia.

Ďalším príkladom širokých aktivít v BR Dolní Morava je spolupráca so svetovým dedičstvom. Každá lokalita zapísaná na zozname svetového dedičstva UNESCO má povinnosť vytvoriť plán riadenia ako súbor pravidiel, ktorých cieľom je zachovať, zlepšiť a podporiť rozvoj lokality. Keďže veľká časť Dolní Moravy je zapísaná do zoznamu svetového dedičstva UNESCO (WHS), pracovníci BR vypracovali manažmentového plánu Lednicko-valtickej kultúrnej krajiny WHS. Mal by sa stať nástrojom na riadenie a rozvoj unikátnej krajinej pamiatky vymenovanej ako jediné miesto svetového dedičstva svojho druhu v Českej republike. Od roku 2007 BR tiež pôsobí z poverenia Ministerstva kultúry ČR ako sieťový manažér pamiatky svetového dedičstva (koordinátor územia) pre Lednicko-valtický areál.

Manažmentom kultúrnej krajiny sa zaoberal aj projekt "Krajina našich predkov Mikulovsko-Falkensteinsko" (2005 - 2007). Jeho cieľom bolo vytvorenie prvého krajinného plánu, odhaľujúceho hodnoty kedysi spoločnej komponovanej krajiny na hraniciach Rakúska a Českej republiky. Na Mikulovsku bol tiež realizovaný ďalší krajinný projekt s názvom "Olivetská hora v Mikulove". Mikulovsky Svätý kopček, je v ČR ojedinelým príkladom kultúrnej krajiny, v ktorej sa spájajú prírodné a historické hodnoty. Na jeho úpätí sa v juhozápadnej časti pomenovanej Olivetská hora, rozkladá zvyšok vápencovej skalnej stepi, vyznačujúci sa výskytom vzácnych chránených rastlín. Zvláštnosťou je rozvolnenosť lesa, spravidla presvetlenými lesnými lúčkami. Tento typ lesov - panónskych hájov

(ľudovo lesostepí) je pýchou Mikulova a práve kvôli nim sem prichádzajú vedci i návštevníci. Bohužiaľ v minulosti bola prirodzená skladba narušená neodbornými zásahmi. Preto bol pripravený projekt s názvom "Panónsky háj pod Olivetskou horou - reminiscencia Getsemanskej záhrady", ktorého cieľom bolo aspoň sčasti obnoviť pôvodný ráz miesta. Podkladom a inšpiráciou pre vypracovanie tohto projektu obnovy prírode blízkych pomerov v lokalite bývalého sedliackeho vápencového lomu bola diplomová práca Františky Šatnej zo Záhradníckej fakulty Mendelovej univerzity z roku 2012. V rámci projektu, realizovaného BR Dolní Morava, na ktorom sa podieľala Mgr. Milada Rigasová, Ph.D., botanička Regionálneho múzea v Mikulove aj ďalší odborníci z Chránenej krajinej oblasti Pálava a mesta Mikulov, boli odstránené zdravotne a druhovo nevhodné stromové a kríkové dreviny a následne vysadené stromy, kríky a bylinná vegetácia zodpovedajúca spomínanej lokalite. V lokalite boli umiestnené lavičky a informačné tabule s dôležitými historickými a prírodovednými údajmi. V súčasnej dobe je toto miesto vyhľadávané ako jedinečná vyhládka na Mikulov a krajinu južne od mesta.

Dalšou témou, ktorou sa OPS zaoberá, je aj turistika. Na tú bol zameraný medzinárodný projekt nazvaný Rozvoj šetrnej turistiky v oblasti Sútoku (2005 - 2006). Oblasť sútoku Moravy a Dyje bola až do roku 1989 v prísom režime pohraničného pásma a bol tu obmedzený voľný pohyb aj hospodárska činnosť. Po páde železnej opony bolo územie sprístupnené pre návštevníkom, ktorých počet každoročne narastal a hrozila jeho deštrukcia vplyvom živeľnej turistiky. Hlavným cieľom projektu bolo predísť prípadnému znehodnoteniu kvalít oblasti s využitím moderovanej diskusie s kľúčovými subjektmi v území.

Hospodárenie s vodou bolo od nepamäti súčasťou hospodárskeho využitia krajiny v BR Dolní Morava. Je neodmysliteľným základným prvkom komponovanej krajiny, ktorý vytvoril rad biotopov, ktoré sú súčasťou chránených hodnôt. Odklonom od tradičného hospodárenia a chovu drobného hospodárskeho zvieratstva zanikla "drobná" údržba krajiny a došlo k zániku mnohých biotopov. Pracovníci BR sa preto zamýšľajú nad riešením tejto problematiky formou realizácie špecifických projektov. Jedným z nich bola napríklad revitalizácia Pivovarského jarku v Břeclavi realizovaná v roku 2014 alebo pripravovaná revitalizácia Zámockého rybníka v Lednici, ktorý bol vybudovaný v rokoch 1805 - 1811. Na tomto projekte, ktorého vedenie prevzala OPS, spolupracuje Národný pamiatkový ústav a Agentúra pre ochranu prírody a krajiny ČR.

BR tiež podporuje produkciu regionálnych produktov. Preto predstavila udeľovanie Certifikátu Biosférickej rezervácie Dolní Morava. Jeho cieľom je podporiť rozvoj BR Dolní Morava prostredníctvom spolupráce s vybranými podnikateľskými subjektmi a podpory miestnych produktov a služieb, ktoré boli vytvorené a poskytnuté spôsobom šetrným k životnému prostrediu. V súčasnosti sú udelené ocenenia trom subjektom: Včelia farma Moravský sútok (p. Šesták, Lanžhot), Vinárstvo Volařík (p. Volařík, Mikulov) a 1. Plavebná Lednice (p. Martínek, Lednice). Certifikát bude postupne udelený ďalším subjektom po splnení predpísaných podmienok.

Biosférická rezervácia Dolní Morava sa tiež snaží spolupracovať s podobnými iniciatívami zameranými na udržateľný rozvoj s cieľom posilniť synergický efekt. Preto sa v roku 2017 celé územie stalo súčasťou Medzinárodnej siete modelových lesov. Táto celosvetová sieť založená v Kanade implementuje participatívny, krajinotvorný prístup k udržateľnému hospodáreniu s prírodnými zdrojmi. Za posledných 25 rokov pracovala v 31 krajinách a pokrýva viac ako 84 miliónov hektárov v 60 krajinách. Modelový les Česká Republika je zoskupením štyroch lesných parkov (oblastí určených na podporu a propagáciu trvalo udržateľného lesného hospodárstva) a jednej biosférickej rezervácie, ktoré všetky predstavujú dlhoročnú tradíciu stredoeurópskeho lesného hospodárstva a manažmentu kultúrnej krajiny.

Pestrosť a vyváženosť v zameraní práce, tak aj v rovnocennom zastúpení rôznych subjektov v manažmente, je základnou charakteristikou, ktorá robí BR Dolní Morava jedinečnou v národnom meradle a uznávanou na medzinárodnej scéne. Pretože však doma nie je nikto prorokom, úspešne reprezentuje Českú republiku najmä v zahraničí. Je škoda, že sa po celú dobu svojho pôsobenia nedočkala od zodpovedných orgánov na národnej úrovni žiadneho ocenenia či významnejšej podpory.

V roku 2014 UNESCO prvýkrát oficiálne hodnotilo činnosť BR Dolní Morava. Vo výslednom hodnotení bolo konštatované, že spĺňa všetky povinné kritériá, a navyše bolo odporučené, aby slúžila ako model štruktúry riadenia prostredníctvom zainteresovaných subjektov. Tým sa Biosférická rezervácia Dolní Morava stala historicky prvou (a zatiaľ jedinou) českou BR, ktorá bola označená za model pre celú Svetovú sieť biosférických rezervácií!

Literatúra:

- ČUPA, P., MATUŠKA, J.: *Natura 2000 na území biosférické rezervace Dolní Morava*. Lednice, BR Dolní Morava, o.p.s., 2007. 28 s.
HORSÁKOVÁ, E.: *Management plán Lednicko-valtického areálu*, Lednice, BR Dolní Morava, o.p.s., 2007, 116 s.
KALIVODOVÁ, H., ČUPA, P., VYBÍRAL, J.: *Modelový les Česká republika*, Lednice, BR Dolní Morava, o.p.s., 2017. 8 s.

Adresy autorov:

Ing. Jan Vybíral

Biosférická rezervace Dolní Morava, o.p.s.

Zámecké náměstí 69, 691 44 Lednice

+420724523300

jan.vybiral@dolnimorava.org

Ing. Petr Čupa

Biosférická rezervace Dolní Morava, o.p.s.

Zámecké náměstí 69, 691 44 Lednice

+420775685867

petr.cupa@dolnimorava.org

Obrázky

Obr. č. 1 BR Dolní Morava je známa zachovávaním kultúrnych tradícií, autor Petr Čupa

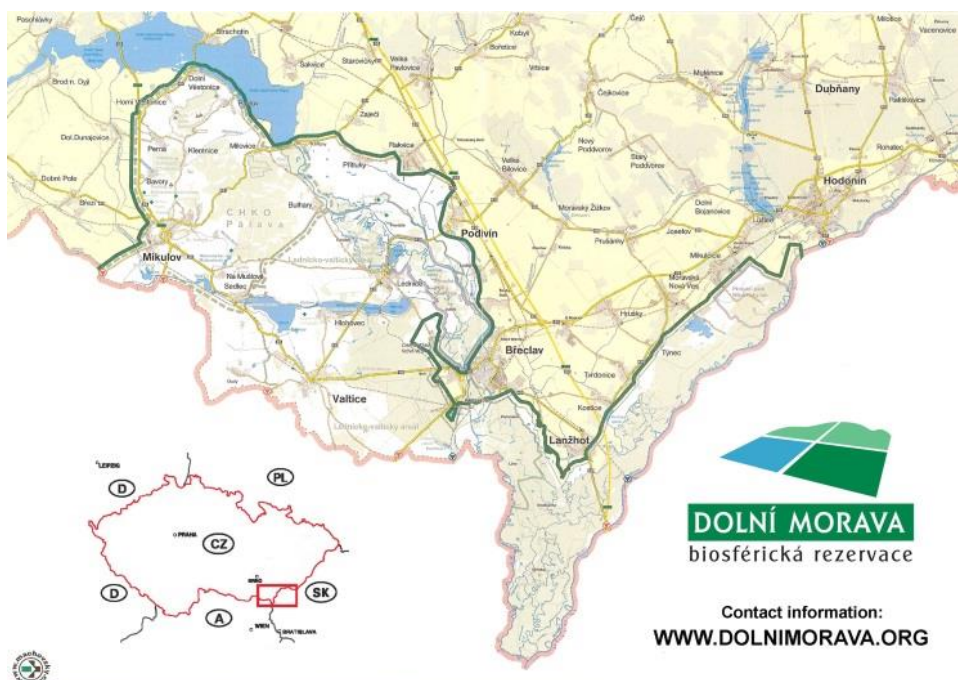
Obr. č. 2 Pálava je dominantou BR Dolní Morava, autor Jiří Sláma

Obr. č. 3 Participačný manažment v BR Dolní Morava je vzorom pre biosférické rezervácie celého sveta, autor Jiří Sláma

Vybíral, J., Čupa, P.:

*Skúsenosti z 15-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Dolní Morava
a predstavenie príkladov dobrej praxe*

Obr. č. 4 Mapa BRDM, zdroj: http://www.dolnimorava.org/map_BR/map_BR.html

Obr. č. 5 Vzdelávanie je jednou z priorít biosférickej rezervácie, autor Petr Čupa

Obr. č. 6 Zámocký rybník v Lednici je v centre LVA Pamiatky svetového dedičstva,
autor Lena Vacenovská

Skúsenosti z 25-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Poľana a predstavenie príkladov dobrej praxe

Experience from the 25-year governance of the Polana Biosphere Reserve and presenting examples of good practice

Vladimíra Fabricsiusová, Lucia Miňová

Resume

Biosphere Reserves, internationally important territories, have been used mainly for nature conservation and research activities for long time. However, the main idea of Michel Batisse, the founder of Biosphere Reserves in the world, was to define areas where there is a harmony between nature and man and which can reflect on different social and natural changes. UNESCO is an organization that has provided a tool for managing protected areas so that they can generate profits from the use of natural resources. Profit is used to develop territory, but also to protect nature and landscape. It is essential to involve local stakeholders - inhabitants, landowners, local actors, entrepreneurs in the care and widening of territories with international credit. Management of biosphere reserves in the world is an example of the management of our national parks and protected areas and can also contribute to the efficiency of management activity.

Resumé

Biosférické rezervácie, medzinárodne významné územia boli u nás dlhodobo využívané za účelom ochrany prírody a výskumných aktivít. Avšak hlavnou myšlienkou Michela Batissa, zakladateľa biosférických rezervácií na svete, bolo vymedziť územia, kde dochádza k harmónii medzi prírodou a človekom a ktoré dokážu reflektovať na rôzne spoločenské či prírodné zmeny. UNESCO je organizácia, ktorá poskytla nástroj na manažovanie chránených území tak, aby dokázali generovať zisk z využívania prírodných zdrojov. Profit je následne využitý do rozvoja územia, ale i ochrany prírody a krajiny. Zapojenie miestnych obyvateľov, vlastníkov pozemkov, lokálnych aktérov, podnikateľov do starostlivosti a zveľaďovania území s medzinárodným kreditom je nevyhnutné. Manažment biosférických rezervácií vo svete je príkladom manažovania aj našich národných parkov a chránených území a môže prispieť i k zefektívneniu manažovania územia.

Key words: Biosphere Reserve, Program UNESCO Man and Biosphere, zonation

Kľúčové slová: biosférická rezervácia, Program UNESCO Človek a biosféra, zonácia

Program UNESCO „Človek a biosféra“ (Man and Biosphere (MaB)) predstavuje jeden z najvýznamnejších medzivládnych vedeckých programov UNESCO. Bol založený v roku 1971 za účelom vybudovania vedeckej základne pre zlepšenie vzájomnej interakcie medzi ľuďmi a ich životným prostredím. Program MaB v sebe spája poznatky prírodných a spoločenských vied a vytvára tak základ pre racionálne a trvalo udržateľné využívanie zdrojov biosféry, so súbežnou ochranou prírodných ekosystémov a človekom pretvorenej krajiny.

V praxi sa program MaB realizuje prostredníctvom sústavy biosférických rezervácií (BR), ktoré sú medzinárodne uznávané ako modelové územia pre aplikáciu interdisciplinárnych prístupov k pochopeniu a riadeniu zmien v sociálnych a ekologických systémoch a ich interakcii, vrátane prevencie konfliktov a ochrany biodiverzity. Svetová sieť biosférických rezervácií (World Network of Biosphere Reserves - WNBR) vznikla v roku 1976 a v súčasnosti ju tvorí 686 území v 122 krajinách sveta, vrátane 20 cezhraničných.

- 80 území v 29 krajinách Afriky
- 32 území v 11 krajinách Arabských štátov
- 152 území v 24 krajinách Ázie a Pacifiku
- 292 území v 37 krajinách Európy a Severnej Ameriky
- 130 území v 21 krajinách Latinskej Ameriky a Karibiku.

Biosférické rezervácie zahŕňajú suchozemské,orské a pobrežné ekosystémy. Každá BR podporuje riešenia zosúladené s ochranou biodiverzity a jej trvalo udržateľné využívanie. Biosférické rezervácie sú nominované národnými vládami a zostávajú pod zvrchovanou jurisdikciou štátov, v ktorých sa nachádzajú. Ich status je medzinárodne uznávaný.

V júni 2017 Koordinačná rada Programu MAB zaviedla "proces excelentnosti a posilnenie WNBR ako aj zlepšenie kvality všetkých členov svetovej siete". Jeho cieľom je zlepšiť dôveryhodnosť a kvalitu svetovej siete biosférických rezervácií a pomôcť členským štátom stanoviť požadované normy pre svoje územia, aby boli funkčné a aby spĺňali kritériá stanovených zákonným rámcom pre biosférické rezervácie.

Hlavným cieľom Stratégie programu MaB na roky 2015-2025 je zabezpečiť, aby svetová sieť BR pozostávala z efektívne fungujúcich modelov pre trvalo udržateľný rozvoj a aktívne prispela k implementácii Agendy 2030 pre trvalo udržateľný rozvoj. Hlavné ciele programu MaB na roky 2015-2025 sú:

1. Ochrana biodiverzity, obnova a posilnenie ekosystémových služieb, podpora trvalo udržateľného využívania prírodných zdrojov.
2. Prispievať k rozvoju udržateľných, zdravých spoločností, ekonomík a prosperujúcich ľudských sídel v súlade s prírodou.
3. Napomáhať rozvoju vedy o biodiverzite a udržateľnosti, podporiť vzdelávanie pre trvalo udržateľný rozvoj.
4. Podporiť adaptáciu na zmenu klímy a ďalšie aspekty globálnych zmien životného prostredia.

Prečo sú biosférické rezervácie dôležité? Prečo by sme im mali venovať pozornosť?

- ukazujú nám, ako vyvážiť ochranu prírody s hospodárskym rozvojom
- dokážu pomôcť pri poskytovaní takých ekosystémových služieb ako poskytnúť čistú pitnú vodu alebo udržiavanie stabilnej mikroklimy pre poľnohospodárstvo
- chránia kultúrnu rozmanitosť podporou miestnej tradičnej formy výroby
- dovoľujú nám študovať ekosystémy a vnímať ako pracujú v chránenom prostredí
- učia nás, ako ľudský zásah ovplyvňuje ekosystémy a biotopy a naopak
- sú to oblasti, v ktorých sa má uplatniť ekologické poľnohospodárstvo a ekologicky prispôsobené manažovanie lesov
- môžu prispieť k dosiahnutiu mieru a bezpečnosti obyvateľov
- ekologicky prepájajú oblasti, dôležité pre zachovanie biodiverzity v krajine
- slúžia ako učebný priestor pre regionálnu, národnú a medzinárodnú výmenu skúseností
- sú miestom kultúrneho a biologického prepojenia v prospech prírody a ľudí.

Na Slovensku sú do WNBR zaradené 4 biosférické rezervácie (BR): Poľana (1990), Slovenský kras (1977), Východné Karpaty (1992) a Tatry (1992). BR Tatry a BR Východné Karpaty sú cezhraničnými biosférickými rezerváciami. BR sú v zmysle § 17 ods. 11 zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, územiami medzinárodného významu. Všetky 4 BR sú súčasne chránenými územiami (3 sú národným parkom a 1 chránenou krajinou oblasťou).

V dôsledku neznalosti poslania a významu BR často dochádza k vnímaniu BR ako ďalšej kategórie chráneného územia a s tým súvisiacimi obmedzeniami, či zákazmi. Biosférické rezervácie, správne „rezervy biosféry“, nie sú chránené územia, sú modelové územia, kde ochrana prírodných hodnôt je podporovaná spôsobom hospodárenia na určitom území. Zároveň by však takýto prístup mal tým, ktorí v týchto územiach pracujú a uchovávajú kultúrne a prírodné tradície, zaručovať určitú podporu. Rezervy biosféry predstavujú územia, kde príroda poskytuje ľuďom prírodné zdroje a naopak človek hospodári tak, aby prírodu nenarušil, naopak, zachoval jej hodnoty a krásu.

Každá biosférická rezervácia má tri funkcie:

- ochranársku – s dôrazom na ochranu na všetkých úrovniach, vrátane ochrany krajiny, ekosystémov, druhov a genetickej rôznorodosti
- rozvojovú – ktorá je zameraná na zabezpečenie udržateľného hospodárskeho a sociálneho rozvoja územia
- logistickú – ktorá zahŕňa výskum, monitoring, vzdelávanie a školenia.

Tieto funkcie sa implementujú prostredníctvom vhodného rozčlenenia územia BR na tri zóny:

- jedno alebo viac zákonom chránených jadrových území určených na dlhodobú ochranu v súlade so zámermi ochrany prírody v biosférickej

rezervácii, pričom toto jadrové územie by malo byť dostatočne veľké aby toto poslanie naplnilo

- jasne určenú nárazníkovú zónu alebo zóny, ktoré obklopujú jadrové územia, alebo k nemu priliehajú a kde sa môžu vykonávať len činnosti zlučiteľné so zámermi ochrany prírody
- vonkajšie prechodné územie, v ktorom sa presadzujú a rozvíjajú postupy trvalo udržateľného hospodárenia s prírodnými zdrojmi.

Na Slovensku sme sa však od začiatku venovali len prvým dvom a na tú poslednú – rozvojovú, na človeka, žijúceho v BR sme akosi zabudli. Tým sa pravdepodobne rovnováha, ktorá je stanovená v definícii BR narušila.

Do r. 2014 neboli biosférické rezervácie definované v žiadnom platnom právnom predpise. I keď biosférické rezervácie nie sú osobitnou kategóriou chráneného územia podľa zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov, sú podľa novely tohto zákona účinné k 1. 1. 2014 považované za medzinárodne významné územia. Ich správu koordinuje Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky. V minulosti BR neboli oficiálne riadené žiadnou inštitúciou avšak prakticky ich činnosť koordinuje príslušná správa chráneného územia. Nové poznatky a skúsenosti vedú však k tlakom na zmenu. Zmenu nielen v legislatíve, ale aj v manažovaní BR a hľadaní alternatív pre financovanie ich aktivít.

Model riadenia biosférickej rezervácii postavený na participatívnom manažovaní územia v úzkej spolupráci so všetkými, ktorí v danom území pôsobia, je najvhodnejší spôsob, ako dosiahnuť harmóniu medzi zachovaním prírodných hodnôt a rozvojom územia.

Biosférické rezervácie sú veľkou príležitosťou, ktoré môžu prispieť k modernému chápaniu ochrany prírody za úzkej spolupráci jej obyvateľov. Pozitívnym príkladom je Biosférická rezervácia Poľana, ktorá dosiahla aj vo svete veľký úspech. Východiskový stav v BR bol komplikovaný. Postoj stakeholdrov voči BR nebol pozitívny a nedarilo sa nám naplňovať ciele BR. Príčin bolo viac: slabá komunikácia, neznalosť poslania BR, negatívny postoj stakeholdrov, zlá komunikácia, nízke environmentálne povedomie, zarastanie trvalo trávnych porastov a strata biodiverzity, slabá propagácia územia, problémy s výskytom veľkých šeliem v blízkosti ľudských sídiel a nedarilo sa nám naplňovať základné motto a tým, je: harmónia medzi človekom a prírodou, prím hrala najmä príroda a človek bol v úzadí.

Manažment, ktorý zabezpečovala Správa CHKO Poľana, bol dlhé obdobie zameraný predovšetkým na ochranársku a logistickú funkciu, najmä prostredníctvom výskumných aktivít. Stakeholdri nemali vedomosť o pojme biosférická rezervácia a o jej poslaní. Mnohí z nich mali ku Správe CHKO Poľana negatívny postoj, vyplývajúci z reštrikcií ochrany prírody. Stratili záujem obhospodarováť územie. Ochrana prírody bola pre nich veľkou brzdou rozvojových aktivít.

Pomohli nám pozitívne príklady manažovania BR v zahraničí, konštruktívne odporúčania Medzinárodnej koordinačnej rady MaB (ICC - International Coordinating Council), osvojenie si strategických dokumentov UNESCO. Ale

najmä uvedomenie si, že BR je nástroj, ktorý môže prispieť výrazne k zlepšeniu života v našom území.

Zamerali sme sa na zlepšenie komunikácie a dôvery, na aktívne zapojenie stakeholdrov v riadení BR, na vyváženosť BR, na posilnenie environmentálneho a kultúrneho povedomia, na zachovanie tradičného obhospodarovania, na zvýšenie propagácie BR Poľana na národnej a medzinárodnej úrovni.

Pozývali sme stakeholdrov na rôzne stretnutia, riešili sme problémy spoločne. Dali sme im pocit úcty a dôležitosti a zapojili sme ich do priameho riadenia BR Poľana. Výrazne nám pomohli i spoločné projekty financované zo švajčiarsko-slovenskej a maďarsko-slovenskej spolupráce, ktoré boli zamerané na rozvoj územia, zachovanie biodiverzity a tradičného obhospodarovania, zefektívnenia komunikácie, propagáciu územia a iné. Vďaka projektu stakeholdri navštívili Biosférickú rezerváciu Entlebuch vo Švajčiarsku, ktorá sa stala našim vzorom. Tamojšia dobrá a plodná spolupráca medzi miestnymi komunitami, podnikateľmi, obyvateľmi a manažérmi ochrany prírody boli inšpiráciou, aby sa i v našich podmienkach podobná spolupráca uberala správnym smerom. Vďaka projektu boli zrealizované rôzne aktivity, ktoré prispeli k upevneniu vzájomných vzťahov, k nastaveniu modelu riadenia. Spoločne sme vypracovali dôležité strategické dokumenty: Akčný plán, Stratégia regionálnej identity, pre rozvoj BR Poľana, Štúdia pridanej hodnoty BR Poľana. Na základe ochoty spolupracovať a angažovaní stakeholdrov sa v roku 2014 vytvorila Koordinačná rada (KR) BR Poľana. Má vlastný štatút, predsedu, ktorého si slobodne zvolili stakeholdri. Členmi KR sú najmä vlastníci, užívatelia, podnikatelia, obyvatelia, primátori a starostovia, predstavitelia kultúrnych, vedeckých a mimovládnych organizácií, ktoré pôsobia v BR Poľana. KR má vlastný štatút, doposiaľ pracuje na neformálnej úrovni avšak so serióznym participatívnym prístupom všetkých členov. V území BR Poľana chce KR BR nasmerovať investície tak, aby smerovali prevažne do tvorby nových pracovných príležitostí, a to využívaním a produkciou miestnych regionálnych produktov, tvorbou nových projektov z domácich a zahraničných finančných zdrojov, ktoré pomôžu uchovávať zvyklosti a kultúrne tradície Podpoľania. V súčasnosti má KR BR stálych 56 členov. Možno skonštatovať, že sa spoločným úsilím podarilo vytvoriť pracovné vzťahy na unikátnej úrovni v rámci Slovenska. KR BR je funkčná a pripravená sa v blízkej budúcnosti inštitucionalizovať a naplňovať vybrané ciele Limskeho akčného plánu. Je úžasné sledovať stakeholdrov, ktorí prevzali iniciatívu nad územím BR Poľana. Nezabránili tomu ani politické zmeny.

Územie biosférickej rezervácie Poľana patrilo do r. 2014 medzi najmenej urbanizované chránené územia na Slovensku. Nachádzali sa tu iba tri osady s typickým lazníckym osídlením (celkovo asi 400 trvaložijúcich obyvateľov). Medzinárodná koordinačná rada UNESCO odporučila prijať opatrenia na posilnenie postavenia človeka v území.

Zvážili sme, že by bolo optimálne pričleniť unikátne hriňovské lazy do BR. Ide o mozaiky maloblokových pásových oráčín, striedajúce sa s lúkami a pasienkami, preklenuté medzami, miestami zarastené šípkami, trnkami a čerešňami.

Podaniu formuláru však predchádzali súhlasy Mesta Hriňová – kľúčového mesta s výrazným počtom obyvateľov v regióne. Následne po súhlase Mesta sme realizovali prieskum verejnej mienky u obyvateľov priľahlých obcí a miest, či chcú, aby územie Poľany bolo zaradené do medzinárodnej siete biosférických rezervácií už s novými hranicami prechodnej zóny BR Poľana. Do prieskumu verejnej mienky sa zapojilo 12 661 respondentov, z toho až 12 157 odpovedalo áno.

Podobný prieskum verejnej mienky sa na Slovensku nikdy nerealizoval. Občania tak mohli slobodne rozhodnúť o pričlenení hriňovských lazov do biosférickej rezervácie Poľana. Hriňovské lazy sú naozaj ukážkou harmónie medzi človekom a prírodou.

Na základe tejto skutočnosti bol vyplnený nominačný formulár o Hriňovské lazy, ktoré rozšírili prechodovú zónu BR Poľana. Nominačný formulár bol schválený a podporený Medzinárodnou koordinačnou radou UNESCO v roku 2016.

Environmenálna výchova, výchova k prírodným a kultúrnym hodnotám je nesmierne dôležitá. Vážiť a chrániť si dokážeme len to, čo poznáme a k čomu máme vzťah. V rámci našich aktivít sme vybudovali Ekocentrum, ktorého prioritou je zážitkové učenie a budovanie vzťahu k prírodným a kultúrnym hodnotám.

Vo vzdelávaní uplatňujeme inovatívne formy vzdelania, ktoré sú atraktívne nielen pre deti, ale i rodičov. Deti sú naša budúcnosť a treba im ukázať správnu cestu. Príroda je zdrojom múdrosti a kultúra učí správaniu sa. Chceme sa venovať deťom a mládeži, ukázať im cestu poznania, prírodných krás a úcty k tradíciám.

Ako už bolo spomenuté, negatívny postoj stakeholdrov k ochrane prírody mal v území vážne následky. Reštrikcie zo strany legislatívy a direktívnej komunikácie odradili vlastníkov pôdy obhospodarovat' vzácne biotopy. Následkom boli rýchle sukcesné procesy, ktoré výrazne znižovali zastúpenie trvalo trávnych porastov a stratu biodiverzity. Prichádzali sme o mnohé vzácne územia, v ktorých sa nachádzali vzácne a chránené druhy rastlín a živočíchov, ale i zdroje prirodzenej potravy.

Spoločný projekt a mikrogranty na podporu tradičného manažovania zo švajčiarskeho finančného mechanizmu, opäť pomohli. Obhospodarovatelia pozemkov začali s odstraňovaním zárastov a začali znovu obhospodarovat' vzácne územia tradičným spôsobom. Tak sa po 20-tich rokoch vrátili na Poľanu ovčiarstvo a chov hodädzieho dobrýtku. Monitorujeme uvedené územia a zisťujeme zvýšenú biodiverzitu na znovu obhospodarovaných lúkach a pasienkoch.

Veľké šelmy a tým aj medvede majú v území BR Poľana prirodzený výskyt. Zväčša lesné ekosystémy, zachovalá príroda bez rušivých vplyvov vytvára vhodné podmienky na ich rozmnožovanie.

I komunikácia s poľovníkmi bola do značnej miery narušená. Poľovnícke subjekty mali k ochrane prírody veľmi negatívny postoj. Prvým krokom bolo zapojenie poľovníckych a ochranárskych subjektov do spoločného monitorovania veľkých šeliem. Výsledok bol pozitívny, jednak vyšli spoločné počty a vytvorili sa medzi ochranármi a poľovníkmi priateľstvá. Spoločne sme prijali opatrenia, ktoré zabráňujú výskytu veľkých šeliem v blízkosti ľudských sídel. Všetky opatrenia sú konzultované s vedeckými odborníkmi.

Uvedomujeme si, že územie disponuje značnými prírodnými a kultúrnymi hodnotami, ktoré je potrebné adekvátne propagovať. Je dôležité propagovať územie ako celok a dbať o to, aby sa Poľana stala vhodnou destináciou pre návštevníkov. Tomu pomáha spoločná propagácia na národnej a medzinárodnej úrovni.

Realizovali sme pútavé ankety, tvorili spoločné propagačné materiály, kde propagujeme prírodné a kultúrne hodnoty, tradície, remeslá, jedlá. Počas rôznych podujatí, v televízii, či rozhlas a prostredníctvom sociálnych sietí. V roku 2016 sa podarilo vytvoriť vzájomnou spoluprácou film – Poľana, ktorý demonštruje význam biosférickej rezervácie Poľana.

Dôsledkom je nielen to, že sa zvýšila návštevnosť, ale podarilo sa posilniť puto medzi obyvateľstvom a územím BR Poľana. V súčasnosti spracovávame komunikačný plán v zmysle cieľov Linského akčného plánu.

Každoročne organizujeme Deň otvorených dverí BR Poľana priamo na vrchole Poľany. BR otvára brány pre všetkých. Jedinečný prístup participatívneho manažovania Biosférickej rezervácie Poľana prináša svoje ovocie. Koordinačná rada BR Poľana sa rozhodla každoročne prezentovať územie biosférickej rezervácie pútavo a výstižne a predstaviť územie Podpoľania s jeho prednosťami. V spolupráci s partnermi BR Poľana pripravujeme pestrý kultúrny program v okolí areálu (open space) Horského hotela Poľana. Program poskytuje návštevníkom ucelený obraz o prírodných, kultúrnych hodnotách a tradíciách nášho regiónu. Vulkanické pohorie Poľana je jedinečné (najvyššie sopečné pohorie na Slovensku) a taký je aj podpoliansky ľud. V podvečerných hodinách pripravujeme program s názvom "Romantická noc na Poľane" v podobe pozorovania hviezd, sledovania filmov z Podpoľania, posedenia pri melódiách heligónok, nočného pochodu krajinou a príjemných stretnutí. Hlavným programom je súťaž o voľbu Kráľovnej Poľany, ktorá má vzdať hold a úctu podpolianskym ženám, ako symbol materstva, múdrosti, pracovitosti a skromnosti. Kultúrny program s názvom "V objatí Poľany" ponúka hudobné a tanečné "chuťovky" z Podpoľania. Pre deti je pripravený pestrý program - Rozprávkový les, kde tajomné bytosti prevedú deti čarovným chodníkom plným záhad a zážitkov. Pre návštevníkov sú pripravené interaktívne prezentácie remesiel, lesníctva, salašníctva, poľovníctva, kynológie, včelárstva, lesnej pedagogiky a environmentálnej výchovy, ktorých sa môžu zúčastniť a osobne si ich vyskúšať. Tradičné jedlá Podpoľania budete môcť ochutnať priamo "z pece" domácich kuchárov.

Biosférická rezervácia Poľana funguje na základných princípoch BR. Jej manažment, presadzujúci spoluprácu, transparentnosť, korektnosť, usilovnosť, zodpovednosť, je svojho druhu na Slovensku ojedinelý.

Biosférické rezervácie, ako medzinárodne významné územia, ktoré integrujú synergiu medzi človekom a prírodou, sú nástrojom na uplatňovanie takého využívania prírodných zdrojov, ktoré nenarušia ich stabilitu. Participatívny model, t.j. model manažovania území v úzkej spolupráci so stakeholdrami (vlastníci pozemkov, verejná a štátna správa, podnikatelia, výskumné organizácie,...) je cestou kvalitného integrovaného manažovania krajiny. Regionálne podmienky sú veľmi rozličné aj v našom štáte. Paušalizácia, centralizmus, politika často nezohľadňujú

regionálne rozdiely a podmienky, potreby obyvateľstva a efektívnosť využívania prírodných zdrojov a ekosystémov.

Pri manažovaní medzinárodne významných území je potrebné si uvedomiť význam prírodných hodnôt a veľký ľudský potenciál (zamestnanosť, podnikanie) v tradičnom a historickom kontexte Vízia BR Poľana - Vytvorenie fungujúceho modelu riadenia BR Poľana za účasti zainteresovaných subjektov (štátna správa, samospráva, MVO, podnikatelia, vzdelávacie a výskumné inštitúcie,...). Presadzovanie harmonickej integrácie ľudí a prírody pomocou participatívneho dialógu, zdieľania poznatkov, zvyšovania zamestnanosti, zlepšovania pohody miestnych obyvateľov i návštevníkov. Obnovenie úcty k prírodným a kultúrnym hodnotám, zachovanie tradícií. Vytvorenie demonštračného príkladu fungujúcej BR nielen pre iné BR, ale i pre iné riadiace orgány, či organizácie.

Princípy BR Poľana - korektná komunikácia (férové rokovanie bez zavádzania a prospechárstva), vzájomný rešpekt, dlhodobá spolupráca, konštruktívna kritika, hľadanie optimálnych riešení a kompromisov, transparentnosť, zodpovednosť.

Z uvedeného vyplýva, že BR sú nástrojom na skvalitnenie manažovania území avšak, je potrebná vôľa, finančná podpora a záujem politikov. UNESCO nám poskytlo prostriedok na zveľaďovanie prírodných a kultúrnych hodnôt a je našou povinnosťou to využiť. Ako sa ukazuje chránené územie môže byť pre rozvoj územia príležitosťou a nie bariérou a dokonca inšpiráciou pre iné, vzácne územie na Slovensku.

Ak sú však rezervy, o ktorých vieme dlhodobo, sme na ne upozorňovaní vedeckou obcou a navyše sú exaktné návody, ako zefektívniť akúkoľvek formu hospodárenia, sme vinní, ak tak nekonáme. Je nepochybné, že nielen v BR sa môžu zlepšiť podmienky, a participatívny model riadenia sa dá využiť aj mimo BR. Dá sa všade, kde víťazí zdravý sedliacky rozum nad chamtivosťou. Avšak BR má svetový punc. Je to nástroj, ktorý tlmí konflikty a dáva návod riešenia. Okrem toho si treba uvedomiť, že UNESCO podporuje kvalitu, nie kvantitu.

Fabriciusová, V., Miňová L.:

*Skúsenosti z 25-ročného spravovania územia Biosférickej rezervácie Poľana
a predstavenie príkladov dobrej praxe*

Adresy autoriek:

Ing. Vladimíra Fabriciusová, PhD.

Správa CHKO-BR Poľana

J. M. Hurbana 20, 960 01 Zvolen

+421903298301

vladimira.fabriciusova@sopsr.sk

Mgr. Lucia Miňová

Správa CHKO-BR Poľana

J. M. Hurbana 20, 960 01 Zvolen

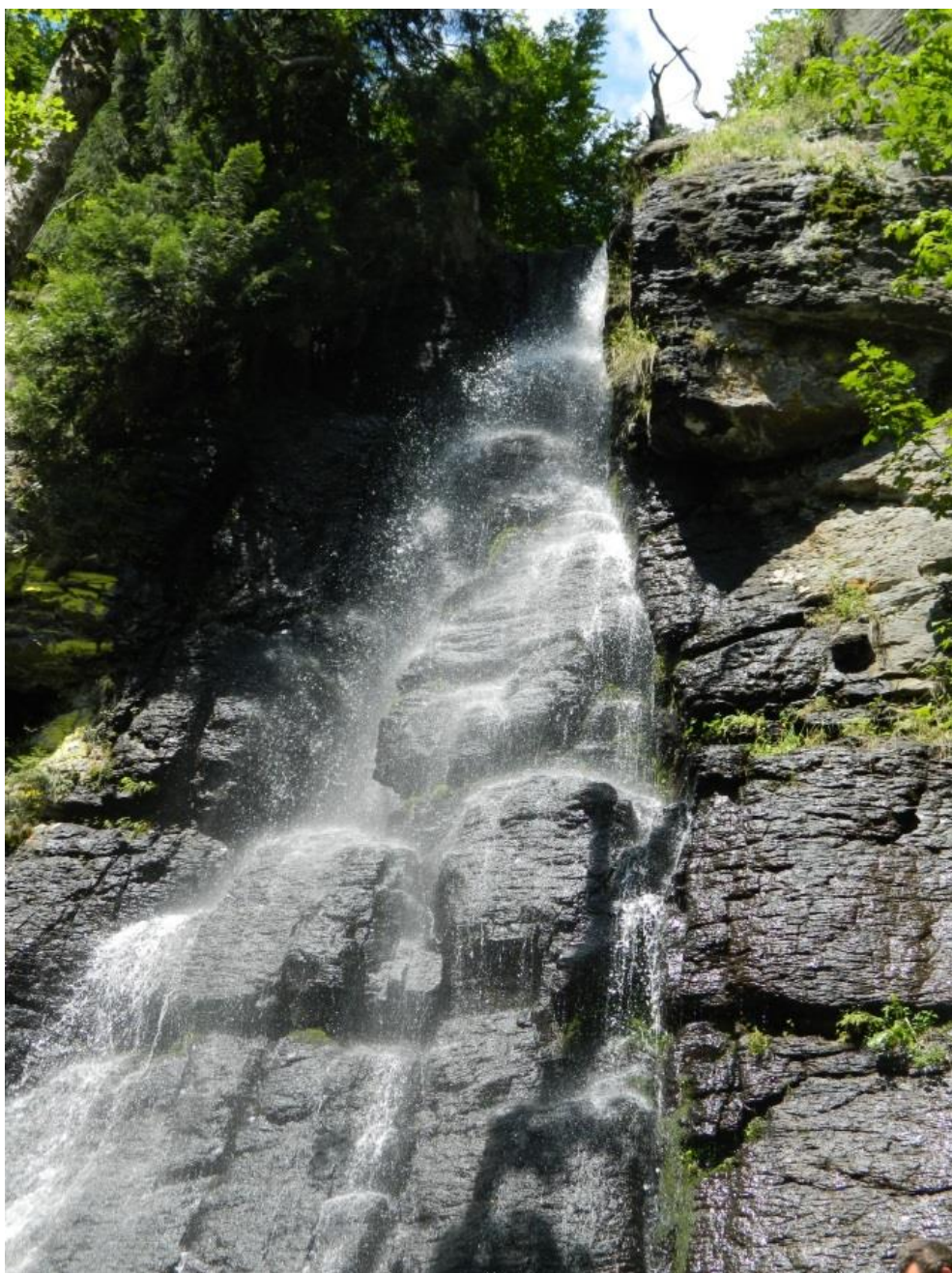
+421903298304

lucia.minova@sopsr.sk

Obrázky

Obr. č. 1 NPR Zadná Poľana, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 2 NPP Vodopád Bystrého potoka, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 3 Ukážka tradičného obhospodarovania krajiny na podujatí Gazdovanie na Hriňovských lazoch, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 4 Zasadnutie Koordináčnej rady Biosférickej rezervácie Poľana, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 5 Podpoliansky drevený vyrezávaný kríž – majstrovstvo miestnych rezbárov, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 6 Letný aspekt Podpolianskych lazov, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 7 Deň otvorených dverí Biosférickej rezervácie Poľana, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 8 Deň otvorených dverí Biosférickej rezervácie Poľana, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 9 Pohľad na lazy z Raticovho vrchu, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 10 Rozkvitnuté sady v Podpoľaní, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 11 Práca s drevom, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 12 Pohľad do kaldery Poľany, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Obr. č. 13 Hriňovské lazy v jarnom období, foto Archív S-CHKO-BR Poľana

Sborník prací, publikovaný jako výstup konference „Památky světového dědictví UNESCO v životě obcí, měst a regionů“ je významným příspěvkem k diskusi o principech ochrany, plánování a správy UNESCO lokality Vlkolínec. Za nesmírně přínosné považuji, že řešitelé projektu INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02, v jehož rámci byla konference organizovaná, jako základní východisko k řešení problematiky zvolili přístup Evropské úmluvy o krajině. Konzervační přístupy památkové ochrany tak vsazují do širšího kontextu vnímání krajiny obyvateli, principů udržitelnosti rozvoje území a aktivní tvorby krajinného prostoru. Za významné rovněž považuji, že problematiku plánování a managementu modelové krajiny Vlkolínce řeší s ohledem na mezinárodní kontext a mezinárodní zkušenosti památek UNESCO. Výsledkem diskuse je nesmírně přínosný sborník příspěvků, který by měl být dle mého soudu, prezentován na širším mezinárodním odborném fóru. V mnoha směrech posouvá problematiku ochrany, správy a plánování krajinných památek UNESCO kupředu.

*doc. Dr. Ing. Alena Salašová, recenzentka
Ústav plánování krajiny, Zahradnická fakulta
Mendelova univerzita v Brně*

Posudzovanú publikáciu považujem za veľmi cenný príspevok k naplneniu cieľov projektu INTERREG V-A-SK-CZ/20/16/02 „Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov“. Možno plne odobrať návrhy a do určitej miery už aj ich realizáciu, na obnovu tradičných foriem hospodárenia na vybraných pozemkoch v ochrannom pásme, v prídomových sadoch a záhradách i návrhy na rozvoj udržateľného cestovného ruchu. Iste to prispeje k rekonštrukcii charakteristických krajinných štruktúr, ktoré boli typické pre Vlkolínec a jeho okolie. Oceňujem tiež vysokú úroveň medzinárodnej spolupráce a výmenu skúseností s Biosférickou rezerváciou Dolní Morava. Zborník referátov je aj po formálnej stránke perfektne spracovaný, bohato dokumentovaný názornými fotografiami a ďalšími grafickými náležitosťami.

*prof. Ing. Eduard Bublinec, CSc., recenzent
Katedra biológie a ekológie, Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku*

